QUADERNS D'ESTUDI

N.º 49 BARCELONA, OCTUBRE-DESEMBRE 1921 VOL. XIII

DANT ALIGHIERI PER ALS CATALANS

No hi ha hagut mai, potser, una commemoració poètica més universal que la commemoració dantesca del 1921, celebrada en plena restitució de la Itàlia a les fronteres somniades pel poeta i en ple renovellament, en tot el món, de l'espiritualisme cristià, sageta d'or que renaixerà eternament en el flanc de la humanitat. De la Societat de les Nacions a qualque associació piadosa de rústica parròquia, de les doctes universitats de manta nació a l'anònim somniador que mai no reeixirà, de la premsa brogidora i impressionant al secret lector en un quart pis, tothom, institucions brillants o perits incògnits, s'ha recordat, a tot arreu del món, en llambregada emotiva, del magne esperit, ple de foc i feresa, de cèliques visions i d'epítets sangonents.

Homer és el crepuscle matutí de la civilització. Shakespeare n'és la posta sumptuosa. Dant n'és el migdia.

En l'esperit, talment, la mesura del temps no té res que veure amb les vulgars taules cronològiques. Avui existeixen poetes castellans anteriors a Homer. I nosaltres, en canvi, tenim la fortuna d'ésser, diríem, contemporanis del Dant. Estem, com ell, en la confluència d'un classicisme ètnic i un cristianisme espontani. En l'encontre d'una llengua nova amb un incipient amor dels antics. En el contrast d'una obstinació patriòtica amb una aspiració universal de cultura i de justícia. La Itàlia, filla del Dant, es troba més enllà d'ell : nosaltres el sentim actual, en les seves ales i les seves urpes.

Però la nostra passió és, encara, migrada, si hom la compara amb la d'ell. Si algun dia hom creés alguna càtedra dantesca a Barcelona, ella influiria sortosament en la penetració de la nostra arqueologia literària i en el guiatge de la nostra literatura jovençana. Jo, però, voldria que el Dant, personalment, es constituís en el nostre Catedràtic de Passió. (Com recordo d'aquell obscur patriota italià, gairebé analfabet, que, hores abans d'ésser fusellat pels austríacs, desxifrava, per primer cop, la *Divina Comèdia*, que, concordant amb les promeses enceladores del seu confés, i vituperant, en nom de la víctima, els reis executors de pobles, li dava gosadia per a redreçar la testa davant el petit incident de la mort.)

Anem amb compte amb aquella

«Avara povertà di Catalogna»

que tindrà encara un sentit, i el més crudel, mentre serem avars de passió. Qui sap, tanmateix, si la nostra passió potencial necessita, per al seu deixondiment, un Dant? Perquè Dant és un condensador de la passió italiana, com Homer és un condensador de la gràcia grega.

Mentrestant, — i en l'esperança d'assolir la rosa vermella que hom sembla destriar en la penombra, vora del Dant, vermella de compassions i complicitats, d'amors i de venjances, — deduïm unes quantes simples ensenyances de la glòria universal del Florentí.

Que, contràriament a les dites dels últims grisos adoradors del «progrés», que parlen de l'emasculació religiosa, no hi ha coses més veïnes que la teologia i la passió.

Que essent el cristianisme a la moral com el classicisme a la literatura, la llur coincidència determina un apogeu de l'esperit humà.

Que el classicisme, a través dels temps, no canvia d'es-

perit, sinó d'idioma. Potser els grecs d'avui no poden ésser clàssics : nosaltres demà començarem d'esser-ne.

Que adversament a les dites de certs partidaris dels butlletins oficials i dels bans militars — coneguts, si més no en essència, en el temps d'Isaïes i en el del Dant — no hi ha com els pobles captius, esquarterats, per a dar vidents universals.

JOSEP CARNER

LA VIDA DEL DANT

per LEONARDO BRUNI, aretí

Havent acabat aquests dies una obra molt llarga, em vingué el desig de llegir, per descans de l'intel·lecte fadigat, alguna cosa en vulgar; perquè tal com en un àpat un mateix menjar enutja, igual succeeix en els estudis amb una mateixa lliçó continuada. Cercant, doncs, amb aquest fi, em va venir a les mans una petita obra del Boccaccio intitulada *De la vida, costums i estudis del claríssim poeta Dant;* respecte la qual obra, encara que ja altra vegada l'havia diligentment llegida, examinant-la ara de bell nou, em semblà que el nostre Boccaccio, hom dolcíssim i suavíssim, escrivís la vida i els costums de tan alt Poeta igual que si hagués d'escriure el *Filocolo* o el *Filostrato* o bé la *Fiammetta.* Perquè tota d'amor i de sospirs i llàgrimes ardents és plena, com si l'home nasqués en aquest món solament per retrobar-se en aquelles deu Jornades amoroses les quals foren recontades per dones enamorades i per joves gentils en les cent Novel·les; i tant s'inflama en aquestes expansions d'amor que deixa enrera els caires seriosos i substanciosos de la vida del Dant passant-los en silenci, recordant les coses lleugeres i callant les importants. Doncs, em vaig proposar, per al meu divertiment, d'escriure de nou la vida del Dant amb millor coneixença de les coses estimables. No vull pas fer-ho per derogar el Boccaccio, sinó perquè el meu escrit sigui quasi un suplement al seu.

Els passats del Dant foren, a Florència, de molt antiga nissaga, tant que ell sembla pretendre, en algun lloc, que els seus avantpassats hagin estat d'aquells Romans qui fundaren Florència : això, però, és cosa molt incerta, i, segons la meva opinió, no és més que una conjectura. Dels que jo tinc esment, el seu revesavi fou micer Cacciaguida, cavaller florentí que lluità sota l'emperador Conrad. Aquest micer Cacciaguida tingué dos

germans : l'un de nom Moronto, l'altre Eliseu. De Moronto no consta cap successió, però d'Eliseu nasqué la família anomenada els Elisei, que potser ja abans duien aquest nom. De micer Cacciaguida nasqueren els Aldighieri, així anomenats d'un fill seu, el qual, per la banda de sa mare prengué el nom d'Aldighieri. Micer Cacciaguida, els germans, i els seus passats visqueren al cantó gairebé de Porta S. Piero, on s'entra abans per Mercat Vell, en les cases que encara avui es diuen dels Elisei, perquè a ells pertocaven d'antigüetat. Els successors de micer Cacciaguida anomenats els Aldighieri, habitaren en la plaça darrera de Sant Martí del Bisbe, davant per davant del carrer que va cap a casa els Sacchetti, i d'altra banda s'estén fins a les cases dels Donati i dels Giuochi.

Nasqué el Dant l'any del Senyor 1265, poc després de tornar a Florència els Güelfs, exilats per la derrota de Monteaperti. En la seva puerícia, instruït liberalment, i confiat a preceptors de lletres, aparegué de seguida en ell grandíssim intel·lecte, aptíssim per a tota cosa excel·lent. Perdé en la seva puerícia el seu pare Aldighieri, però, aconhortat pels parents i per Brunetto Latini, home en aquell temps eminentíssim, no solament es dedicà a la literatura, sinó també als altres estudis liberals, no descurant res de ço que pot fer un hom excel·lent. Ni per tot això es va reduir a l'isolament ni s'apartà del món, sinó que vivint i aplegant-se amb els altres joves de la seva edat, home de bons costums, ben disposat i fort es trobava a totes les pràctiques pròpies del jovent; tant que en aquella memorable i molt gran batalla que tingué lloc a Campaldino, ell, jove i considerat, es trobà combatent bravament a cavall en primera fila. Allí passà gravíssim perill, per tal com el primer encontre fou de la cavalleria, i en ell els cavallers que eren de la banda dels aretins, amb tanta de braor venceren i superaren els cavallers florentins que aquests, desbaratats i desfets, varen haver de fugir cap als peons. Aquesta desfeta fou la que va fer perdre la batalla als aretins, perquè llurs cavallers vencedors, perseguint els que fugien a gran distància, deixaren endarrera el seguici de llurs peons; de manera que d'aquí endavant en cap lloc combateren junts, sinó els cavallers tots sols sense l'auxili dels peons,

i els peons tot sols, sense l'ajuda dels cavallers. En canvi, del cantó dels florentins va succeir el contrari, ço és, que per haver fugit llurs cavallers cap a la filera dels peons, es juntaren tots en un sol cos i amb facilitat guanyaren primer als cavallers i després als peons. Aquesta batalla és recontada pel Dant en una seva epístola, dient que s'hi va trobar combatent i descriu la forma de la batalla. I per millor coneixement de la cosa cal saber que Uberti, Lamberti, Abati i tots els altres bandejats de Florència eren amb els aretins; i tots els expulsats d'Arezzo, prohoms i gent del poble Güelfs, qui, en aquell temps, eren tots foragitats, foren amb els florentins en aquesta batalla. I per aital raó les paraules escrites en el Palau diuen «DERROTATS ELS GIBEL·LINS A CERTAMONDO» i no diuen «*derrotats els aretins*», perquè no sabés greu a aquells aretins que ajudaren el Comú [de Florència] en el triomf. Tornant, doncs, al nostre propòsit, vull dir que el Dant es va escaure en aquesta batalla a lluitar valerosament per la pàtria; i voldria que el nostre Boccaccio hagués fet més aviat esment d'aital virtut que de l'amor dels nou anys i de semblants lleugereses que ell conta de tan gran baró. Però, què hi farem? La llengua segueix el cor; i qui li agrada el beure sempre parla de vins.

Després d'aquesta batalla el Dant s'entornà a casa dedicant-se amb més fervor que abans als estudis, sense, però, deixar les relacions urbanes i civils. Cosa admirable! que estudiant continuadament a ningú hauria semblat que es dediqués tant als estudis pel seu tracte alegre i conversa jovenívola. Sobre això em plau de rependre l'error de molts ignorants, que creuen que no pot ésser estudiant sinó aquell que s'amaga en la solitud o bé en el retraiment; i mai no he vist cap d'aquests esquerps i retrets del tracte dels homes que sabés tres lletres. Una intel·ligència gran i elevada no té necessitat de semblants turments; en canvi, és conclusió veritable i certíssima que aquells que no aprenen de seguida no aprenen mai; de manera que retreure's i apartar-se del tracte és propi de gent que no són aptes a empendre res amb llur curta intel·ligència.

No solament el Dant es féu civilment amb els homes, sinó que àdhuc en sa joventut es va amullerar, i la seva esposa fou

una gentil dona de la família dels Donati, anomenada madona Gemma, de la qual tingué diversos fills, com en altre lloc d'aquesta obra explicarem. Aquí el Boccaccio no té paciència, i diu que les mullers són contràries als estudis, i no se'n recorda que Sòcrates, el filòsof més insigne que mai fos, tingué dona i fills, i exercí càrrecs en la república de la seva ciutat. I Aristòtil, per ningú aventatjat en saviesa i doctrina, es casà dues vegades i tingué fills i moltes riqueses. I Marc Tulli, i Cató, i Sèneca, i Varró, llatins famosos, tots filòsofs, tingueren muller, fills, càrrecs i governs en la república. Doncs, que em dispensi el Boccaccio : els seus judicis són molt frívols respecte tot això i molt distanciats de la veritable opinió. L'home és un animal civil, segons tots els filòsofs; el primer ajuntament del qual, multiplicat, neix la ciutat, és el de marit i muller; ni pot haver cosa perfecte on això no sigui, i sols aquesta amor és natural, legítima i permesa.

El Dant, doncs, ja casat, i vivint vida civil, honesta i d'estudis, intervingué assats en la república; i per fi, pervingut a l'edat deguda, fou fet un dels Priors, no per sorteig, com s'istila avui en dia, sinó per elecció, com en aquell temps s'acostumava de fer. Foren amb ell en el càrrec del Priorat micer Palmieri degli Altoviti i Neri, fill de micer Iacopo degli Alberti, i altres col·legues, i fou aquest Priorat l'any 1300. D'aquest Priorat en pervingué el seu exili i totes les contrarietats de la seva vida, com ell mateix escriu en una seva epístola de la qual són aquestes paraules : «Tots els meus mals i totes les meves adversitats tenen per causa i principi els malaurats comicis del meu Priorat; del qual encara que jo, per prudència, no em considerés digne, no obstant per fidelitat i per l'edat no n'era pas indigne, perquè ja eren passats deu anys de la batalla de Campaldino, en la qual la facció gibel·lina fou quasi bé tota morta i desfeta; on em trobí gens novell en les armes i on tinguí molta temença i al final grandíssima joia pels diferents episodis d'aquella batalla.» Aquestes són les seves paraules. Ara vui explicar, amb detalls, la causa del seu exili, perquè és cosa notable, i el Boccaccio la calla tan eixutament que tal vegada no li devia ser tan coneguda com a mi per raó de la Història que he escrit.

La ciutat de Florència, havent tingut abans moltes divisions entre Güelfs i Gibel·lins, per fi quedà a mans dels Güelfs; i després d'haver estat en aital condició molt llarg temps, sobrevingué nova maledicció de banderia entre els mateixos Güelfs, els quals regien la República : i fou el nom de les faccions *Blancs* i *Negres*. Aquesta perversitat nasqué de primer entre els de Pistòia, i, particularment, en la família dels Cancellieri; i trobant-se Pistòia ja tota dividida, per remeiar-ho els florentins ordenaren que els caps d'aquestes sectes vinguéssin a Florència, per tal que allà no causessin major pertorbació. Aquest remei no fou tan beneficiós als pistoiesos, que es desfeien de llurs caps, com fou perjudicial als florentins, que s'atreien aquesta pestilència. Perquè tenint aquests caps, a Florència, molts parents i amistats, tot seguit encengueren el foc amb major incendi, per causa dels diversos compromisos que tenien amb els parents i els amics, que no era aquell que havien deixat a Pistòia; i tractant-se d'aquesta matèria en públic i en privat, arrelà prodigiosament la mala llavor i es dividí la ciutat tota de tal manera que gairebé no hi hagué família noble, ni plebeia que no es dividís en el seu sí, ni fou hom particular d'alguna estima que no fos d'alguna d'aquelles sectes; i es féu sentir aquesta divisió entre germans carnals, que l'un era d'una facció i l'altre de l'altra.

Com que la discòrdia feia ja mesos que durava, i es multiplicaven els inconvenients, no sols de paraula sinó encara amb menyspreu i asprors, començats entre joves i acabats entre homes d'edat madura, la ciutat era tota sublevada i aturada. Ara, succeí que essent Dant dels Priors, es féu un cert comici per la facció dels *Negres* en l'església de la Santíssima Trinitat; fou molt secret alló de què hom tractà, però en fou l'efecte gestionar prop del papa Bonifaci VIII, el qual aleshores governava, que trametés a Florència micer Carles de Valois, de la Casa reial de França, a pacificar i a reformar la ciutat. Aquesta reunió, vinguda a coneixement dels *Blancs*, de seguida els féu sospitar greument; entretant s'armaren i feren adeptes, anaren als Priors agreujant la reunió tinguda i afirmant d'haver resolt privadament respecte l'estat de la ciutat; tot això fet, deien, amb l'intent de treure'ls de Florència : i, per tant, demanaven als Priors que pu-

nissin tan presumptuós excés. Aquells que havien fet el comici, estemordits també, prengueren les armes i prop dels Priors es planyeren dels adversaris per tal com sense pública deliberació s'eren armats i fortificats, afirmant que sota diversos pretextos els volien foragitar; i demanaven als Priors que els castiguessin com a destorbadors de la tranquilitat pública. L'una banda i l'altra s'havien fornit de gent armada i d'amistats; la por, el terror i el perill eren molt grans. Essent, doncs, la ciutat sota les armes i tresbalsada, els Priors, per consell del Dant, procuraren defensar-se contra la multitud del poble; i una vegada fortificats confinaren els prohomes de les dues faccions, que foren aquests : micer Corso Donati, micer Geri Spini, micer Gioacchinotto de' Pazzi, micer Rosso Della Tosa, i altres amb ells. Tots aquests eren del partit dels *Negres*, i foren confinats a Castel della Pieve a Perúgia. De la facció dels *Blancs* foren exilats a Serezzana : micer Gentile i micer Torrigiano de' Cerchi, Guido Cavalcanti, Baschiera della Tosa, Baldinaccio Adimari, Naldo, fill de micer Lottino Gherardini, i altres.

Això perjudicà molt el Dant, i encara que ell s'excusi, com home imparcial, no obstant es digué que feia costat als *Blancs*, i que li despleia l'acord pres de cridar Carles de Valois a Florència, com a origen d'escàndol i de desgràcia per a la ciutat; i l'enveja augmentà perquè aquella part de ciutadans que era confinada a Serezzana tornà de seguida a Florència, i l'altra que era confinada a Castel della Pieve, romangué de fora. A això el Dant respon que, quan vingué la revocació dels de Serezzana, ell ja era fora del càrrec de Prior, i, per tant, no se li ha d'inculpar: demés, diu que son retorn fou per la malaltia i mort de Guido Cavalcanti, el qual emmalaltí a Serezzana per causa del mal aire, i poc després finà. Aquesta divergència mogué el papa a trametre En Carles de Valois a Florència; el qual, rebut en la ciutat, per reverència al papa i a la Casa de França, de seguida reposà els ciutadans expulsats i foragità després la part *blanca* a causa de la revelació, d'un cert tractat, feta per micer Piero Ferranti, un dels seus barons, el qual digué que tres prohoms de la facció *blanca*, és a dir Naldo, fill de micer Lottino Gherardini, Baschiera della Tosa i Baldinaccio Adimari li havien requerit d'obrar de

tal manera amb micer Carles de Valois, que llur partit romangués en el poder de la terra; i que li havien promès de donar-li el govern de Prato si això feia; àdhuc ensenyà l'escriptura d'aquesta petició i prometença amb llurs segells. La qual escriptura original jo l'he vista perquè avui encara es guarda al Palau entre les altres escriptures públiques; però, segons la meva opinió, em sembla força sospitosa i crec de cert que fou falsificada. Però, fos el que fos, se'n seguí l'exili de tota la facció blanca, mostrant en Carles gran enuig d'aquesta petició i prometença feta per ells.

El Dant, en aquest temps, no es trobava a Florència, sinó a Roma, tramès, feia poc, com ambaixador al papa per oferir la concòrdia i la pau dels ciutadans; no obstant, per despit d'aquells negres que durant el seu Priorat foren exilats, hom anà a casa seva, li foren robades totes les seves coses i malmeses les seves propietats, i a ell i a micer Palmieri Altoviti se'ls bandejà per contumàcia de no comparèixer, no pas per raó de cap malifeta comesa. La manera d'exiliar-lo va ésser aquesta : dictaren una llei iníqua i perversa amb efectes retroactius, segons la qual el Podestà de Florència podia i devia conèixer les faltes comeses temps enrera en l'exercici del Priorat, encara que haguessin estat absoltes. Per aquesta llei, el Dant, citat per micer Cante De' Gabbrielli, aleshores Podestà de Florència, essent absent i no compareixent, fou condemnat i bandejat i confiscats tots els seus béns, amb tot i que abans haguessin estat robats i malmesos.

Hem dit com succeí l'expulsió del Dant, per quina raó i de quina manera; ara direm quina fou sa vida en l'exili. Oïda pel Dant la seva ruïna, de seguida deixà Roma, on era ambaixador, i caminant amb gran pressa anà a Siena; aquí, ben enterat de la seva dissort, no veient-hi cap remei, del·liberà d'adjuntar-se amb els altres desterrats; i el primer acostament fou en una reunió dels bandejats, la qual es féu a Gargonsa, on, després de tractades moltes coses, a la fi establiren llur demora a Arezzo posant-hi llur camp d'operacions, creant cabdill llur el comte Alexandre de Romena, fent dotze consellers, un dels quals va ésser el Dant, i vivint d'esperances fins l'any 1304. Aleshores, fent un gran esforç, amb tots els llurs amics intentaren tornar a entrar a Florència

amb grandíssima multitud que s'hi adjuntà no sols d'Arezzo, sinó també de Bologna i de Pistòia; i arribant sobtosament, de seguida prengueren una porta de Florència i guanyaren una part de la ciutat, bé que a la fi hagueren de marxar sense cap profit.

Fallida, doncs, aquesta forta esperança, semblant al Dant que no havia de perdre més temps, partí d'Arezzo i se'n anà a Verona, on fou rebut gentilíssimament pels Senyors della Scala, amb ells va romandre algun temps i reduint-se tot a humilitat, cercant amb bones obres i bon comportament de tornar a guanyar la gràcia de poder tornar a Florència per espontània revocació de qui governava la terra. Sobre això es va cansar molt i escrigué mantes vegades no solament a individus del Govern, sinó encara al poble; i, entre altres, una epístola molt llarga que comença : *Popule mee, quid feci tibi?*

En aquesta esperança de retornar per via de perdó, sobrevingué l'elecció d'Henric de Luxemburg, emperador, per la qual elecció primer, i després pel seu passatge, essent tota la Itàlia sublevada amb esperança d'una gran novetat, el Dant no va poder mantenir el seu propòsit d'esperar gràcia, sinó que redreçant-se amb ànima altiva començà a dir mal dels que governaven la terra dient-los perversos i dolents, amenaçant-los amb la deguda venjança per la potència de l'emperador, contra la qual deia ésser ben clar que no podrien evadir-se. No obstant, el respecte a la pàtria tant el detingué, que venint l'emperador contra Florència i posant-hi el seu camp a la porta, no volgué trobar-s'hi, segons ell escriu, amb tot haver estat alentador de sa vinguda. Després de mort l'emperador Henric, el qual en la seva nova estada finà a Buonconvento, tota esperança fou perduda per al Dant perquè ell mateix s'havia barrat la via d'obtenir mercè per haver parlat i escrit contra els ciutadans que governaven la República, i no li restava cap més autoritat per la qual pugués esperar més, de tal manera que, deixada tota esperança, molt pobre passà la resta de la vida vivint en diferents llocs de Lombardia, Toscana i Romagna, sota la protecció de diversos senyors, fins que, per últim, es va reduir a Ravenna on acabà la seva vida.

Ja que hem parlat dels seus afanys públics, i en aquesta part hem explicat el curs de la seva vida, direm ara del seu estat do-

mèstic, dels seus costums i estudis. El Dant, abans del seu exili de Florència, encara que no fos molt ric, no per això fou pobre, sinó que tingué un patrimoni mediocre suficient a viure honradament. Tingué un germà anomenat Francesc Aldighieri; tingué muller, com diguérem abans, i diversos fills, dels quals roman, encara avui, successió i descendència, com després direm. Posseí cases regulars a Florència conjuntes amb les de Geri, fill de micer Bello, company de sort; possessions a Camerata i en el Piacentino i a Piano di Ripoli; mobiliari abundant i de valor, segons ell escriu. Fou home molt pulcre, d'estatura regular, d'aspecte agradable i ple de gravetat; parlava a poc a poc i no gaire sovint, però en les seves respostes era molt subtil. La seva pròpia efígie es veu a Santa Croce, quasi bé al mig de l'església, a mà esquerra anant cap a l'altar major, i òptimament reproduïda al natural per un excel·lent pintor del seu temps. S'adelità en la música i en cants, i dibuixava destrament. Fou també perfecte escriptor, i la seva lletra era prima i llarga i molt correcta, tal com he vist en algunes epístoles escrites de sa pròpia mà. Tractà en la seva jovenesa amb joves enamorats, i àdhuc ell tingué la mateixa passió, no libidinosament, sinó per gentilesa de cor; i essent molt jovenet començà a escriure versos d'amor, com hom pot veure en una seva obreta en vulgar anomenada *Vida nova*. El seu principal estudi fou la poesia, gens estèril però, ni pobre, ni fantàstica, sinó fecundada, enriquida i basada sobre ciència veritable i sobre moltes disciplines.

I perquè entengui millor el qui llegeixi, diré que en dues maneres un hom esdevé poeta. L'una és per propi intel·lecte, agitat i commogut per alguna força interior i oculta, la qual cosa es diu estre i ocupació de la ment. Us donaré un exemple de ço que vull significar. El benaventurat Francesc no per ciència, no per disciplina escolàstica, sinó per ocupació i abstracció de la ment, tan fortament dirigia a Déu la seva ànima que, quasi bé, es transfigurava més enllà del sentit humà i coneixia Déu molt més del que el coneixen els teòlegs per mitjà d'estudis i de lletres; així és en la poesia en què hom esdevé poeta per impulsió interna i per aplicació de l'esperit, essent aquesta la més alta i la més perfecta classe de poesia. D'aquí és que molts diuen di-

vins als poetes, i alguns els anomenen sagrats, i altres profetes. D'aquesta abstracció i estre, del qual jo parlo, prenen llur nom. En tenim exemples en Orfeu i en Hesiode, dels quals l'un i l'altre ho foren de la manera susdita. I fou de tanta eficàcia Orfeu, que commovia pedres i boscos amb el so de la seva lira, i Hesiode, d'ignorant i rústic pastor, esdevingué gran Poeta sense cap altre estudi, sinó sols havent begut l'aigua de la font Castàlia; d'ell, encara avui, en tenim les obres, i són tals, que cap dels poetes literaris i científics l'aventatja. Una mena, doncs, de poetes és per abstracció interna i per impulsió de la ment; l'altra categoria és per ciència, per estudi, per disciplina, per art i per prudència : i d'aquesta segona mena fou Dant, per tal com per estudis de Filosofia, Teologia, Astrologia, Aritmètica i Geometria, pel coneixement de la història, i per l'enrenou de molts i diferents llibres, vetllant i suant en els estudis, adquirí la ciència que havia d'ornar i explicar amb els seus versos.

I per tal com ja hem parlat de la qualitat dels poetes, ara direm del nom, pel qual se'n compendrà el concepte; encara que aquestes són coses que no es poden explicar bé en idioma vulgar, de totes maneres faré de donar-ho a entendre, perquè, segons la meva opinió, aquestos nostres poetes moderns no ho han prou entès; ni és d'estranyar, car desconeixen la llengua greca. Doncs, dic que aquest nom de poeta és un mot grec que vol dir factor. Per ço que he dit fins ara, conec que no seria entès, per la qual cosa convindrà estendre'm més. Parlo, doncs, dels llibres i de les obres poètiques. Alguns homes llegeixen les obres d'altri i no fan res per ells mateixos, com succeeix a la majoria de la gent; d'altres són autors d'aquestes obres, tal com Virgili féu el llibre de l'*Eneida*, i Estaci va fer el llibre de la *Tebaida*, i Ovidi el de les *Metamòrfosis*, i Homer féu l'*Odissea* i la *Ilíada*. Aquests, doncs, qui feren obres, foren poetes, és a dir, factors de dites obres que nosaltres llegim; i nosaltres som els lectors i ells els autors. I quan oïm lloar un home fort en estudis i en lletres, acostumem a preguntar : «—Fa alguna cosa pròpia? Deixarà alguna obra composta i feta seva?» Poeta és, doncs, el qui fa alguna obra, és a dir, autor i compositor de ço que altre llegeix. Aquí algú podria dir que, segons la meva explicació, el comerciant que

apunta els seus comptes i en forma un llibre és un poeta; i que Titus Livi i Sallusti foren poetes, per tal com cada un d'ells escrigué llibres i féu obres per ésser llegides. A la qual cosa responc que no es diuen obres poètiques si no són fetes en vers. I això succeeix per excel·lència de l'estil, perquè les síl·labes, el metre i el ritme són únicament de qui diu en vers; i acostumem a dir vulgarment : «—Aquest fa cançons i sonets»; però per escriure una carta als seus amics no direm pas que ell hagi fet una obra. El nom del poeta significa excel·lent i admirable estil en versos, cobert i ombrejat de gràcia i d'alta invenció; i així com tot president mana i impera, però sols és emperador el qui és sobre tothom, així aquell qui fa obres en rims, i és summe i excel·lentíssim en compondre tals obres, es diu Poeta. Aquesta és la veritat certa i absoluta del nom i de l'eficàcia dels poetes; escriure amb un estil literari o vulgar no té res que veure amb el fet, ni existeix altra diferència si no com escriure en grec o en llatí.

Tota llengua té la seva perfecció, el seu so, el seu parlar polit i científic; no obstant, a qui em demanés per quina raó el Dant s'estimà més d'escriure en vulgar que no pas en llatí i en estil literari, respondria la veritat, és a dir, que el Dant se sentia molt més apte per a aquest estil vulgar i en rima que per al llatí o literari. Certament moltes coses va dir graciosament en aqueixa rima vulgar que ni hauria sabut ni hauria pogut dir en llengua llatina i en versos heroics. En són prova les *Èglogues* compostes per ell en versos exàmetres, que, malgrat d'ésser belles, n'hem vist moltes d'altres més ben escrites. I, a dir la veritat, la vàlua d'aquest poeta nostre fou en la rima vulgar, en la qual és excel·lentíssim sobre tots els altres; però en versos llatins i en prosa no arriba a penes a aquells qui mitjanament han escrit. La raó n'és que la seva època s'era donada a dir en rima; i els seus homes res no entengueren de la gentilesa d'escriure en prosa o bé en versos llatins, ans foren grollers i sense perícia en lletres; bé que foren doctes en aquestes disciplines a la manera claustral i escolàstica.

Es començà d'escriure en rima, com el Dant escriu, uns cent cinquanta anys abans d'ell, i els primers a Itàlia foren : Guido Guinizzelli, bolonyès, i Guittone, cavaller Gaudent d'Arezzo,

i Bonagiunta da Lucca i Guido da Messina, tots els quals el Dant superà de molt en sentències, en pulcritud, en elegància i en gràcia de tal manera, que és opinió de qui ho entén que no hi haurà mai cap home que ultrapassi el Dant en escriure en rima. I, verament, és cosa admirable la grandiositat i la dolcesa del seu dir prudent, sentenciós i solemne, amb varietat i abundor admirable, amb coneixement de filosofia, de recontes antics, amb tanta coneixença de recontes moderns que sembla s'hi hagi trobat. Aquestes belles coses, explicades amb gentilesa de rima, corprenen l'esperit del qui el llegeix, i encara més dels qui millor ho entenen. La seva invenció fou admirable i amb gran enginy trobada : hi concorren descripció del món, descripció dels cels i dels planetes, descripció dels homes, mèrits i penes de la vida humana, felicitat, misèria i mediocritat de vida entre dos extrems; ni crec que mai no fos qui emprengués matèria més estesa i fèrtil per poder explicar totes les idees de la seva pensa, per la varietat dels esperits que parlen de diverses causes de coses, de diferents països i de diversos casos de fortuna. Aquesta seva principal obra [la *Comèdia*] la va començar el Dant abans del seu exili i l'acabà en ell, com per la mateixa obra es pot veure clarament. Escrigué també Cançons morals i Sonets : les cançons són perfectes i llimades, gràcils i plenes d'altes sentències; i totes tenen nobles començaments, tal com aquella cançó que comença:

«Amor che muovi tua virtù dal Cielo,
Come il Sol lo splendore...»

on fa comparació filosòfica i subtil entre els efectes del sol i els de l'amor; i l'altra que comença:

«Tre donne intorno al cor mi son venute»,

i l'altra que comença:

«Donne ch'avete intelletto d'Amore.»

I així en moltes altres cançons es súbtil, llimat i científic; en els sonets no hi ha tanta vigoria.

Aquestes són les seves obres vulgars; en llatí escrigué en prosa i en vers : en prosa un llibre anomenat *Monarchia*, escrit sense cap gentilesa d'estil. Escrigué també un altre llibre intitulat *De vulgari Eloquentia;* demés, moltes *Epístoles* en prosa. En vers escrigué algunes *Èglogues* i el començament del seu llibre en versos heroics; però no reeixint-li l'estil no el va continuar.

Va morir l'any 1321 a Ravenna. Tingué un fill, entre altres, anomenat Piero, el qual estudià lleis i esdevingué home de valer; i, per propi esforç, i afavorit per la memòria del seu pare, es féu un gran home i guanyà molt, i establí son estatge a Verona amb prous cabals. Aquest micer Piero tingué un fill dit Dant, i d'aquest Dant nasqué Leonardo, el qual avui es viu i té diversos fills. No fa gaire temps que el dit Leonardo vingué a Florència amb altres joves veronesos oportunament i amb honor; i em vingué a veure com a amic de la memòria del seu besavi Dant, i jo vaig ensenyar-li les cases del Dant i dels seus avantpassats, donant-li notícies de moltes coses desconegudes per a ell, per raó d'haver-se allunyat, ell i els seus, de la pàtria. I així la Fortuna dóna voltes a aquest món i canvia els seus habitants amb el girar de ses rodes.

LA FILOSOFIA DE LA «DIVINA COMÈDIA»

S'ha escrit molt, s'escriu molt encara avui, sobre la *Divina Comèdia*, i al seu entorn. Hi ha els *Comentaris*, diguem-ne indígenes, del Boccaccio, de Pietro di Dante, de Buti, de Jacopo della Lana, de Benvenuto da Imola, de Landino, de Vellutello, de Ottimo, i venint fins als nostres dies, els de Tommaseo, de Benassuti, de Giuliani, de Ugo Foscolo, de Bianchi, de Francesia, de Fraticcelli, del comte Passerini, de Mons. Poletto, de Mons. Bartolini, dels Pares Cornoldi i Palmieri, i els tres avui més en fortuna, Scartazzini, sobretot en les edicions modernes del Vandelli, de Cassini i de Torraca. Hi ha sobretot una biblioteca extensa, cada dia més opulent, de treballs de crítica estudiant-ne aspectes i minúcies, més o menys interessants, a voltes d'una justesa que la posteritat consagra i eleva a la categoria d'un model i d'un excellent guia, a voltes exclusivament arbitraris i que són un cas més de subjectivisme i de vagació literària. Recordem com a bons exemples, no tots d'una igual valor, ni tots en una mateixa matèria, i limitant-nos a contemporanis o quasi contemporanis : Alessandro d'Ancona, De Sanctis, Croce, Del Lungo, D'Ovidio, Fiammazzo, Pascoli, Negroni, Filomucci. Carbonara, Parodi, Barba, Busnelli i Di Bisogno.* Tots aspiren a dir coses noves, a trobar interpretacions ajustades a l'esperit del poeta, a aferrar-ne millor la pensa i l'intent, i a corregir els

* D'alemanys, d'anglesos i de francesos, no és gens escarsida la collita de comentadors, de crítics i d'estudiosos de Dant. Citem entre els primers, passant per damunt de Wolf i dels Schlegels, que el pressentiren llargament, el propi Scartazzini, Vossler, Grieben, Krauss i Hettinger; entre els anglesos, cal citar amb gran honor a Gladston, a Lord Vernon, a Witte, a Gardner, a Toynbee, a Dels, i sobretot a Moore, les edicions del qual, a Oxford, han estat i són, encara avui, les que en autoritat superen les mateixes italianes, i tal volta superi només l'edició crítica, que amb la subvenció de l'Estat, vénen preparant els capdavanters dels crítics dantins d'Itàlia. És just fer una menció especial de l'edició dels troba-

anteriors. ¿Per què tants comentaris, tantes disquisicions i tantes glosses? ¿És cosa tant difícil i àrdua entendre la *Divina Comèdia?* La *Ilíada* i l'*Eneida* són dos poemes meravellosos, que més s'estudien i més delecten; però els segles no han creat al seu entorn tants comentaris. Hi ha, doncs, una mina profunda i inestroncable en aquesta obra dantina, perquè no és possible pensar que poderosos i clarividents enginys vulguin perdre els dies i les nits en discusions inútils i infructuoses. Les obres d'art, quan són excellents, s'assemblen molt a les obres de la natura. L'artista que escriu, o modela, o pinta en ple escalf de la fantasia, en la lluminosa clarividència de l'intellecte, en

dors citats en la *Divina Comèdia*, feta amb acurada i profunda il·lustració, del Prof. Chaytor *(The Troubadours of Dante*, Oxford, Clarendon Press).

A França Fauriel, Villemain i Ozanam iniciaren corrents d'una amor altament intel·ligent de la persona i de l'esperit del gran poeta florentí. Tots han tingut el gran encert de reconèixer que és impossible endevinarne tota la superior excel·lencia i virtut sense tenir en compte la seva significació de poeta catòlic.

L'escola moderna ha conservat com una llei aquest principi, a part alguna desviació, ni interessant ni sòlida. Els estudis més sobreixints són els de Paleologue, Hauvette i De Margerie; i, com un cas notable i vigorós el Prefaci de Charles Maurras a la versió de l'*Infern* feta per Espinasse-Mongenet. Les festes actuals han motivat ja algunes produccions que segurament suraran per damunt del temps, sobretot un treball de Mgr. Batiffol, de Laminne i del P. Cavallera.

Als Estats Units ha sorgit també tot un corrent de forta simpatia per Dant, del qual n'és un fruit, entre altres, l'edició esplèndida, materialment i literària, de la *Divina Comèdia* (text italià i notes en anglès), feta per Graugend, professor de llengües romanes a la Universitat d'Harvard.

A la nostra península Ibèrica, passat d'algunes comptades versions; d'una valor molt discutible i sense cap estudi ni anotació que deixi sentir una modalitat especial en la intel·ligència, no hi ha treballs, en cap de les tres llengües principals literàries, que palesin l'afició i l'estima del gran poema. Malgrat que entre nosaltres Milà i Fontanals dóna la nota més sàvia, més profunda, més justa possible relativament a l'esperit, a la intel·ligència i a les derivants del gran èpic. Fora d'En Milà, i d'unes disperses observacions de Menéndez i Pelayo, sols es pot citar amb honor l'estudi de la Comtessa de Pardo Bazán. És avui que a la nostra terra grana abundosament el culte real que sempre ha tingut entre els esperits selectes catalans; i de les festes del Centenari és més que possible, és gairebé cert que en surti un aplec de versions i d'estudis en català del gran poema, que, tot fent honor a la forta cultura dels nostres mestres i dels nostres poetes, siguin un exemple i un estímul a les generacions joves per a no deixar mai de les mans un mestre, en l'art del qual hi trempraren el nostre fort, flexible i harmoniós idioma els nostres immortals models.

les hores, en les quals les passions s'alcen abrandades i dominen, tot ell es transfon en la seva obra, que esdevé la seva veritable imatge i semblança; aquella elaboració mental, fruit de les seves facultats robustes, ivarçoses i ben harmonitzades, és concreció espontània, profunda, inconscient de l'esperit, no producte d'estudis i de pensaments reflexes i pervinguts a maturitat. És la natura la que obra, la natura misteriosa, opulent i fecunda de veritat il·limitada, i generadora d'efectes meravellosos i esbalaïdors. En el nostre cas, anomenem aquests efectes obres del geni i reflexes de l'enteniment diví. ¿És que el mateix artista sap sempre, pot analitzar els misteriosos corrents que penetren tota la seva activitat, els gèrmens incògnits i indesxifrats que duen les seves produccions? És increible el que hi ha de desconegut, d'inconscient, de misteriós en la creació d'una obra bella, i fins en els mateixos sentiments que ella inspira als qui, simples espectadors, oients o lectors, en frueixen sense haver-la creada. L'esperit més eminent hi toca just al misteri profund que l'agita; no hi entrarà mai, i, si és discret, temerà d'escandallar-lo. ¿No és gairebé una llei general, de tan freqüent com és, que el mèrit d'una obra estigui en relació inversa a la satisfacció que el seu autor n'experimenta? Perquè la producció artística atenyi una superior perfecció fins a ésser la veritable expressió de la natura, convé que l'artista estigui dotat de facultats exquisides : Dant les tenia. La *Divina Comèdia* és el producte d'aquestes facultats en el punt culminant de la seva plenitud; s'emmiralla en la natura, i en retreu l'art, la grandesa, el misteri, la sublimitat, la indeterminació. El poeta compendia aquesta teoria, quan diu:

«Filosofia ... a chi la intende
nota non pure in una sola parte,
come natura lo suo corso prende
Dal divino intelletto e da sua arte:
e se tu ben la tua fisica note,
tu troverai, non dopo molte carte,
Che l'arte vostra quella, quanto puote,
segue, come il maestro fa'l discente
si che vostr' arte a Dio quasi é nipote.»

Infern, XI, 97.

L'Angèlic Doctor havia dit aquesta bellíssima i lapidària expressió : La natura és mesurada del Divinal Intellecte i és la mesura de l'intellecte humà. Totes les coses, doncs, són productes de l'art diví, totes realitzen la idea divina, totes reflexen la veritat que brilla en l'intellecte pràctic del Creador. Concebudes en el santuari generador d'aquest intellecte, contrauen per aquest sol fet una propensió a descelar tot quant tenen de més íntim, es fan intelligibles; amarades d'aquella veritat que els hi ve de Déu, la comuniquen abundosament i la causen. Difonen suau una claredat que les fa cognoscibles, i, posades davant i en contacte d'una facultat de cognició creada, l'esperonen, la commouen, impremten en el fons d'ella la llur semblança, i la facultat vivent, abrandada per l'esperó de l'objecte, es lliura i es modela a la seva condició. Hi ha una mesura i una cosa mesurada; la mesura que serveix de tipus i traça les fronteres que la imatge haurà de respectar, és la realitat exterior; la cosa mesurada, és el concepte, és la vida intensa del subjecte formada i modelada sobre les coses. Així la realitat exterior ocupa, com vol el poeta, la posició intermitja entre dues intelligències: entre la intelligència divina que la plasma i emmotlla, i la intelligència creada que s'hi emmotlla i s'hi adapta. Mesurada per la intelligència divina, és norma, llei i mesura de la intelligència humana. La divina tot ho modela i exemplaritza; és la llei essencial i necessària de totes les coses, i ella no és mesura de cap, fora de l'Essència divina, que és Ella mateixa. L'home és sempre un artesà inhàbil : ni les mans obeeixen perfectament als anhels i a la idea; ni la matèria que ell treballa i turmenta és amorosa i blana, resistint, burinant la seva acció, l'acció de l'artista que fa desviar i minva; ni els instruments es lliuren dòcils a la inspiració, o proporcionats al fi. La idea de l'artista resta un ideal vers el qual camina fatigosament, i al qual tant més s'apropa quant més eminent és la seva jerarquia en les esferes de l'art, sense que mai pugui penetrar els núvols misteriosos que n'envolten els cims. La idea viu i brilla sempre fulgentíssima interiorment com una sirena seductora, com un far immòbil que l'atrau, que el subjuga, que l'encanta, però condemnat a contemplar-lo des de la llunyania d'un obscur horitzó. L'art,

doncs, pren de la natura de les coses exteriors i dels sentiments innats en l'home, la forma, l'estímul, l'ardença que l'arbora, i les restriccions que el perfeccionen i eleven.

Però conté el poema dantí una altra sèrie d'idees i de fets, que són resultat i expressió del seu temps, i que vénen a constituir com la manipulació reflexiva i conscient del seu esperit. La matèria del comentari és, encara, sota aquest aspecte, viva i illimitada; si més no, perquè la història medieval deixa tantes regions inexplorades que no ens serà mai possible representarnos al viu aquella societat dins de la qual es mou el poeta amb aquella interminable corrua de personatges que ell figura i transfigura. A major abundament, els sentiments del poeta, i fins les seves illusions i les seves utopies se n'alcen tan superiors sobre el seu segle, són tan independents de les reserves de l'instant fugitiu, que tal volta els moderns millor que els antics es troben en grau de sentir-lo i d'escatir-ne les reconditeses.

L'afirmació feta de què un artista analitzant la pròpia obra podria no ésser tal volta igualment afortunat com en el produir-la, no ens ha d'induir a pensar que la filosofia de Dant no hagi estat altíssima, que no hagi especulat poderosament les profunditats més allunyades de l'ordre natural i del sobrenatural. Una superior filosofia governava tot l'esperit del poeta; filosofia que abastava i fonia en una meravellosa i eminent síntesi les doctrines begudes en l'escola dels filòsofs de tots els temps, en les pròpies intuïcions, i en aquella seva penetrant percepció que aferrava les entranyes de les coses. Aquesta filosofia, que modelà i enriquí les facultats mentals i el cor puixant del poeta, creà en ell aquell enllaç, aquell concert harmònic i esclatant de totes les seves potències, sense el qual el fruit del seu art no hauria pervingut a la seva insuperable perfecció. Però en aquestes condicions, la filosofia, encalçant i arborant tots els ideals de l'esperit, essent-ne la substància, pensament i exhuberosa, no serà mai, aquesta filosofia, comparable a un sistema de teories que organitza, classifica i illustra tots els problemes del món exterior i els del món interior; sura en les regions abstractes, i a ses hores apareix en el cel de la ment del filòsof servint-li de llum i de guia. Els esperits eminents s'identifiquen prego-

nament amb el que és el seu sistema, la sang de la seva convicció, i l'expressió i la vida llur es compenetra d'aquelles doctrines fins a transformar-se en sentiments i en imatges : l'home enter és filòsof d'aquella filosofia. Talment com el pintor genial, on se vulga que giri els ulls, abellit i arrapat per aquesta meravellosa galeria del món sensible, no veu sinó relacions d'una cosa amb l'altra, l'anellament bellíssim de les línies i dels objectes, el contrast de les llums amb les ombres, i aquella arcana harmonia que no se sap en què consisteix, i se surt per tot. Transformat en vida el pensament, sorgeix el caràcter, tot ell invencible, pel qual es té aquella guia segura que duu sense dubtes ni abdicacions per les misterioses sinuositats de l'ànima.

L'excel·lència de la poesia del Dant es troba, doncs, estretament lligada amb les qualitats de la seva filosofia. Gràcies a ella l'altesa de la seva fantasia creadora harmonitzava, sense conflictes, sense estridències, amb els afectes més vius i esponerosos i fecunds; i el llum de l'intel·lecte, lluny d'esblaimar-se o enfosquir-se en mig del munt de grandiosos fantasmes, resplendia amb els colors més esclatants de l'iris. La veritat natural, tot agegantant-se als seus ulls, se li ofereix com la inseparable amiga i aliada de la sobrenatural : entre aquests dos ordres el primer no té res de violent, gens de confusió, tot és dependència, cooperació mútua i harmonia; en cap extrem del cel del seu esperit es destria el núvol lleu d'un sol dubte; el sobrenatural és una pregona fretura del seu esperit, l'invoquen i el cerquen amb delit totes les seves facultats i en cada un dels seus actes; és la clau per a explicar i compendre en ell el natural. ¿Topa amb el misteri que es replega, i s'endinsa i es clou en les seves arcanitats impenetrables? Així convé que sigui; l'adora i l'envolta amb els núvols del perfum del seu amor:

«Com'esser può, Quei sa che si governa.»
Infern, XXVIII, 126.

«State contenti, umana gente, al *quia*;
che, se potuto aveste veder tutto,
mestier non era partorir Maria.»
Purgatori, III, 37.

¿No és més natural, al contrari, que un misteri invoqui un altre misteri, i que, perquè Déu és impenetrable, el Fill de Déu vulgui néixer del si de la Verge? Adam no hauria menjat la poma de maledicció, si hagués pogut preveure'n les derivacions espaventables. «És de saber — deia admirablement en el *Convivio* — que de totes aquelles coses que tant superen l'enteniment, i que no pot esbrinar-ne la natura, és convenientíssim discórrer-ne atalaiant-les en els seus efectes; així és, com de Déu, i de les seves substàncies separades, els àngels, i de la matèria primera, tractades d'aquesta manera podrem heure'n alguna noció.» (III, 8).

D'aquí la inestroncable sorgent del sublim : sublim que es perd en les resplendors clares del paradís que alcen l'esperit amunt amunt, d'esfera en esfera. Per tot, en l'abundosa poesia dantina esclata aquella homogeneïtat que revela l'íntima concatenació dels seus pensaments, i el meravellós perfecte connubi del sobrenatural amb el natural; i deriva, en darrer terme, de què l'home ha estat creat per a l'un i per a l'altre, talment que l'un o l'altre venint a mancar, l'operació humana se'n ressent, s'afebleix, i l'art senyala inesborrable i inconfundible la seva decadència. Tant alta és, per consegüent, la valor de la filosofia del Dant, sorgent viva i veritable de bellesa, i en el cas present productora lògica, compenetrant-se tan profundament l'artista i la matèria, d'un poema que els segles recordaran sempre amb exultació i el faran objecte de les seves meditacions.

Quina és aquesta filosofia? La filosofia de Dant és la filosofia Escolàstica; a la qual, més encara que els seus apologistes, ni pocs ni migrats valors, han fet plena justícia els seus propis enemics, convertint la filosofia en una tela de Penèlope, teixint i desteixint, creant avui i arrencant demà, caminant sempre dins d'una boscúria d'incertituds, d'irrealitats i de sofismes, estimbant-se a tota mena d'errors, arribant a perdre les nocions més elementals i necessàries, prostituint la raó humana, i acabant per abdicar-ne com d'un jou i d'una servitud quantes vegades han abominat de les ensenyances de l'Escola, per boca de la qual parlava la veritat mateixa. La saviesa del passat; la frevolesa i caducitat de tots quants sistemes s'han excogitat per

tal de crear una filosofia, bona i útil a la raó, independent de l'Escolàstica; la natura mateixa de les coses; les lliçons de la història des dels temps més allunyats fins als més tocants a nosaltres; i per fi, la resolta voluntat de l'Església, sovint i fermament expressada, de tenir una filosofia pròpia, i de reconèixer per tal l'Escolàstica, amb la qual lliga la sort i l'expressió racional dels seus dogmes divins, com l'única que acobla i atresora tots els drets i els privilegis de la raó, enaltint-la com mai cap, i tots els respectes a la veritat revelada de Déu i als drets superiors de la religió; fan d'aquesta Escola la suprema norma, i única segura, de bona filosofia racional.

I per què no? ¿Quin altre mitjà de saber trobarem que ens excusi de recórrer a la filosofia, i aquesta, si ens ha d'ésser útil, que sigui la *philosophia perennis* de la humanitat? Hi ha un objecte que no pertany a cap ciència particular, i que reivindica com a propi l'anàlisi filosòfic, i és aquell element transcendent, que tot ho penetra i ho explica, perquè n'és la causa. El filòsof, que es recull meditatiu davant dels tributs positius i irrecusables que li aporten totes les ciències, no triga a notar que cap d'aquests resultats conté la darrera paraula. La geometria senyala les lleis de l'espai; però, què és l'espai? L'àlgebra i l'aritmètica determinen les relacions de les grandàries i dels nombres; però, què és una grandària? com pot variar? quin és el tronc comú d'on ixen la unitat i la pluralitat? És que l'espai, la grandària i el nombre poden estendre's il·limitadament? Doncs es topa ja amb l'infinit. La física, la química, les ciències biològiques, sorprenen en la realitat forces innúmeres, actives i ocultes en les molècules dels cossos; però, què són aquestes forces? Si amb el nom de forces o energies, comprenem l'agitada existència de la matèria, a elles qui ens les donarà a conèixer? Si es subordinen les unes a les altres, qui les governa i jerarquitza? Si cooperen a un mateix fi, qui les el senyala, i les obliga a tendir-hi concentrades? Hi ha, doncs, un motor suprem a l'origen dels moviments; una força moderadora de les forces disperses, una intel·ligència, les concepcions de la qual preexistint, vénen testimoniades per la finalitat escampada arreu de la creació. Els savis poden ponderar l'eficàcia gran dels seus instruments; ni

el telescopi ateny les profunditats del cel; ni el microscopi sorprèn la força inicial en les minses cèl·lules, dins les quals s'amunteguen i apinyen els àtoms; ni mai cap destil·lació, ni dissecció, ni ponderació, extrauen de la matèria o de la vida aquest superior desconegut principi. I, no obstant, el problema, volguem o no, es redreça en cada objecte, i aturmenta, a cada pas que ella dóna, la intel·ligència. Com resoldre'l? No hi ha més que un procediment, el que han emprat els filòsofs de totes les edats : tancar el llibre de la natura, sense oblidar res de les coses que s'hi han llegit, i obrir el llibre de l'ànima per a descifrar-hi els signes reveladors continguts en les idees que la nostra potència racional elabora sota l'impuls excitant de les realitats externes. Mes, ¿i com no veure que, això fent, el pensador acompleix una obra *sui generis*, que fa de les facultats del seu esperit un ús especial, que obeeix a tot un esperit, que s'ha de crear un mètode per a moure's folgadament i ordenada en aquest món intern sens límits, car no conversa més que amb l'invisible? La inducció de què es val per aixecar-se de la varietat derivada a la unitat original, per a passar de lo relatiu a lo absolut, no és una inducció experimental, hipotètica, sinó força més alta; és aquella inducció a la qual Plató va fer pas, Aristòtil n'ordenà el moviment i les lleis, i sant Agustí, sant Anselm, sant Tomàs i sant Bonaventura hi donaren l'aplicació més perfecta, més eminent i més fecunda.

És innegable, en efecte, que Plató i Aristòtil prestaren a la filosofia el servei de fixar-la en el domini que li es propi. Aplegant la varietat dels coneixements en la unitat del subjecte pensant, alçant-se després de la comprensió de cada fet, posada en exercici l'activitat racional a allò que és universal, i a l'absolut que és el terme del moviment, implantaren definitivament els dos pols de la filosofia : la psicologia i la metafísica; i la filosofia comença a moure's dins la seva òrbita, i a ésser, relativament a les ciències, un instrument de síntesi; relativament al subjecte i a l'absolut, una ciència que té un objecte propi, i un mètode també propi. Això explica l'alt mestratge que en matèria de procediments i de conquistes racionals el cristianisme ha reconegut sempre a Plató i Aristòtil, al darrer sobretot. Trobà tot seguit quan fondament es lligaven, i s'explicaven la realitat mental i els

llurs sistemes; però duient damunt d'ells l'aventatge immens del seu esperit, i d'un tresor de veritats que pren de més alts principis, i que donen seguretat i control a les seves elaboracions racionals. La metafísica arribava, en l'ús dels seus procediments, a una fecunditat insospitada del geni grec, i atenyia tota la legítima possessió del seu domini amb sant Agustí, geni analític i sintètic tot alhora, que s'escampà ardidament per totes les regions de la intel·ligència, que escrutà amb nou enginy els misteris dels nombres i de la natura, i que dins del món interior hi circulà amb un esclat i un domini que sembla haver robat a Plató les seves ales per tal de volar més altament i serena que ell, vers aquelles veritats racionals que mostren més visibles als seus ulls el reflex de la veritat revelada. El *Convit* de Plató no té pàgines més sublims que aquelles cèlebres, del sant, com, posem per cas, les referents a les idees divines. La filosofia abasta tota l'amplitud del seu destí. Començant pel fet, la filosofia volava, volà vers l'absolut cercant-lo indecisa. El cristianisme, obrint les portes del misteri, donà seguretat a la volada, i el premi a la recerca. El connubi entre la raó i la fe, entre la filosofia i la ciència divina es consuma en profit de totes dues: la ciència divina esdevindrà la corona, la seguretat i la perfecció de l'esforç racional; aquest li obrirà les regions humanes per a fecundar-les. Sant Anselm recull la gloriosa herència, que acoblen, classifiquen, pulimenten i fan progressar amb conquestes definitives, els grans Doctors de l'Escolàstica, un Huc de San Víctor, un Albert *el Gran*, un Alexandre d'Hales, un Duns Escot, i aquells dos jumells que per autoritat de Sixte V i de Lleó XIII la personifiquen i caracteritzen : sant Bonaventura i sant Tomàs d'Aquino. En ells, en aquests dos preeminents mestres, el lligam de la filosofia amb la religió, no pot ésser pas més perfecte. No hi trobarem pas mai una conclusió racional oposada a l'ortodòxia; tampoc hi trobarem mai una petició de principi, un sol argument que directament o indirecta reposi en una veritat revelada per anar a parar a una demostració de la revelació. Quan fan teologia ho diuen; quan fan filosofia, n'observen escrupulosament les lleis; se'ls pot reconèixer per mestres o combatre'ls com adversaris; mai, però, hi sorpendrem el sofista.

¿Quin és, doncs, el caràcter, quins els dominis per on es mou la filosofia escolàstica? El caràcter el rep de la seva pròpia finalitat, de l'esperit que l'informa, i és l'ésser una *propedèutica de la fe*. Sos dominis, els que delimitaren Plató i Aristòtil : tot aquest món racional que gira a l'entorn de l'eix de la reflexió metafísica, i els dos pols del qual són l'ànima i Déu : l'ànima estudiada en les seves operacions, i al través de les seves operacions en les seves potències, i al través de les seves potències en la seva natura íntima, per un procés d'anàlisi psicològic que mereix ben altra cosa que la desdenyosa indiferència de molts moderns; Déu, no aquell Déu indefinit, aquella essència indeterminada, aquella categoria transcendent a la qual solament podia pervindre, amb els mestres antics, la inducció metafísica; sinó Déu personal i vivent, distint del món, anterior del món, autor del món, tal com la raó, retornada en si, l'endevina i el reconeix pels trets del seu ésser que ha deixat en les seves obres. Entre aquests dos punts fixos, s'estén la variada sèrie de principis metafísics que l'abstracció extreu de l'estudi de l'univers : principis tant més estables quant més s'atancen als dos termes el coneixement dels quals és propi de la filosofia, l'ànima i Déu, com són, per exemple, els principis de moral; — tant més indecisos i possiblement reformables quant més es decanten vers la natura materiada, llavors imperfectament coneguda.

Evidentment que aquesta filosofia és la humil sirvent de la teologia : *philosophia ancilla theologiae*. Però, ¿és que hi ha cap filosofia que no sigui la vassalla de la ciència divina? ¿És que pot haver-hi una filosofia, que essent veritable, no vagi a parar a un terme diví? L'Escolàstica era nada d'aquesta admirable paraula de sant Anselm : «*fides quaerens intellectum*», la fe qui cerca a compendre. La fe té per objecte la veritat revelada de Déu; però per subjecte l'enteniment humà, i l'enteniment meditant sobre les veritats revelades hi descobreix un sens fi de punts de contacte amb les veritats de l'ordre racional; d'on la necessitat nova de precisar les relacions mútues d'aquests dos ordres de coneixença, que l'estimulen a profunditzar i delimitar l'un i l'altre. Tot quant es faci per tal d'esclarir i aferrar els problemes filosòfics, haurà de retornar en profit d'aqueixa ciència

mixta, feta de raó i de fe, que s'anomena teologia. La filosofia serveix, doncs, a la teologia, però la serveix tot perfeccionant-se ella, a si mateixa; la serveix no emprant per a si mateixa sinó aquells procediments que li pertanyen, aquells instruments que li són propis, la inducció i la deducció racionals; la serveix com una ciència serveix sempre a una altra aportant-li els principis o els resultats dels quals fretura per a dur més lluny les seves investigacions i els seus anhels, com la química serveix a la medicina, i la geometria i l'àlgebra a l'astronomia, i la filologia a la història, és a dir, sense sacrificar res de la seva independència, sense desnaturalitzar el seu mètode, sense confessar per endavant els drets que ell pot adquirir amb les seves futures conquestes.

Aquesta era la filosofia substancial del Dant; la filosofia substanciada en l'esperit del poema i en tot el seu desenrotllament. L'inspira, el governa i el consubstancialitza amb la fe, i li dóna a l'expressió aquell caràcter tan únic que a voltes es confon amb el fred anàlisi d'una tesi d'escola. «Com per a mi fou perduda la primera amor de la meva ànima, — diu al *Convivio*, II, 3 —, tanta fou la meva tristesa, que res m'era un consol. Si bé, algun temps passat, la meva ment, que de totes passades volia guarir, cuidà (ja que ni el meu ni el conhort d'altri em valia), refer les vies que un altre desconhortat havia ja fetes i trobat consol. Així doni'm a llegir aquell, no conegut de molts, llibre de Boeci, amb el qual, ell captiu i bandejat, havia trobat conhort... Jo cercava de consolar-me, i no sols vaig apendre-hi remei per a les meves llàgrimes, sinó, oi més, noms d'autors, de ciències i de llibres; en els quals rumiant, anava entenent que la filosofia, que era la dama d'aquests autors, i d'aquestes ciències, i d'aquests llibres, calia que fos una suma cosa. Me la imaginava a la faisó d'una dona gentil; i no m'era possible figurar-me-la sinó essent en totes les seves accions molt pietosa; per la qual cosa tan volenterament s'hi plavia el meu seny i gust del ver, que no res menys era lliure a despendre-me'n. I de tant pensar-hi, anava a pleret sovintejant els llocs on ella més es mostrava verament, ço és, les escoles dels religiosos i les disputes dels filosofants; talment que en molt poc de temps, tal volta en

uns trenta mesos, vinguí a sentir-ne tanta dolçor, que el seu amor bandejava i esvaïa tot altre pensament.»

En el cant X i en el XII del *Paradís* retreu el poeta per boca de sant Tomàs i de sant Bonaventura una plèiade de filòsofs i teòlegs màxims, els quals, ja que a tants d'altres prefereix, podem creure que foren els que preferentment ompliren les hores dels seus estudis i de les seves meditacions. Al cant X passen davant dels nostres ulls sant Albert *el Gran*, talent immens, poderós i subtilíssim; Gracià, el compilador de les *Decretals*, «*che aiutó l'uno e l'altro foro*»; Pere Llombard, el Mestre de les *Sentències*, que oferí modestament a l'Església el seu tribut, com la vídua el seu òbol; Dionís, l'areopagita; l'advocat dels temps cristians, probablement Orosi; Boeci, que de l'exili i del martiri se'n puja al cel; sant Isidor, Beda, Ricard de Sant Víctor, i aquell terrible Siger que *sillogizzó invidiosi veri*. Al cant XII, sant Bonaventura, havent anomenat a dos dels primers seguidors de sant Francesc, Illuminat i Agustí, esmenta a Huc, comte de Bankenburg, qui inicià les escoles del monestir de Sant Víctor, fogar de mística teologia; Pere Comestor, el famós dialèctic Pere *l'Espanyol*, sant Joan, el boca d'or, sant Anselm; i Donat, Raban Mauro i l'abat Joaquim, terminen l'estol. Però s'enduen l'honor de l'himne els dos grans Mestres : sant Bonaventura i sant Tomàs. Un estudi atent del poema, que les limitacions d'espai i de temps ara no consenten detallar, convenç que les obres del Doctor Seràfic, teòleg tot ell, ment exhuberant i intuïtiva, sempre abrandat per la flama del ver, eren una mina d'on pouava escalf i materials de poesia el nostre poeta, que escrivia, també ell, al dictat de l'Amor:

«..... quando
amore spira, noto, ed a quel modo
che detta dentro, vo significando.»

Purgatori, XXIV, 52.

poeta, de tempra contemplativa, ciutadà de les regions ideals, sempre replegat dins de si mateix, sempre embadalit i absort:

«E pero quando s'ode cosa o vede
che tenga forte a sé l'anima volta,
vassene il tempo, e l'uom non se n'avvede.»

Però aquest cant demostraria ell sol, si no fos palès per tot el poema, que les seves preferències, que el seu estudi continuat era el de l'Angèlic Doctor sant Tomàs d'Aquino, qui per amplitud de ment, per claredat d'idees i per aquell art, que no té parell, de fer avinents i intel·ligibles les qüestions més àrdues, ocupa de dret aquell mestratge universal que li ha adjudicat el Vicari de Jesucrist.

L'estudi d'aquests grans doctors és inseparable del d'aquells dos mestres suprems en bona filosofia, que cisellaren armes de combat i de conquestes racionals, recollides assenyadament pels Pares de l'Església primer, i després pels Doctors Escolàstics: Plató i Aristòtil. Distint l'un de l'altre en la faisó de filosofar, divergents en molts punts gravíssims, són, però, inseparables l'un de l'altre; i la varia fortuna de la filosofia, no exclosa la contemporània, duu la imprompta d'un balandreig constant inclinant-se més o menys ara vers l'un ara vers l'altre dels dos deus màxims de la filosofia *perennis*. L'Escolàstica no exclou al Pare dels Acadèmics, però conreua preferentment la filosofia analítica i severa d'Aristòtil. Dant serva per a Aristòtil la més gran veneració, i l'anteposa com a preexcel·lent sobre tots els filòsofs de l'antigor pagana. Als llims, l'Estagirita està assegut en mig dels altres, com el mestre entre els deixebles:

«Poi che innalzai un poco più le ciglia
vidi il maestro di color che sanno
seder tra filosofica famiglia.
Tutti l'ammiran, tutti onor li fanno.»

Infern, IV, 130.

El poeta ha d'alçar un xic més l'esguard per a atalaiar el filòsof. Ocupa un seient que s'alça un bon xic més sobre el de tots aquells a qui la raó ha investit de la dignitat d'intèrpretes seus. El propi Virgili li deia mantes vegades : recorda al teu mestre; pensa en allò que el teu mestre diu. Perquè el poeta no volia de la filosofia més que xurmar-ne la forta essència, per a repensar-la i redir-la com a poeta, és perquè és Virgili, i no Aristòtil qui el guia i l'acompanya.

Segons els mestres són els procediments i les idees. L'obser-

vació del món exterior i la del món interior portades amb una rara perspicàcia, i el món sobrenatural anellant-se amb cada cosa, mai transportat ni defugit, això és, en l'essència, tota la filosofia escolàstica. Dant convertí en substància seva la flor de les doctrines del Doctor Angèlic, i per això brollen inestroncable i claríssima de tot el poema correnties d'una observació del sensible i de les pregoneses internes com en cap altre poeta. L'Edat mitjana embellia els símbols i les allegories; l'escola poètica provençal cantava amor, i els seus cants molt sovint contemplaven dones fictícies, en les quals eren en plec imaginades, amb la més gran formosura física, les més rares qualitats de l'esperit. Tenint això en compte, i recordant la familiaritat de Dant amb els cants dels trobadors, fóra fàcil, com ja s'ha fet, reduir Beatriu a un símbol convencional; però fóra menysconèixer la franca i enèrgica tempra del gran poeta, en qui les passions eren vehements, vivíssima la fantasia, puixant i magnífic l'intellecte. En homes d'aquesta tempra l'amor s'alça en flama sempre precoç. En la narració de la seva amor, Dant se sotmet a un anàlisi minuciós dels fets interiors; però per la seva innata tendència a enlairarse amb la ment i amb el cor a regions les més sublims, va idealitzant a Beatriu, la qual en el poema, un poc per reflexes de les idees platòniques, un poc per aquell estímul purificant que rep dels místics, es transforma en símbol de la ciència divina. Començat l'anàlisi del cos humà per aquesta seva amor profundíssima i poderosa, es desvetlla en les seves habituds mentals aquell esperit d'observació que venustament i sòlida traspua per tot el poema. L'observació que Dant projecta sobre els fets interiors és tan aguda, és tan ferma, que diu quant llarg, quant intens, quant recollit era el seu treball mental acoblat a aquella inarribable intuïció que aferra la quidditat de les coses que és el punt refulgentíssim de cada una.

Si en el món interior tant s'endinsava el poeta fins a collirne les extremituds més fugitives, girava's de cara al món exterior amb l'esguard curiós i escrutador d'un naturalista, i amb l'entusiasme i l'exultació d'un artista. Les seves observacions són sempre originals, àdhuc de coses les més familiars. Tot ho nota : quan el peu ferm és el més baix, quan els cossos perden

llur pes de gravetat; examina l'esclafir del vent en la branca verda així que és cremada, i la circulació de l'aigua que evaporada del mar es refreda a les altes regions de l'atmosfera, i esdevé pluja i s'estimba en torrentada muntanyes avall tornant al punt d'on era sortida. No se li esfugen els instints dels animals : nota el silenciós i avar treball de les formigues, contempla les ovelles deixant la cleda, el vol temorenc i amorós dels coloms. Penetra endins dels misteris de la llum : el raig de reflexió neix del raig d'incidència; els planetes ixen del mar rogencs pels vapors que s'interposen; l'aigua dels regarols quant més límpida és, és més obscura. Però, si naturalista, observa ell, la natura, l'artista l'observa d'una manera que li és pròpia, en quant li causa emocions i visions de bellesa, i li palesa misteris d'afecte i de vida. Dant és ardit i gegantí contemplant-la i escorcollant-la. Recordem aquell Belacqua, que seu absacant-se els genolls, i el lassa fins sols l'alçar un instant el cap; la ironia amb què parla d'aquells abúlics que voldrien veure a tothom inepte i empesarit com ells, l'esclat d'afecte entre Sordello i Virgili; aquelles figures, entre històriques i tràgiques, de Pier della Vigna, de Farinata, de Francesca i d'Ugolino. Natura i art es perden en l'infinit, perquè les acobla un raig de llum de la intel·ligència divina.

Però l'art era en ell filosofia. Diu en un meravellós tercet, que explica tota la llei, tot l'esperit de la seva observació fecunda:

«Cosi parlar conviensi al vostro ingegno,
però che solo da sensato apprende
ció che fa poscia d'intelletto degno.»

Paradís, IV, 40-42.

Els quals versos, en el llenguatge de l'Escola, signifiquen que només el producte de la sensació, el fantasma, val a dir, que resta de les coses vistes, oïdes o sentides, il·luminat per l'intel·lecte agent, que també se sol anomenar llum i força abstractiva, engendra en l'intel·lecte possible l'espècie intel·ligible, o sigui, *ció* que esdevé *d'intelletto degno*. Aquesta doctrina, que encara referma el poeta en altres llocs, és un dels punts cabdals de la filosofia aristotèlica i escolàstica. Si alguna volta els sentits

enganyen, és perquè els senys es devancen en objectes que es refereixen a molts sentits, o que sols per una circumstància accidental els pertoca a la raó, en formular judicis i distincions:

«Poco più oltre sette alberi d'oro
falsava nel parere il lungo tratto
del mezzo, ch'era ancor tra noi e loro;
Ma quando fui si presso di lor fatto,
che l'obbietto comun, che'l senso inganna,
non perdea per distanza alcun suo atto;
La virtú, ch'a ragion discorso ammanna,
si com'egli eran candelabri apprese,
e nulle voci del cantare Osanna!»

Purgatori, XXIX, 43-51.

La lectura d'aquests tercets retraurà a la memòria de qui estigui versat en sant Tomàs un sens fi de textos, tots establint aquesta doctrina.

Aquesta modalitat concreta de la filosofia del Dant, modalitat fonamental de l'escolàstica, i la deu abundosa d'aquella gran coloració del poema, ens excusa, no permetent tampoc major extensió el curt espai d'unes pàgines, de presentar els altres aspectes que ajusten amb la filosofia de l'Escola la que inspirava el cantor : tals com la gènesi i la biologia de l'ànima humana, les teories de l'ordre i de l'amor, i la doctrina de l'exemplarisme diví, la qual lliga totes les criatures amb el Criador, no sols pel vincle de causalitat, sinó també per aquella resemblança que tenen amb Ell.

Dant, esperit llibèrrim, que feria amb una execració implacable el mal onsevulla que el veiés, àdhuc al preu de l'exili i de la indigència, i d'atraure's les ires dels poderosos, i el que és més, dels partits, ¿per què mai inventa coses noves en filosofia, o combatent les velles escoles, o proposant-ne d'altres? ¿Per què tractant sempre de matèries teològiques, seguí escrupulosament la doctrina catòlica, sense destòrcer mai, ni cap a la dreta ni cap a l'esquerra, sense extremar l'abast d'una doctrina, ni minvar-ne les exigències, sense interpretacions ardides ni derivacions sofístiques? ¿Per què no desplegà lliures les veles per a navegar sol dins del gran mar de l'ésser? La veritable

llibertat del pensament està en conèixer la realitat, la qual coneguda, és veritat. Per la qual cosa no sols l'enteniment, sinó totes les altres facultats, llavors són lliures i senyores de veritat, quan han aferrat aquell objecte, que és el propi seu; i per això diu el poeta:

«E però quando s'ode cosa o vede
che tenga forte a sé l'anima volta,
vassene il tempo, e l'uom non se n'avvede
Ch'altra potenza è quella che l'ascolta,
ed altra è quella che ha l'anima intera,
questa è quasi legata, è quella è sciolta.»

Purgatori, III, 7-12.

Estudiada, doncs, i coneguda plenament i assaborida la seva filosofia, trobada la teologia conforme als dictats de bona raó, a les fretures del cor i a l'ordre de les coses, el poeta presta la més ferma i la més absoluta adhesió a aquestes doctrines, i elles li donen aquella llibertat de pensar i aquella emancipació espiritual, que són fam i sed de les grans ànimes. Com als ulls no lliga la llum, ni a les orelles els sons, així l'intellecte no és lligat de la veritat.

Però, ¿no podria el gran poeta, fascinat dels prejudicis del seu temps, haver confós la concepció fonamental prenent per veritat l'absurde, donant ell cos i vida a les follies del seu segle? Hi ha realment coses en les quals un error és ben possible : quan la crítica manca, es confonen els fets històrics, no es destrien les realitats viscudes de les llegendes, les narracions de les calúmnies; quan a l'enginy, aplicat a la perquisició de la veritat, manca l'experiència, i manquen els mitjans, les més altes ments fàcilment poden caure en error. Ni Dant ni els seus contemporanis foren immunes de desencerts i de prejudicis. ¿És que avui nosaltres, al zenit del progrés i de la civilització n'estem plenament exents i alliurats? Però si es tracta de fets evidents, de fets interiors, d'il·lacions de principis inconcusos, Dant i els doctors del seu temps estaven en grau de judicar rectament, no mancant-los-hi mai tots els elements necessaris. L'exploració fecunda de la veritat, en aquests casos, no és fruit d'adminículs externs,

sinó de vigoria intel·lectiva i d'ànima reposada i serena. Per a la qual cosa, ultra les intrínseques raons de la doctrina en si mateixa, aquella suma intel·ligència del poeta i dels grans mestres de l'Escolàstica són penyora altíssima i fermança de la veritat de molts dels seus judicis.

I això cal dir-ho ben altament, perquè els adversaris de l'Escolàstica sense fer cap distinció entre cosa i cosa, tot concedint al segle XIII la glòria d'una envejable activitat científica i una suma cultura, judiquen aquells temps ineptes per a una superior discussió filosòfica i no prou madura encara per a fixar les conquestes de la veritat. Amb semblants formes de raciocinar, que prescindeixen per complet de les diverses qualitats de les disciplines, podrien també posar-se en dubte fins els teoremes fonamentals de tota geometria i titllar de sofismes les lleis dialèctiques d'Aristòtil. No enganyen a ningú aquests judicis, ni es menester esbrinar-ne l'esperit, que és prou visible. Sols és dolorós veure a quants encantà la veu de la sirena, els quals

«A voce più ch'al ver drizzan li volti,
e cosi ferman sua opinione
prima ch'arte o ragion per lor s'ascolti.»

P. RUPERT MARIA DE MANRESA

Menoret caputxí

FRA JOAN PASQUAL, COMENTARISTA DEL DANT

A l'amic italià Mario Casella

La Biblioteca de Catalunya guarda, signats amb els núms. 467[1] i 468[2] dos manuscrits quatrecentistes inèdits i no estudiats fins el dia d'avui, procedents de l'antiga biblioteca Dalmases en la qual duien, respectivament, les signatures 20 i 219; cadascú conté una part d'una obra que sobre l'altra vida escrigué fra Joan Pasqual, menoret català digne de figurar al costat de tants escriptors en part ignots i modestos, frares com ell, que durant els segles XIV i XV enriquiren la nostra literatura en vulgar, en

1. Volum de 5 ff. prel. s. n. + cccxxxi + 1 s. n. 3 fulles de guarda al principi i 3 al final. Paper 285 × 215 mm. Escrit de més d'una mà en la primera meitat del s. XV, a dues columnes. Títols, capletres, etc., en vermell. Sols la *L* capletra al començar el text (f. 1), en blau. Relligat en pergamí : al llom, en sentit longitudinal i en gòtic : «Paschal de Beatitudine». Aquest títol, repetit més tard, transversalment amb caràcters llatins. En la primera fulla de guarda : «fr. Joan Paschal — del orde de S.t Franch | llibre de Beatitut», escrit a l'ésser col·leccionada la Biblioteca Dalmases pel seu fundador.

(f. 1 prel.:) *Prologus en lo libre de | beatitut ffet per frare Johan | Paschal mestre en theologia | del orde dels frares | Menors.*

Com alguns en aquesta vide present...

(a continuació del pròleg la taula de capítols de les deu parts del llibre de Beatitut).

(f. i:) Jhs | *Assi comensa lo libre | de beatitut ffet per lo reverent | ffrare Johan Paschal | mestre en theologia del | orde dels frares menors. | La primera part del libre | de beatitut. | Primo que beatitut es. c°. i.°*

B La beatitut he vida eternal...

(f. cccxxxi *v.* acaba:)

la qual do anos aquell anyell inmaculat en la santa creu per nos al pare seu inmalat qui ab ell viu e regna en vnitat del sperit sant in secula seculorum Amen.

Christus sui gratia parcat michi scelera
Dei mater aduocatrix sit mei auxiliatrix.

2. Volum de ccvii ff., dos de guarda al principi i tres a la fi. Paper

lluita amb la ciència vestida a la llatina : a l'ensems que obres de regust i de fons purament escolàstic i teològic apareixen aleshores les primeres traduccions dels autors clàssics i dels primers renaixentistes italians, l'humanisme començant a influir benèficament en les nostres lletres. Al costat de noms, sobretot de frares de les ordres mendicants, d'esperit completament medieval, — prototipus principal i gloriós l'Eximeniç — ben lluny, malgrat ésser contemporanis, d'un Bernat Metge, veritable renaixentista, se'n poden citar d'altres, els quals es posen en contacte, àdhuc sense voler, amb les noves idees que ens venien de la Itàlia vençuda per les nostres armes i vencedora per la civilització. Un d'aquests és En Pasqual que rep les alenades vivificadores del Dant per un cantó, de l'humanisme italià primerenc per altre, sense que, però, se'n sàpiga aprofitar.

Fra Joan Pasqual[1], ens diu ell mateix, era «menor entre los mestres en theología, del orde de frares menors, de la provincia de Aragó e del convent de Castelló d'Empuries fill».[2] Res més no sabem d'ell quant a la seva biografia, no veient-se registrat son nom en les grans bio-bibliografies dels franciscans, com en les

270 × 210 mm. Escrit per més d'una mà en la primera meitat del s. XV, a dues columnes. Tot en negre, excepte les caplletres, calderons i trets en vermell. Relligadura en pergamí, duent al llom en caràcters llatins : «Pasqual | Tractat de la | pena dels dmn | ats *(sic)* | m. s.» En la primera fulla de guarda : «+ | Fra Fransesch *(sic)* Pasqual del orde de frares menors | Summa o tractat de la pena dels dampnats.» D'igual lletra en el primer foli : «Es de la llibreria».

1. (*f.* i:) [P]erço com hauem tractat...

(Després d'aquest preàmbol, curt, comença:) *E*xpedit per gracia de nostro senyor...

(*f.* clxiii : acaba el Tractat de las penas dels damnats o summa de pena:) ...receptacle dels sants pares perque no es apres lo pujament de Jhesuchrist en lo cel non fare mencio.

(*f.* clxiii *v.* en blanc.)

2. (*f.* clxiiii:) ¶ Tractat de las penas particulars | de infern empero primerament de | las penas comunas segons los | poetas.

¶ Del regne de Deu.

*P*usque per gracia del saluador...

(*f.* ccvii *v.*, resta incomplet amb la següent rúbrica:)

¶ Del frau comes per obra.

1. P a s c h a l i P a s c a l en el ms. 467, i P a s c a l l en un ms. que veié a Girona el P. Villanueva.

2. Ms. 468, *f.* i.

del Wadding[1] i Sbaraglia,[2] ni tampoc se'l troba en els repertoris d'escriptors medievals ni en els dels nostres antics autors catalans; sols el P. Juan de San Antonio, el P. Villanueva, En Torres Amat i algun altre saben l'existència de mss. que duen el seu nom, com diré a continuació. En canvi el mateix Pasqual ens dóna una altra dada referent a l'època en què escrivia i alhora relativa a la dedicació d'una de les seves obres. En començar la *Summa de l'altra vida*, en efecte, ens diu que fa «la dita obra no en latí mes en romans per illuminació de aquells qui per don divinal han lo seu enteniment elevat, jatsia en latí no sien exercitats, majorment per la amistance novelament contracte de vos molt honorable e de gran prudencia insignit mossen Johan Lull l'any present ço es de la nativitat de Jhesuchrist .MCCCCXXXVI. conseller digne en cap de la insignissima ciutat de Barcelona al qual per senyal de amor primer ofer aquest present do fulcit de la sancta scriptura dels dits doctors catholics actors e de philosofs, suplicant a vos que liberalment sens carrega comunicar lo vullau als de molt gran seviesa dotats senyors ciutadans de la dita ciutat e a altres segons vostra sapiencia deliberarà».[3]

Aquesta obra, dedicada al Conseller en cap de Barcelona, la qual he batejat, basant-me en el mateix autor, es conserva, com deia abans, en dues parts, una en cada un dels dos manuscrits que he esmentat al principi. El 467 conté el *Llibre* o *Summa de Beatitut*, i el 468 la *Summa de pena*, íntimament relacionades les dues. I cal tenir en compte que en començar la primera, creuria certament deixar enllestida tota la seva obra amb les dues úniques parts, segons declaració pròpia : «dividint — diu — aquella obra en dues summes principals segons que l'altre vida es partida en dues vides, de gloria e de pena...»[4] No obstant, formant gairebé com un apèndix amb la segona, es conté en el ms. 468 un *Tractat de las penas particulars de Infern, emperó primera-*

1. *Scriptores Ordinis Minorum.*
2. *Supplementum et castigatio ad scritores trium ordinum S. Francisci...*
3. Ms. 467, f. 1 prel.
4. Ibíd., f. 1 *v.* prel.

ment de las penas comunas segons los poetas de matèria lligada amb ço que el precedeix, és clarissim, però, que no dubto en afirmar que no respon al pla primitiu de l'autor, bé que altra cosa podria deduir-se en certa manera de les paraules 'dues summes principals'. I ja tornaré a tractar d'aquest punt.

Com complement, demés, d'aquesta obra o obres, promet immediatament abans de començar el *Tractat de las penas particulars de Infern*, tot terminant la *Summa de pena*, fer una tercera *Summa del Purgatori* : «En la Summa de Beatitut es tractat lo receptable de las animas santas. En la present Suma es tractat dels dos receptacles ço es dels dampnats en actual peccat, e del altra receptacle dels dampnats ab sol peccat original. Del receptacle de las animas purgables sera Summa distincta de aquestas, migença[nt] la gracia de Deu. Del receptacle dels Sants Pares perque no es aprés lo pujament de Jhesuchrist en lo cel, no·n faré menció.»[1] I a l'ocupar-se, com de passada, del Purgatori, ja en el *Tractat*, diu que «de aquest loch no havem al present tractar, car en tractat singular que serà fet de Purgatori largament, la gracia de Deu mitjansant, investigarem».[2] No sé pas si el va arribar a fer.

Una altra obra consta, en canvi, que va escriure. Ens diu, en efecte, més endavant, en el mateix *Tractat de las penas particulars de Infern*, que «de la materia de la usura en lo tractat que he fet dels .x. manaments largament he parlat».[3] No crec difícil que es trobi algun dia aquest darrer tractat, essent alguns els que de matèries semblants es conserven inèdits entre la massa de literatura teològica i moral d'aquella època.

Els dos manuscrits de la Biblioteca de Catalunya amb les dues, o si es vol, tres primeres obres, són els únics que conec de fra Pasqual. Del 467, o sigui el que conté la *Summa de Beatitut*, crec que pot ésser molt bé el mateix exemplar que posseí un temps En Pere Lull, ciutadà de Barcelona i amb tota seguritat de la família del Conseller en cap Joan Lull a qui dedicava l'obra el menoret

1. Ms. 468, f. clxiii.
2. Ibíd., f. clxxiii *v.*
3. Ibíd., f. cxciii *v.* — També citat aquest Tractat o *Summa dels x manaments* en ff. clxxviii *v.* i cciii.

de l'Empordà. Com vaig dir en altra ocasió en publicar una part de l'inventari que dels béns d'En Pere Lull, ja difunt, prengué el notari de Barcelona Joan Sellent, l'any 1466, les indicacions que s'hi donen concorden amb el nostre, llevat de la relligadura que és un xic posterior, de cap el temps de D. Pau Ignasi Dalmases i Ros, l'illustre fundador de la Biblioteca del seu nom.[1] Dels dos manuscrits adquirits per aquest insigne bibliòfil pervingué notícia al P. Juan de S. Antonio que els cita sense, tal vegada, haver-los vist — perquè ho hauria fet constar com ell sol fer — en la seva important i poc utilitzada bibliografia franciscana.[2] En la Biblioteca Capitular de Girona existia també un ms. de la *Summa de Beatitut*, segons testimoni d'En Dorca[3] i del P. Villanueva.[4] No he pogut saber si encara s'hi conserva.

El *Tractat de las penas particulars de Infern* és, de totes les obres d'En Pasqual, la que més ens interessa, malgrat d'ésser segurament la menys original. I és pel seu aspecte dantesc.

Fa tot l'efecte, quan hom dóna una ullada a l'obra total continguda en els dos manuscrits de la Biblioteca de Catalunya, que l'autor emprengué la *Summa de l'altra vida* sense tenir cap notícia de la *Divina Comèdia*, o, si en coneixia l'existència, sense haver-la llegida o al menys aprofitada. Però veu's aquí que en plena confecció de la segona part, és a dir la *Summa de pena*, se li ofereix el diví poema, certament acompanyat d'un comentari i ell hi veu tractades matèries semblants a les que l'ocupen. Així, en la dita *Summa de pena* ja es troba citat diverses vegades el Dant

1. R. D'ALÓS, *Nocis Rubió-Lois XXII setembre MCMXIX. Sis documents per a la història de les doctrines lulianes*. Barcelona, pp. 9 i 16.

2. *Bibliotheca Universa Franciscana*, Madrid..... Diu en II, 198: «Joannes Pasthal *(sic)*, hispanus ex emporiensi castello, minorita, ac sacræ theologiæ magister, laletanico sermone conscripsit volumen in fol. *De Beatitudine*. Incipit : *La Beatitud he vida eternal*, etc. Ineditum asservabatur Barcinone in Bibliotheca D. Raymundi Dalmases genere conspicui.» I en l'*Appendix*, III, s. n. [sig. c 5] afegeix al nom de fra «Pasthal» l'obra «De pœnis damnatorum. Ibidem in fol. eadem lingua. Incipit: *Expedit per gratia*, etc.».

3. Apud TORRES AMAT, *Memorias... de los escritores catalanes*, 469 i 472

4. *Viage literario a las iglesias de España*, XII, 121.

i àdhuc copia alguns versos del seu poema. Noti's que la primera vegada que la *Divina Comèdia* s'hi registra és a base d'un passatge del Paradís, sobre el franc arbitre.[1] A bon segur que aquesta càntica, si l'hagués coneguda abans, li hauria servit per a anotar pàgines de la *Summa de Beatitut*. Perquè no hi ha dubte que se n'adona tot seguit del valor que té la *Divina Comèdia*

1. «E per ço diu lo [Dant que lo] franch arbitre es lo pus alt do que Deu hage donat al home. En lo libre de *Paradiso*, c.º 5.º, diu així:

[19-24] "Lo maior dono que Dio per suo largheça
Fosse creando e alla sua bontate
Piu conforme e quel (?) che piu apreça,
Fu de lla uolunta la libertate;
Diche le criature intelligenti,
E tutte e sole, furo e son dotate."

Aquestes paraules dix Beatris al Dant...» (f. xxxv *v.*).—Veu's aquí el següent capítol que transcric tot sencer, per tal com tot ell, es pot dir, és tret del Dant : «¶ Que los dampnats apres la resurrecció seran afligits en lo sentiment corporal del hoir per rahó del seu obiecta propri.

O quanta serà la aflicció que hauran los dampnats en hoir corporalment! Aqui hoiran son de tempestats de vent tempestuos. Ps. : *Spiritus procellarum pars calicis eorum*, son qui exirà(n) del foch cremant e flamejant, son doloros e amargos a las orellas, son de aygues frigidissimas. Sap. v.º : *Caudescet in illos aqua maris et flumina concurrent duriter*, car los elements e jatsia sien aqui lavors confusos, emperò per maior cruciat no staran segurs maiorment com lo aer e lo foch sien fora llur regió; son de gemechs, son de suspirs, son de diversos crits e plors, parlaments cruels e dolorosos, parlaments de blasfemias, parlaments de malediccions de uns a altres, segons veurem con serem en lo capitol de la lengua dels dampnats, veus de desolació, veus de aflicció, no alguna de consolació mes de tota desperació, e açó per la gran percució que hauran los miserables dampnats de diversos dolors. Ps. : *Circumdederunt me dolores mortis et pericula inferni invenerunt me*, en tant que aquell de infern serà a manera de turbitut de vent qui circumvol la arena. Diu Isidorus : *turbo est quedam revolucio ventorum et volvitur in arena*. ¶ De aquest son doloros diu lo Dant en lo libre de Infern cap. III.º un diu que aqui veuran la gent dolorosa qui han perdut al ben de llur talent. Diu en toschà:

[22-30] "[Qui]ui sospiri, pianti e alti guai
Risonauan parlaria sança stelle,
Perchio al comensar ne lagrimai.
Diuerse lingue, orrible fauelle,
Parole di dolori, acenti dira,
Voce alti e fiocho, e suon de manconelle
Faceano vn tumulto, il qual sagira
Sempre inquellaria semca tempo tinta,
Chome larena quando a turbo spira."

Diu, donchs, que en infern los dampnats apres la resurrectió corporal-

sota el punt de vista moral, tant, que es creu en la precisió de tractar, amb una nova obra, de la Pena dels damnats en l'Infern, àdhuc del Purgatori, seguint a la seva manera l'obra del Dant. És a dir, que veu en l'Alighieri no el poeta, sinó el moralista, el *theologus Dantes nullius dogmatis expers*, encara que ell deuria trobar, en el seu criteri rigurosament escolàstic, que a aquell teòleg seglar li perjudiquen moltes de les seves «ficcions» poètiques. De segur que l'Eximeniç hauria fet el mateix, venint-li baldera la part estètica i purament humana del poema italià. Per això ens diu, el mateix Pasqual, que posa «algunas ficcions de alguns poetas convertint aquellas en moralitats»,[1] cosa ben digna d'un autor de l'Edad mitjana, en la qual els Bestiaris amb llurs recontes de la vida i *miracles* — coses tan prodigioses s'hi llegeixen! — de les bèsties, servien als predicadors, als guiadors de consciències per a treure'n exemples i deduccions morals, i quan el mateix Ovidi

ment suspiraran, plants hauran, gemegaran, resoneran parlaria sens claretat. Aqui seran hoides diuerses lengues orribles, paraules de dolor per força de ira, veus altas e regullosas e fuschas, per força de cridar e de continuar, e sons de malenconia, feran un tumult lo qual sol fer lo vent quant ab la arena se abriga. ¶ Com donchs lo son e la veu sia obiecta de la potencia auditiva, seguex-se que en ella los dampnats seran afligits.» (ff. ci *v.*-cii).

En el capítol «De la lengua dels dampnats que parlara» es llegeix: «¶ De aquest parlament dels dampnats diu lo Dant, libro de Inferno, cap. .iii.º dihent:

[100-105] "Ma quelanime, cheran lasse e nude,
Cangiar color e di baccerii gli denti,
Racco chentesor la parola crude.
Bestomiando Dio e santi e lor parenti,
Lumana specia il luogo el tempo el seme
Di lor semença e di lor nascimento."

Diu que los dampnats lassos e nuus en infern criden batent las dents e ab paraula cruha blastomant Deu, los sants, e llurs parents e l'umana specia car mes amarien que fossen stats animals bruts; blastomen lo loch un son nats, un han viscut e un son, e blastomen lo temps que han viscut e la semen de que son stats concebuts e llur nativitat...» (ff. ciiii i ciiii *v.*).

I encara més endavant (f. cviii *v.*), retreu «lo Dant o la glosa sobre lo libre de Infern cap. .xxix.» com repetiré després.

En transcriure els versos de la *Divina Comèdia*, he procurat fer-ho, en lo possible, amb tota fidelitat, col·locant-los, demés, en columna.

1. Ms. 468, f. clxiiii.

era moralitzat.[1] No sempre, però, l'autor pot convertir aquelles «ficcions de alguns poetas» (el Dant i diversos clàssics, sols coneguts, en general almenys, de segona mà) en moralitats, sinó que prenent-ho tot al peu de la lletra hi troba, ací i allà, idees en pugna amb la teologia catòlica. I així, en tal cas, no s'està de dir que «açò emperò, es fictió» «ne es ver... axi cum Dant finges»,[2] o bé que en els llims, el Dant «pose los infants no batejats e los poetas gentils, de que no diu veritat, car algú de aqueixs no fou posat en lo limbo dels sants pares que era dit sino Abrae»,[3] i repeteix que «los infants no son en lo primer cercle de infern apellat limbo del qual Jesucrist tragué los sants pares; e per ço en açó Dant no te veritat car los infants no batejats no son en lo primer que es lo dit limbo ne en lo segon que es purgatori, cum en aquests dos cercle[s] no habiten sino los qui moren en la fe».[4] etc. Hom no pot llegir, sense que un somrís li vingui als llavis, les següents paraules de comentari que fa als versos 100-102 de Infern IV[5] : «Si la intenció de Dant posant-se entre aquests es que ell sia en lo nombre e consorci de aquests dampnats prou li fasse pero he desplaer cum no es dels salvats. Si la sua intenció es que en pohesia sia lo sizè de aquests, es vist a mi que parle ab vanagloria, poçar-se ell(s) mateys entre tants homens savis: *juxta illud laus in ore proprio surdescit*, jatsia que posant-se sizè de aquests e no dels primers pretengua humilitat».[6] No és estrany també que faci alguna vegada l'afirmació que no seguirà «l'orde de Dant qui tot ho mescle, jatsia en molt seguesqua la sua matèria»,[7] que, efectivament, segueix en bona part tractant d'alguns pecats «a la mescla, segons Dant així tracta» alhora que el discuteix.[8] I a contre-cor el va seguint perquè d'altra manera la feina d'anar-ne

1. I que a l'igual que Estaci fou cregut cristià. Vegeu SABBADINI, *Le scoperte dei codici latini e greci ne' secoli* XIV *e* XV. *Nuove ricerche*... Firenze, MCMXIV, p. 268.
2. Ms. 468, f. CLXV.
3. Ibíd., f. clxxiii.
4. Ibíd., f. clxxiii.
5. "E più d'onore ancor assai mi fenno,
Ch'ei sì mi fecer de la loro schiera
sì ch'io fui sesto tra cotanto senno."
6. Ms. 468, f. clxxv *v.*
7. Ibíd., f. cxcvii *v.*
8. Ibíd., f. cxc.

comentant les seves «ficcions» hauria estat ben penosa, havent-les d'emmotllar en el marc ben definit dels set pecats mortals. Demés, En Pasqual tenia al davant un Comentari prou ric de doctrina escolàstica per facilitar-li sa tasca.

Aquest Comentari era el del fill del Poeta florentí, el d'En Pere Alighieri. Efectivament, tot d'una hom observa que al costat de observacions pròpies, i de «moralitats» tretes de textos principalment eclesiàstics de lectura i estudi corrent en les escoles monacals i conventuals — La Bíblia, Sant Agustí, Boeci, Sant Gregori, Sant Isidor i altres — hi ha una veritable riquesa de cites d'autors clàssics, com Lucà, Ovidi, Valeri Màxim, Horaci, Virgili, Sèneca, etc., la presència d'algunes de les quals, així com l'abundor de mitologia, fóra difícil atribuir-ho a fra Pasqual. Sols el llibre d'un autor com era el fill del Dant, tant erudit i ampli coneixedor de textos clàssics llatins, li podia proporcionar.[1]

L'ús que fa En Pasqual del vell comentari de Pere Alighieri és continuat, seguint-lo sovint al peu de la lletra, sense que, però, l'esmenti : sols en una de les citacions que, com he dit, fa del Dant en la *Summa de la pena*, usa l'expressió de «lo Dant o la glosa sobre lo libre de infern c°xxix°»[2] referint-se indubtablement a aquell comentari. De les tres redaccions[3] d'aquest, sols conec la impresa, editada per Lord Vernon,[4] i això fa que no pugui establir la raó de certes divergències entre En Pasqual i En Pere Alighieri : en el primer hi ha algunes citacions de textos,[5] comentaris, recontes mitològics i llegendes, com també

1. Sobre les autoritats que s'hi troben en Pere Alighieri, jurista, afectat als estudis gramaticals, ben proveït de doctrina cristiana i humanista, vegeu SABBADINI, ob. cit., pp. 97-105. Sobre el seu comentari, demés, cal veure sobretot L. ROCCA, *Di alcuni commenti della Divina Commedia...* Firenze, 1891; pp. 343-425.

2. Ms. 468, f. cviii *v.*

3. ROCCA, ibíd.

4. PETRI ALLEGHERII *super Dantis ipsius genitoris comoediam commentarium nunc primum in lucem editum consilio et sumtibus G. J. Bar. Vernon curante Vincentio Nannucci.* Florentiae, Piatti, MDCCCXXXXV.

5. Tant per al Pere Alighieri, com per a fra Pasqual, s'ha de tenir en compte, en ço que es refereix a citacions de la Bíblia — hi ha entre ells variants — que podien seguir lliçons diferents de la Vulgata. Demés, he

unes poques etimologies que no es troben en la redacció impresa del *Commentarium* del fill del Dant. Certament fa l'efecte que no tot això és original del frare de Castelló d'Empúries.[1]

El *Tractat de las penas particulars d'Infern* es pot dividir en tres parts. La primera de descripció general de l'Infern, amb tota la *mise en scène* del regne de Llucifer; la segona és descripció d'onze cercles corresponents als cinc primers de l'Infern dantesc; i són: el *Limbus patrum*, Purgatori, llims dels infants no batejats, llims dels pagans herois,[2] i set llocs on son punits els pecats d'incontinència, o més ben dit, segons En Pasqual, els set vicis capitals, per tal com el moralista català no'ns vol deixar en la incertitud en què ens té el Dant en ço que fa referència al lloc on es puneixen l'accídia, l'enveja i la supèrbia, cosa que ha motivat tantes discusions entre els dantistes.[3] Val a dir que En Pasqual col·loca aquests tres pecats capitals en la «paluda» Stix, seguint també en això Pere Alighieri. La tercera part és la dedicada als pecats de malícia i bestialitat. Sobre les dues categories aristotèliques que en l'infern dantesc són castigades dintre la ciutat de Dite, En Pasqual és ben poc clar i precís: certament no pot servir a l'esclariment del fonamental cant XI. Bé que no deixa de seguir Aristòtil — a través de Pere Alighieri — en dir que la bestialitat és pitjor que la malícia, distingint l'una de l'altra i àdhuc senyalant com infraccions *bestials* la tirania, traïció, blasfèmia i desesperació[4], el seu sistema moral en certs punts un poc confús, en aquesta tercera part, es redueix al següent:[5]

de fer notar que diverses vegades el menoret català, en aduir textos d'altres autors se separa de la lliçó del ms. Riccardiano, que és el transcrit en l'edició esmentada del Comentari de l'erudit italià, coincidint amb la dels mss. reportats al peu de la pàgina. Això respecte al *Commentarium* imprès.

1. En transcriure el *Tractat* es veuran en detall.

2 Manca aquí l'Avant-Infern o Vestíbol dantesc. En Pasqual, però, anomena els indiferents *(ignavi)* en el seu primer capítol.

3. Vegeu, entre altres, F. D'Ovidio, *La Topografia morale dell'Inferno*, en *Studii sulla Divina Commedia*, Milan-Palermo, 1901; pp. 241-301.

4. Folis clxxviii *r.* i *v.*, i cxc.

5. Folis cxci, cxcii *v.*, cxcvi *v.*, cxcvii, etc.

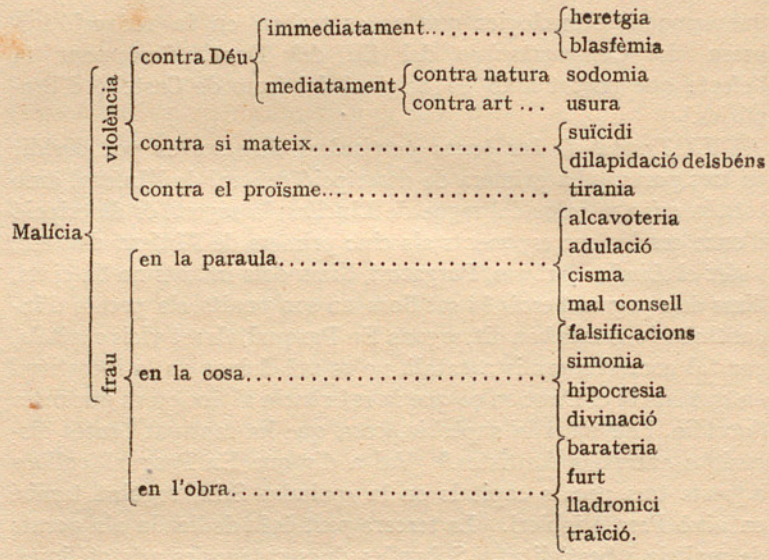

No cal dir que tot alterant-ne bon xic l'ordre pren molt del Dant, malgrat les protestes que fa de no ésser prou exacte la classificació continguda en la *Divina Comèdia*.[1] I en comentar aquesta, segueix, naturalment, Pere Alighieri. Quant a la classificació seva, que acabo d'exposar, la va seguint amb poques variacions i sense numeració de cercles. Manca parlar «Del frau comès per obra», amb la qual rúbrica, no seguida del text que hi havia de correspondre, s'interromp el manuscrit.[2]

Aspecte interessant de l'obra del nostre comentarista és la còpia que fa frequentment de versos de la *Divina Comèdia*, en italià mateix. Passen de tres cents. No seria En Pasqual perfecte coneixedor d'aquella llengua, com ho demostren males traduccions i nombrosíssimes alteracions i tot en el sentit de l'origi-

1. En passatges, alguns dels quals he citat anteriorment.

2. Els cants de la *Divina Comèdia* de què res no s'hi troba en el nostre ms. del *Tractat* d'En Pasqual, són : 2, 21, 22, 24, 25, 31-34. Fora del 2, tots els altres per la circumstància esmentada d'ésser mancat de final, sempre suposant que l'obra fos terminada. De l'1 hi ha alguna referència i se'n copien els versos 49-51 en el capítol dedicat al cercle de l'avarícia.

nal. Sempre, és clar, hi cap el dubte que algunes s'hagin comès per altra mà inexperta, per tal com el ms. no és l'original segons es veu clarament mantes vegades. N'anotaré algunes d'aquelles errades que arriben a atènyer formes fantàstiques : *suon di man con elle*[1] es converteix en «so de malenconia»[2]; els versos

> «Elle rigavan lor di sangue il volto,
> Che, mischicato di lagrime, ai lor piedi
> Da fastidiosi vermi era ricolto.»[3]

són interpretats : «los quals los fa star sangonoses e plorants lagremes fins als peus».[4] Demés, seguint el Pere Alighieri, En Pasqual parla de les parques que esdevenen «porchas donsellas de la reina de Infern».[5] S'hi troba un Orossi en lloc d'Horaci, Apoclides per Ciclopes, Minotaneus substituint a Minotaurus, Achilles en lloc de Attila, el rei del Huns, i altres despropòsits. Es veu que l'autor (o el que va escriure el ms.) es distreia fàcilment. També tot copiant el Comentari del fill del Dant fa confusions, per tal com al retreure autoritats diverses que en ell se troben a cada pas, junta de vegades aquells passatges amb paraules del mateix Pere Alighieri fent-ne de tot un sol text.

No sé si fra Pasqual tenia al davant dels ulls alguna *Divina Comèdia* acompanyada del comentari tantes voltes citat, o bé si les dues obres eren separades. No fóra estrany lo primer, perquè no manquen mss. que les contenen juntes, com succeeix freqüentment amb altres comentaris antics.[6] Altre punt a esbrinar és el de la família de manuscrits a què pertanyia el text d'aquella *Divina Comèdia*. Al costat de les moltes errades a què feia referència suara, hi ha variants respecte les lliçons més corrents. Ultra això, era de mà catalana? Veu's aquí algunes con-

1. *Infern*, III, 27.
2. Foli clxv. També en el capítol de la *Summa de pena* que he transcrit abans en nota.
3. *Infern*, III, 67-69.
4. Foli clxv.
5. Foli clxix.
6. Per exemple un de la *Commedia* i el *Commentarum* de Pere Alighieri en la Bibl. Nacional de París. L. AUVRAY, *Les manuscrits de Dante des bibliothèques de France*, París, 1892; p. 85.

sideracions que m'ha suggerit la primera lectura del Tractat de fra Joan Pasqual. Els diversos problemes que s'hi plantegen, i que he indicat en llur major part, esper d'anar-los resolent tot avençant en la preparació del text crític. Entretant he volgut donar a conèixer l'existència d'una obra, que com a producció del segle XV, és sempre interessant per a la historia de la llengua catalana;[1] però més que per això, ho he fet volent aportar una nova contribució a la història del dantisme a Catalunya. Fa pocs dies, a propòsit d'una versió catalana del coment de Cristoforo Landino, al *Purgatorio*, recordava la difusió que tingueren entre els castellans alguns dels més vells comentaris italians.[2] En aquest punt Catalunya està en inferioritat respecte Castella; si més no, la història de la codicografia dantesca en les terres de llengua nostrada és poc coneguda, com en general la fortuna del Dant a Catalunya. Sempre, però, la nostra pàtria podrà oferir amb N'Andreu Febrer la versió rimada en llengua vulgar més vella fins ara entre totes les conegudes, i amb el *Tractat* de fra Joan Pasqual un comentari dantesc ben poc original, si es vol, però anterior d'un segle a les *Sentencias Catholicas* d'En J. Ferrer de Blanes i un dels més vells que s'han escrit fora d'Itàlia.

Com un avenç de la publicació d'aquest curiós tractat i per suplir en lo possible ço que no he reeixit a exposar prou bé, dono la transcripció d'alguns dels seus capítols amb les referències més essencials, en nota, a la *Divina Comèdia* i al *Commentarium* de

1. En aquest particular he de fer notar que el llenguatge emporданès de l'autor es fa patent per grafies com «un» per «on», «cum» per «com», «sufre» per «sofre», etc. N'és característic també «fou», «fou-li», substituint a «feu», «feu-li», etc. Mots com «naciment» per «naixement», «profundo», «pròdigos», «invidia» (potser llatinisme), «limbo», «ugual», «revolver» (remoure, regirar), etc., i altres ja més corrents en el català de l'època (com «cruciadas», «cruciants») acusen influència italiana. Algun podria semblar castellanisme, la qual cosa hauria estat clara sols en el cas que s'hagués pogut demostrar que fra Pasqual veia un Comentari del fill del Dant, en castellà (per aquell temps hi era traduït) : això, però, no es compagina gaire amb la circumstància, que he assenyalada, de copiar-s'hi per distracció paraules de Pere Alighieri, en llatí, com si fossin textos d'altres autors.

2. R. D'ALÓS, *Nota sobre un manuscrit dantesc*, en *Estudios Franciscanos*, octubre-desembre, 1921.

Pere Alighieri. Per no allargar massa aquest meu treball he començat per suprimir la còpia en bona lliçó dels versos citats del poema italià, així com per las circunstancies especials amb que l'he redactat no he verificat sinó les cites de textos antics, — la major part però — més avinents. En canvi, he procurat transcriure fidelment tots els que fra Pascual copia, amb totes llurs incorreccions per absurdes que siguin. No ho crec cosa supèrflua. Demés, faig precedir dits fragments de la taula de tots els capítols, amb la indicació, al marge, dels cants de la *Divina Comèdia* a què corresponen, no fent aquesta referència respecte als capítols del *Commentarium* pel gran desordre amb què el segueix l'autor català — desordre que s'observa àdhuc amb relació a un mateix capítol aprofitat de Pere Alighieri.

RAMON D'ALÓS

TAULA DE CAPÍTOLS

Folis del ms.		Correspondència amb la *D. C.*[1]
clxiiii	*Tractat de las penas particulars de Infern, empero primerament de las penas comunas segons los poetas.*	
	Del regne de Deu.....	III
clxv	Dels flums infernals per los quals passen las animas en infern.....	VII
clxvi	De Charon nauter qui passe les animas en infern per lo flum.....	
clxvii	Del rey de infern.....	
clxvii *v.*	De la regina de infern.....	
clxviii	Las donzellas de la regina de infern.....	
	De las furias infernals.....	IX
clxix *v.*	De las parchas[2] donzellas de la reyna de infern.....	

1. Per simplificar, indico amb números romans de versaleta els Cants, amb aràbigs de rodó els cercles, amb romans de rodó els cerclets del cercle 7.è i amb romans de cursiva les fosses *(bolgie)* del cercle 8.è

2. Ms. «porchas».

Folis del ms.		Correspondència amb la *D. C.*
clxx	De las arpias infernals donzellas de la reyna de infern.....	XIII
clxxi	Del can qui gorde la porta o lo introit de infern.....	VI i IX
clxxi *v.*	Del loch de infern e dels statges.....	
clxxii	Lo primer cercle es lo limbus dels sants pares.....	IV, 1.r
clxxiii *v.*	Del segon cercle lo qual es purgatori.....	
	De las penas particulars degudes per peccats singulars.	
	Lo tercer cercle lo qual es dels infants no bateiats.....	IV, 1.r
clxxiv *v.*	Del quart cercle de infern que es de las persones virtuoses mortes sens gracia de Deu.....	IV, 1.r
clxxvi *v.*	*Dels lochs un es punida la incontinencia.*	
	Lo quint cercle es dels luxuriosos incontinents.....	V, 2.a
clxxvii	De la pena dels luxuriosos.....	
clxxvii *v.*	Los noms dels infamats de luxuria.....	
clxxix	Que lo peccat es punit en lo loch de la sua fi.	
	Lo sizé cercle dels golosos, de peccat de gola e de la sua pena.....	
clxxx *v.*	De las questions que fingeix Dant fetas a Ciach de la ciutat de Florença e de la discordia de la ciutat.....	VI, 3.r
clxxxi	Resposta de Ciaco a les tres questions e quins peccats regnen en la ciutat que son causa de discordia e quina cosa es justa.....	
	Lo cercle seten[1] de peresa o accidia.....	[VII, 5.è]
clxxxi *v.*	Lo vuiten[2] cercle de infern es de avaricia...	
clxxxiii	Las riqueses cum son sutmeses a fortuna.	
clxxxv	De la avaricia.....	VII, 4.t
clxxxv *v.*	Contra los richs avariciosos.....	
clxxxvi	Dels richs sants.....	

1. Ms. «vuyten».
2. Ms. «seten».

Folis del ms.		Correspondència amb la *D. C.*
	Del IX.n cercle de infern que es de ira....	VII, 5.ª
clxxxvi *v.*	Lo dezen cercle es de invidia.....	[VIII, 5.ª]
clxxxvii *v.*	Lo XI.n cercle de superbia.....	
clxxxviii	*Los seguents cercles son dels vicis fets per malicia:*	
	De la incontinencia malicia bestialitat e quala es pijor que l'altra.....	XI
clxxxviii *v.*	Del loch un es punida la malicia.....	IX
cxc	De las penas de la malicia del cercle dels heretges.....	IX-XI 6.è
cxci	De la distincció de la malicia e del cercle dels blasfemadors.....	XIV, 7.è, iii
cxcii *v.*	Del cercle dels sodomites.....	XV-XVI 7.è, iii
cxciii *v.*	Del cercle de la usura.....	XVII, 7.è, iii
cxciv	Cercle de aquells qui fan violencia al prohisme per tirannia.....	XII, 7.è, i
cxcvi	Cercle de aquells qui fan violencia per malicia assí mateys per desperació.....	XIII, 7.è, ii
cxcvi *v.*	Del ordre dels cercles de las violencias.....	
cxcvii	Del frau que es specia de malicia.....	XVII
cxcvii *v.*	Del cercle de la alcavotaria e (en) ruffinaria.....	XVIII, 8.è, *i*
cxcviii *v.*	Cercle de la adulació o lagoteria.....	XVIII, 8.è, *ii*
cxcix	Cercle de mals consellers.....	XXV-XXVII, 8.è, *viii*
cci *v.*	Cercle dels scismatichs e de aquells qui sembren discordies e sedicions, e dels scandalosos.....	XXVIII, 8.è, *ix*
cciii	Del frau fet en la cosa e primerament del cercle de la alquimia.....	XXIX, 8.è, *x*
cciv *v.*	Del cercle de la moneda falsa e de tota altra cosa falsificada.....	XXX, 8.è, *x*
ccv	Del cercle de la ypocrisia.....	XXIII, 8.è, *vi*
ccv *v.*	Del cercle de la symonia.....	XIX, 8.è, *iii*
ccvi *v.*	Del cercle de la divinació.....	XX, 8.è, *iv*

[f. clxiiii] ¶ TRACTAT DE LAS PENAS PARTICULARS DE INFERN, EMPERO PRIMERAMENT DE LAS PENAS COMUNAS SEGONS LOS POETAS.

DEL REGNE DE DEU[1]

Pusque per gracia del Salvador es tractat de las penas en general e comunes a tots los dampnats, seguex-se investigar de las penas no comunas mes particulars degudes als dampnats e açò per atribuir a cascun peccat en singular la sua pena. ¶ E primerament, mijançant la dita gracia, posant algunas ficcions de alguns poetas, convertint aquellas en moralitats o en altra manera vertadera, en lo present tractat tractarem del regne de infern o casa comuna als dampnats. Lo regna de infern es constituit de la congregació de tots los dampnats axí cum lo regna del cel es constituit de la congregació de tots los salvats segons posa Sant Agustí, libro *De civitate Dei*[2], posant dues ciutats, ço es, una de Deu e aquesta es la congregació dels salvats, altra es del diable e aquesta es la congregació dels dampnats. De aquella de Deu lo princep es Jhesuchrist, Apost. 19: *Rex regum et dominus dominancium.*[3] De la ciutat dels dampnats lo princep es lo diable, ço es, Lucifer del qual diu Jhesuchrist en lo
[b] Evangeli: *Princeps* mundi eiciatur foras mundi*[4] *idest peccati vel hominum mundanorum*, [paraules] qui sonen pecats inplicats, jatsia que la congregació dels dampnats propriament no sia dit regne, perçó que no son en libertat mes en captivitat, e en servitut miserable eternalment posats. La congregació dels salvats propriament es dit regne car tots son reys e en gran libertat e benuyrança posats ¶E per ço diu Jhesuchrist, Matth. .xxv. als salvats: *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum.*[5] Lo loc de aquest regne dit es que es suts la terra. Dant en lo libre de Infern cap. IIIº. fa ficció que entra en aquest regna guiant lo seu duch Virgili. E diu que en lo portal de aquesta ciutat ço es de la congregació dels dampnats, en la entrada en alt sobre la porta ve[r]s un scrit ab letres obscuras. Aquest títol, en toschà ell parlant, [diu]:

1. Millor hauria dit, precisant més, *Del regne de Infern.*
2. Es troba en Pere Alighieri, ed. cit., 66 i [App.] xlviii i xlix.
3. 1 Tim., 6.15 i Apoc., 19.16.
4. «...princeps huius mundi ejicietur foras». Joan. 12.31.
5. «...Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi». Matth., 25.34.

[*Infern*, III, 1-19] «Per me si ua nella cita dolente.
Per me si ua neueterno dolore.
Per me si ua tralla perduta gente.
Justicia mosse il mio alto factore;
Fecemi la diuina potestade
La somma sapiença el primo amore.
Denanci annoi non fur cose create
Sermo eterne, e io eterno duro.
Lascate ogni sperança, uoi thentrate.
Queste parole di colore oschuro
Uidio scute al sommo derna porta;
Perchio: mestro, il senno lor meduro.
E cheli, ame come persona accorta:
Qui si couen lassare ogni sospecto:
Ogni nilta conuien che qui (?) sia morta.
Nosiano uenuti al logo ouio to derto
Che tu uedrai la genti dolorose
Channo perduto...»

E en eternal dolor e entre gent perduda *entra aquell qui entre [*. clxiiii v.*]
en aquesta congregació, e per ço en la Sancta Scriptura los dampnats son dits fills de perdició. ¶Aquesta ciutat ja comensà esser ab los angels mals cum Luciffer pecant tirà ab si, segons diu Sant Johan en lo Apocalipsi, la tercera part de las stelas, ço es dels angels qui a ell en la rebellió feta a Deu consentiren. Del qual es dit Isa. .XXIIII. :[1] *Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris? dicebas in corde tuo: «Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo» verumtamen ad infernum detraheris.* E per ço diu [de] infern que abans d'ell no fo cosa[2] creada sino eterna, quasi dicat que ell fou creat ab les coses qui son durables eternalment, ço es la materia, lo cel emperial, e las substancias separadas: aquestas foren creades solament ans d'ell e tantost infern fou creat, per ço cum patita duració fou entra la creació dels angels e lo llur decahiment. ¶ Emperò parlant de la congregació humana aquest regna infernal o ciutat començà a Cahim així cum la ciutat de Deu començà a Abell primer just, segons

1. «Quomodo cecidisti de coelo Lucifer qui mane oriebaris?...», 14.12 — «qui dicebas in corde tuo : ...», 14.13 — «ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo». 14.14 — «verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci». 14.15.
2. Ms. «casa».

diu Sant Agustí, lib. .XII. *De civitate Dei*[1] e en lo libre .XV.[2] Es dit regna o ciutat, car ciutat no es altra cosa sinó multitut colligada ab algun vincle de societat. ¶ Que aquesta ciutat sia dolorosa diu Dant (que) quant comença entrar en la ciutat de infern. Diu:

[III, 22-27] «Quiui suspiri, pianti e alti guai
Risonauen per laria samça stelle,
Per chio al comincar ne lagrimai.
Diuerse lingue, orribile fauelle
[b] Parole* di dolori, acenti dira
Uoce alte e fioche, o suon di manconelle.»

De aquests dampnats diu Isayas : *Ve qui dicitis bonum malum et malum bonum; sequitur propter hoc dilatavit infernus animam idest penam suam et aperuit os suum absque ullo termino.*[3] Perquè la pena dels dampnats es eternal declarat es damont en lo capítol Perquè Deu punex lo peccat eternalment. ¶ Aquesta ciutat ha feta la sobirana Trinitat lo Pare lo Fill e lo Sant Sperit : al Pare es atribuida potencia, al Fill sapiencia, al Sperit Sant amor, car ell es la primera amor per la qual lo Pare ame lo Fill e lo Fill ame lo Pare e de la qual amor procehex tota amor en Deu ordonada, que es amor caritativa de Deu, de si matex e del prohisme, e açò perquè aquí sia demostrada la justicia de Deu en la punició dels mals, de la qual pena que es en la ciutat infernal, no es sperança de exir. ¶ E per ço deu esser temuda axí cum temé Dant cum hac vist lo titol. E per squivar aquella pena deu esser l'ome en aquesta vida confortat per Virgili ço es per la rahó[4] e armat de virtut e de fortalesa, foragitant de sí vicis e peccats los quals axí cum a pes per llur ponderositat giten lo viciós e peccador en la dita ciutat, en la qual son vists los homens e contemplats qui per los vicis e vida mala han perdut lo be del llur enteniment[5]. Lo qual be es la beatitut que sta en altissima
[f. clxv] operació *ço es clara contemplació del sobirà be qui es Deu lo qual es ultima fi de tot enteniment creat. En la qual ciutat es tal tumult

1. Cf. P. A., ibíd.
2. Cf. P. A., ibíd.
3. «Vae qui dicitis malum bonum et bonum malum...» Isai., 5.20. — «Propterea dilatavit infernus animam suam et aperuit os suum absque ullo termino...» 5.14. En P. A., 66, «idest plenam suam», són paraules del comentarista italià.
4. Segurament tret de P. A. Cf., per exemple, pp. 41 i 58.
5. *Infern*, III, 18.

dels crits, plors, parlaments fuscos de ira e so de malenconia[1] axí lo tumolt de aquellas diversas dolors e crits, cum es lo tumult que fa lo vent qui es dit turbo lo qual se involvex en la arena.[2] E axí cum lo vicios en aquesta vida no es purgat exir del vici per la sua prava voluntat, axí es impossible de justicia ordonada que pux algun dampnat en la dolor de la ciutat dita es entrat, que alguna vegada ne hisqua. ¶ E diu Dant[3] que occurregué a ell aquella gent que no es posada entre los bons ne [entre] als mals; no entre los mals car no han cabut en algun barat, ne entre los bons car no han feta alguna bona operació. E per conseguent aquests son desociats e açò per rahó de la llur pusillanimitat; entre los quals diu[4] que ves Celestí papa .v. qui per pusillanimitat renuncià al papat no advertent a sant Gregori ne a sant Silvestra e anà en hermitat;[5] dihent que aquests son punits de vespes e de musquits de cosa minva axí cum ells han tenguda vida pusillanima, los quals los fa star sangonoses e plorants lagremes fins als peus:[6] açò emperò es ficció car naguna anima, de tals animals no es punida, ne es ver que aquestas animas sien fora infern axí* cum [b] Dant finges; ne es ver que sien alguns angels qui no son stats rebellas ne obedients a Deu,[7] car o son stats rebellas, axí cum los mals, o obrens axí cum los bons.

¶ DE CHARON NAUTER QUI PASSE LES ANIMAS EN INFERN PER LO FLUM [f. clxvi]

Charon fill de Pelidemonis segons las fabulas e la ficció de Dant es lo barquer e portador de las* animas en infern. ¶ Es .I. demoni de [f. clxvi v.] infern qui ha aquest offici que passe ab la sua barcha, menant lo rem, les animas en infern de una riba en altra, e ans que sia en la riba de infern per posar las animas, gordant en l'altra riba un ha carregat, ja·n veu tantas matexas entant que nunqua ha posa[8] ¶ E de aquet Charon diu Dant en lo 3.° cap:

1. Ja he dit que «so de malenconia» vol ésser la traducció de *suon di man con elle*.
2. *Infern*, III, 28-30.
3. *Infern*, III, 34-36.
4. *Infern*, 59-60.
5. «...Papa Coelestinus V qui... pusillanimiter renuntiavit non advertens sanctum Gregorium et sanctum Silvestrum in eo statu sanctitatem habuisse et adquivisse...» P. A., 69.
6. III, 64-69. Recordi's la mala traducció dels versos 67-69.
7. Sobre aquests àngels, *Infern*, III, 37-42.
8. *Infern*, III, 119-120.

[III, 70-71] «E poi caugardar oltre mi diedi,
Uidi gente a la riua dun gran fiumi.»

Aquest flum diu que es Acheron e diu que Caron es .I. vell blanch de pel, lo qual es lo nauta. Diu:

[III, 82-84] «E decho uorso noi venir per naue
Vn uechio brancho per anticho pelo,
Gridando...»

ço es a las animas qui staven a la riba per passar lo flum a anar en infern,

[III, 84-96] «...quai a uoi anime praue!
Non isperate mai ueder lo celo:
Inegrio per menarui a daltra riua
Nella tenebre eterne, in caldo e in celo.
E tu chesse costi, anima uiua,
Partite da coteste che so morti.
Ma poiche uide che no mi partiua,
Disse: per altre uie e per altri porti
Uerrai a piaggia, non qui per passare:
Piu leue legno conuien che tti porti.
El duco mio a lui: Caron, non ti cruciare:
Uuol si cosi cola doue si puote
Co che ssi uuole, e piu non demandare.»

Diu, donchs, Caron a las animas qui speren per esser portades en infern : «guai a vosaltres animas malas, no spereu may veure lo cel. Jo vench per menar-vos-en en l'altra riba de la tenebra eternal en la qual es calt e gel». E dix a Dant e a Virgili : «e vosaltres animas vives partiu-vos de aquestas qui son mortes car pusque jo leu la fusta si ab ellas sou, covè que jo·us en aport».[1] E Virgili respós *-li segons es dit ¶ Diu que aquellas animas *cheren lasse e nude* ab gran calor e debatents las dents parlant paraules crues, [b]

[III, 103-105] «Bestemiando Dio e santi e lor parenti
Lumana specia il luogo el tempo el sene
Di lor semença e de lor nascimento.»

1. Traducció errada del vers 93.

E Caron dimoni ab ulls de bregia totas en la nau les recollia.[1] Acheron es lo primer flum e transcurs de la humanal vida a vicis per los quals va l'ome en infern ço es la adolescencia, car en la adolescencia comença la concupiscencia dels vicis esser esforçada : açí comensa l'ome ab sforç a desviar de la via dreta. Prov. : *omnis etas ab adolescencia in malum prona est; nihil incercius vita adolescencium.*[2] Diu lo savi : *tria sunt mihi incognita quartum penitus ignoro : via navis in mari, via colubris super lapidem, via avis in aere, quartum est via juvenis in adolescencia, immo iste due etates scilicet adolescencia et juventus sunt in homine valde periculose*[3] car quasi per aquests dos fluvis *scilicet* etat de adolescencia significada per Acheron e la edat de juventut van los mes en infern. E per ço dehia Davit a Deu, Ps. *: Delicta juventutis mee et ignorancias meas ne memineris,* car en la adolescencia e en la juventut l'ome pus que sia donat a viciosa vida tant es intenta en aquella seguir que li oblida los beneficis de Deu e los manaments, ne·s cura saber açó que pertany a la sua salut; e per ço dehia Davit a Deu Ps. *: Ne revoses me in dimidio dierum meorum.*[4] E Abacuch[5] dehia : *Domine opus** [f. clxvii] *tuum in medio annorum vivifica illud,* senyor, no muyra algun en etat de adolescencia o de juventut car tal etat comunament cum sia viciosa aporta axí cum flum en infern. E per ço dehia Isayas .XXXVIII.[6] : *in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.* ¶ Aquest flum Acheron ço es la etat de la adolescencia es lo primer flum infernal, ço es qui aporta las animas en infern e [es en] alguna manera cap de tots los flums infernals car la concupiscencia qui comença regnar en la adolescencia es cap dels vicis del qual, segons diu Sant Pau, ixen tots los mals : ¶ *Concupiscencia est radix omnium malorum.*[7] Per aquest flum fingex Dant Caron aportar las animas en infern. Caron es lo diable qui·ns tempta mes en aquesta etat per ço que començant en aquesta etat en vicis perseveren fins a la mort, car diu lo savi : *Adolescens iuxta viam suam eciam cum senuerit non*

1. *Infern,* III, 109-110.
2. «...sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescencia sua». Gen. 8.21. Citat aquest text en P. A., 22 i 171, tal com està en Pasqual.
3. «Tria sunt difficilia mihi et quarum penitus ignoro : viam aquilae in coelo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.» Prov., 30.18 i 19. P. A., 23.
4. «Ne revoces...», Ps. 101.25.
5. 3.2.
6. 38.10.
7. «Radix enim omnium malorum est cupiditas.» 1 Tim. 6.10.

recedet ab ea.[1] E axí Caron lo diable antich enamich del home, ab astucia començant en aquesta etat temptar, aporta l'ome en infern, o[n] Caron es dit quasi *Cronon* que vol dir temps, car lo temps nostro mès per moviment diabolical en vicis, axí cum a nauta, nos aporta per aquesta concupiscencia mundana, axí cum barcha, en la edat en infern.[2] Seneca : *Corpora nostra labuntur more fluminis, nam quidquid vides currit cum tempore.* ¶ Item Caron es veyll, axí lo diable es veyll e per conseguent sab per quinas concupiscencias pot
[b] aportar l'ome en* infern. Axí matex Caron, pres per lo temps, es veyll, car lo temps del home per la sua longitut es dit vell e verbera ab lo rem ço es ab fallaçe afectió e prometença falsa de viure molt e ab confiança dels bens mundanals e diabolical suggestió. ¶ E diu Dant que aquellas animas venien de diversas parts del mon[3] afectades passar en infern, car lo pes dels peccats e la afectió dels vicis es anar en infern, con dolre·s Caron de Dant, car sab lo diable alguna bona anima no poder anar en infern.

[f. clxxi v.] ¶ DEL LOCH DE INFERN E DELS STATGES

Cogiten alguns infern, lo qual es loch infim deius la terra, esser
[b] fet* axí cum un gran pou e molt ample e molt profundo circulat, de part de dins, de cercles circuint lo pou infernal, en la manera que la gran tona o vexell es circuit de molts cercles de part de fora .I. apres del altra de la bocha de la tona fins abax a la profunditat. Axí en aquest orde son los cercles en la part interior del pou infernal .I. apres del altre de la bocha del dit pou, per orde .I. apres d'altra fins al terme de la profunditat, los quals cercles son statges dels dampnats segons los demerits d'ells, los uns stants en los cercles superiors a altres cercles, los altres stants en los cercles inferiors als altres, segons que menys o mes hauran demerescut en aquesta vida present; car los qui son en lo cercle superior hauran menys peccat e menys demerescut, aquells qui son en los inferiors cercles hauran [mes] peccat e mes demerescut. Tots aquests statges de bax fins alt son tancats, que aquells qui son dins lo pou infernal no poden esser illuminats de la lum corporal del sol, ne de la luna, ne de la lum del cel, ne de altra

1. Prov., 22.6.
2. Aquesta significació del nom de Caront, igual que la cita de Sèneca i part del que segueix, són de P. A., 70-71.
3. *Infern*, III, 123.

lum qui sia superior al dit pou. ¶ En lo terme de la profunditat del pou, en lo sol del dit pou, continuadament es lo foch fet de la terra sulfurea cremant, inflamant, flameiant de flama obscura; lo cremament del qual e la inflamació e la podor del sufre puge de la profunditat del pou fins a la bocha e stenent-se a cascuna part del dit pou, en tant que no es* part del pou infernal que no sia totalment tocada [f. clxxii] del dit cremament e inflamació e ardor e fetor. ¶ Emperó mes son cremats e inflamats los baxos que los alts tant quant mes o menys se acosten a la font e rahel del dit foch, segons havem speriencia en lo foch del qual usam en lo forn del pa, que jatsia la cremor e la inflamació del foch se strengua per totas las partidas del forn, emperó mes son cremants e inflamats los peus qui stan prop de la font del foch que aquells qui stan luny o no així propinques. De aquest pou parle lo propheta Daviu, Ps. .LIIII., un dihent dels mals e maiorment dels perseguidors dels justs diu : *veniat mors super illos et descendant in infernum viventes*, así cum fou fet de Choré e de aquells qui eren del seu voler, que se obrí la terra e vius los deglutí e foren posats en infern, Num. XVI. Apres en lo dit se seguex parlant lo propheta a Deu : *tu vero Deus deduces eos in puteum interitus*.[1] Item apar que aquest pou sia deius la terra cum diu «*interitus*» per ço lo dampnat diu, Ps. LXVIII. : *infixus sum in limo profundi*. De aquest pou David fehia singular oració que·n fos preservat cum en lo dit psalm diu : *non me demergat tempestas aque nec urgeat super me puteus os suum*.[2] De la profunditat de aquest pou parle sant Johan cap. IIII. : *putens altus est*. E Apoc. IX. : *aperuit puteum abissi*.

¶ DEL QUART CERCLE DE INFERN QUE ES DE LAS PERSONAS VIRTUOSES MORTES SENS GRACIA DE DEU [f. clxxiv v.]

En lo quart cercle son posats los philosoffs, poetas famosos gentils e pagans virtuosos als quals la fe de Jesucrist no es pervenguda, un jatsia no hagen crehegut en Jesucrist emperó per la llur lucida fama, virtut e sapiencia[3] e grans obres, per illuminació del mon en la vida política jaquides, crehen o estimen ells no esser en la profunditat infernal, mes en infern stants immediatament suts lo cercle dels [b]

1. Ps. 54.24.
2. «Non me demergat tempestas aquae neque absorbeat me profundum; neque urgeat super me puteus os suum.» Ps. 68.16.
3. Paraules de P. A., 75.

infants, car jatsia hagen pena de dan cum eternalment sien privats de la visió divinal e hagen pena de sentiment car del foch infernal seran, e en l'anima e en los cors, cruciats e inflamats e de la fetor absorvits ensemps ab remors de consciencia perpetual, e açó per ço cum son morts en peccat mortal actual no tenint aquella vida per fi deguda, car no per esguart de Deu cum molts d'ells fossen ydolatres e altres jatsia sien pervenguts en haver conexença que primera causa es, que es Deu, emperó Deu no han conegut ne axí cum a Deu l'an glorificat segons lo dit de sant Pau, Rom. 1.° : *Evanuerunt in cogitacionibus suis credentes se esse intelligentes, et stulti facti sunt.*[1]; altres hoint apres la mort de Jesucrist la fe christiana no rehebentsla; ¶ altres rehebent-la mes fehents llur vida e obres per laor d'ells e favor de poble o de princeps que per esguart de Deu; dels quals parla
[f. clxxv] sant Pau : *scientia inflat.* E axí cum lo vent infla lo* bot o udra axí la sciencia de molts e las obras de aquells infla. Sant Pau[2] : la sciencia de aquest mon stulcia es sino es admixta ab theologia ¶ Jatsia sien morts en peccat mortal actual emperó per rahó de las obras e vida e bens que han fets no han tanta pena en infern cum aquells qui no han obrat axí virtuosament. Nota que alguns philosoffs son stats qui han per adiutori divinal grantment lo llur enteniment illuminat en tant que han rebut de Deu gran lum de intelligencia e han trobades coses molt grans ço es algunas veritats que sobrepugen facultat de lum natural, axí cum apar de Plató del qual recita sant Agustí .7. *Lib. Confessionum*, que pervingué a la Trinitat e a la generació del Fill de Deu, en tant que açó que posa sant Johan en lo comens del seu Evangeli tocant a la deitat cum diu «*in principio erat verbum*», fins a la fi, tot es stat trobat en los libres de Plató. E los altres philosoffs cum te penses tant haguessen trobat per enteniment llur sinó per singular adjutori divinal? Emperò donant-se en lo mon mes que en Deu han humanalment errat; ans diu sant Agustí in .VIII. lib. *De civitate Dei* que tots los philosoffs han mesa la llur industria en sercar la vida beata ço es a saber en que sta la fi de totes coses. E aquí matex diu que Plató determenà que la fi del home era viure segons virtut e ab açó se conven ab Salamó in Eccli, e diu Plató
[b] que nagú no viu segons virtut qui no ha noti*cia de Deu e ymitació en puritat, e per conseguent diu que no dubte tot philosoff amar Deu. ¶ E diu sant Agustí aquí matex que los philosoffs qui han sentit de

1. «...sed evanuerunt in cogitationibus suis...» Rom., 1.21. — «dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt», 1.22.
2. 1 Cor. 3.19.

Deu que es creador de totes las coses e lum fi e principi de virtut, de veritat, de vida e de felicitat son pus propinques a la fe christiana que los qui de Deu açó no han sentit. ¶ E diu que per ço Plató posa tant de la divinitat que molts se'n maravellen e per ço stimen que Plató hoy Jeremíes propheta quant anà en Egipte o que ha legides las sues scripturas, jatsia que en açó sant Agustí dissona, e açó es la maior excellencia de Plató. De Aristotil parle axí mateix sant Agustí en lo libre allegat, lo qual fou dexeble de Plató. Aristotil fou de excellent enginy e en eloquencia de aquests qui son posats en aquest cercle : segons que mes o menys son apropincats a la fe christiana tant mes o menys han pena, e tant cum mes o menys han viscut virtuosament tant mes o menys han pena. ¶ De aquests fa ficció Dant que·ls troba en infern : ell diu que en lo primer cercle, mes açó damont es impugnat. Aquí diu que vesé Humer grech ab la spasa per ço cum aquest poeta dix molt de las batallas dels grechs, del qual parle Oraci

> «Res geste regum[que] ducumque et tristia bella
> Quo scribi possent numero, mo[n]stravit Homerus.»[1]

De aquest mateix parle Solinus dihent que es nat en la ciutat de Esmirne en la *regió de Frixia. Item troba aquí Oraci de Dondrusi e Ovidi de Selmona, Luchà poeta de Corduba. Entre aquests es nomerat Virgili e entre ells se posa Dant ço es lo sisè:[2] Si la intenció de Dant posant-se entre aquests es que ell sia en lo nombre e consorci de aquests dampnats prou li fasse, pero he desplaer cum no es dels salvats. ¶ Si la sua intenció es que en pohesia sia lo sizè de aquests es vist a mí que parle ab vana gloria, poçarse ell(s) mateys entre tants homens savis: *juxta illud laus in ore proprio surdescit*, jatsia que posant-se sizè de aquests e no dels primers pretengua humilitat : {f. clxxv v.}

> [IV, 100-102] «E piu donore ancora assai mi fenno,
> Che si mi fece de la loro schiera,
> Si chio fu sesto tra cotanto senno.»

Apres diu que·s trobà al peu de .I. bell castell set voltes circuit de alt mur, e entorn d'ell de .I. flum lo qual passà ell ab Virgili, axí

1. Ars Poetica, 73-74. Versos citats a través de P. A., 76, igual que l'autoritat de Solinus.
2. *Infern*, IV, 88 i ss.

dur cum la terra e intrà per set portas ab lo savi.[1] Aquest castell es philosophia ab la sua perfecció car .VII. parts son de philosofia, *scilicet* : phisica, mathematica, metaphisica, ethica, politica, yconomica, monastica. Lo fluvi es dit lo desig qui·n aporta a philosofia; las .VII. portas son .VII. arts liberals qui son preparatius a philosophia. Seneca : *liberalibus tamen studiis erudimur non quia virtutem dare possimus sed [quia] animam ad virtutem preparant.*[2] Lo passar
[b] per lo fluvi així cum per la terra solida es que lo voler* de la doctrina en ells era solidat que sens treball passaven e eren conformes a las sciencias. ¶ E diu que pux foren entrats (diu):

[IV, 111] «Venimo in um prato di fresca uerdura,»

veheren gent de gran actoritat, etc. Aquest prat vert e luminos es lo stament de la fama e gloria per rahó de la sciencia e operació virtuosa, lo qual es vert e tostemps durable. Isidorus : *virtus boni operis est fructus eternitatis.* ¶ Dihent aquí trobar gent de gran gravitat en lo sguart e parlants tart; Senecha : *rari sermonis sis* car dues orellas e .I. bocha per natura havem; perçó mes devem hoir que parlar;[3] per ço diu Dant:

[IV, 112-114] «Genti uerano con ochi tardi e graui,
Di grande autorita ne loro sembianti:
Parlando rado, conuoci soaui», etc.,

nomenant entre los famosos gentils,[4] Eletra qui fou mare de Dardan primer rey de Troya. Dardan fou pare de Troades lo qual Troades fou pare de Triconi Teroni, Teroni[5] pare de Laumedor e aquest fou pare de Priam qui fou pare de Ector ab los .XVII. frares. Aquesta Eletra filla del Rey de Europa — de la qual parla Ovidi — Atalant, ab la qual jagué Jupiter e hagué·n Darda de que havem parlat, de un son exits los reys troyans e Treuco. De aquest devallà Asarat pare de Capis de que parle Ovidi *De fastibus* e de Capi Anchises qui

1. *Infern*, IV, 106, 109-110.
2. Text alterat, com en P. A., 77 i [App.]L. Tota l'explicació del castell es troba igual en P. A., 76, 77.
3. St. Isidor i Sèneca i la interpretació del prat en P. A., 77.
4. Fins a la fi del capítol (*Infern*, IV, 121-144) segueix molt d'aprop P. A., 77-81. De totes les coincidències i divergències i traduccions absurdes sols n'indicaré algunes per no allargar-me massa.
5. «Tricomi Teroni» i «Teroni» en lloc de «Erictoni».

fou pare de Eneas del qual exí Julius Cesar. ¶ E per conseguent* aquesta Eletra fou rehel dels reys troyans e dels emperadors romans dels quals parle Virgili: [f. clxxvi]

«Magnanimi huius nati melioribus annis
ylusque Asaratus et Troye Dardanus...»[1]

Diu mes avant que en aquest cercle, en lo prat, ves aquella verge Camilla regina dels vastos[2] la qual vengué en Italia en adiutori del rey Torni contra Eneas, la qual fou morta aquí per un cavaller de Eneas apellat Arronta; de la qual diu Virgili:

«Hos super advenit Vulsca de gente Camilla»,[3] etc.

Fingex mes avant que·y ves Pantaliseya reyna dels Amasons la qual per amor de Hector vengué en adiutori de Troya ab mil donzellas molt forts, levades las mamellas per ço que ab maior expedient batallar poguessen, de la qual parle Virgili. ¶ Item lo fill del rey Latí[4] qui corregí la lengua latina, e Lanina filla del rey Latí la qual per Amate mare sua fou promesa per muller al rey Turno, Rey dels Tutillans. Emperò Eneas qui partint de Troya vengué en Italia e [fou] principi de la gent romana, la hagué per muller contra voler de la mare, perquè se·n seguí gran batalla entre Eneas e Turno, e en la primera batalla morí Pallas fill del rey Evandri, e Vegenci rey, e en la segona lo dit Turno. E pux Eneas fou arrepat per Jupiter romanent Lavina prenyat *(sic)*, la qual per temor de Scamni, progenit de* Eneas, perí en la silva Silvi del qual devallaren aquells qui son dits Silvins nobles romans.[5] Item Brut qui expellí Tarquí regidor de Roma, lo qual Tarquí era grantment superbiós : lo seu fill era Sexto del qual parla Valeri in .v°. que aquest fill per força se gità ab Lucrecia la qual apellà Tricipi pare seu e Conlatí marit seu dihent que açò no romandria sens venjança dihent : *Si peccato me absolvo suplicio non libero et ne ulla mulier impudica exemplo Lucrecie vivat.* Subtosament ab lo [b]

1. «Magnanimi heroes, nati melioribus annis
Ilusque Assaracusque et Troine Dardanus auctor».
Aen., VI, 649-650 (Ed. Sabbadini, Torino, 1921).

2. O «Vascos»? en lloc de «Volscos». Tot ço que diu En Pasqual de Camilla és extret de P. A., Ibíd. i 47.

3. Aen., VII, 803.

4. «... regem Latinum filium Fauni...» P. A., 78.

5. Aquest passatge referent a Lavina en P. A., 55. En la traducció «Rutulorum» és converteix en «Tutillans», «Mezentius» en «Vegenci».

coltell que tenia ocult se matà, per la qual cosa Tarquí e son fill foren gitats de Roma e per conseguent del regiment e així lo regne dels romans perí.[1] Item Julia filla de Cezar e primera muller de Pompeu, e Cornelia muller de Crasi e segona muller de Pompeu e filla del Scipió menor, Marcia muller de Cató e de Ortenci. De aquestas parla sant Agustí lib. *De civitate Dei*. Item lo cerahí soldà separat de aquests per ço cum tenia altra secta, lo qual era de saviesa que per astrología sabé que devia esser mort per Godofré e dissimulat vengué a París e conegut per .I. abat, lo rey de França lo matà.[2] ¶ Diu així lo Dant que·ls ves en lo dit prat vert, dient:

[IV, 121] «I uidi Eletra comolti compagni.
[IV, 125-129] Daltre parti uidi irre Latino
Che col Lauina filla sua sedea.
Uidi quel Bruto che cacço Tarquino,
Lucrecia, Julia, Marcia e Corneglia;
E solo imperto uidi il Saladino.»

[*f. clxxvi* v.] De aqui avant diu que alçant o elevant* las sellas dels ulls vesé los philosoffs Aristotil princeps dels philosoffs qui vuy regnen, fill de Nicomat de Calcedonia gran arismetich e metge de Philip pare de Alexandre; Socrates mestre de Plató qui tota la philosofia sua *ad mores* ço es en virtuts transportà, car primerament los philosoffs no curaven sinó de philosofia natural; Plató mestre de Aristotil; Democritus nebot de Plató, e Leocipus; Diogenes de la abstinencia del(a) qual parla Valeri in .IIII°.; Anaxagoras qui dix lo divinal enteniment esser factor de totas las coses. De aquest parle Valeri in .V°. que hoyda la mort del seu fill dix : *Nichil in peccatum nunciat; ego enim illum ex me natum sciebam mortalem*.[3] ¶ Item interrogat per .I. «qui era beat» respos : «no nagú de aquells que tu penças esser beat». Dix així matex que lo mon havia dos principis .I. bo, altra mal e per conseguent era de la secta de Mafomet. Aquest[4] fou .I. dels .VII. savis entre los grechs specialment en las coses naturals, segons diu Isidorus in .II°. e Valeri in .VII°. ¶ Item Enniedocles del qual parla Aristotil

1. Tot ço que es refereix a Tarqui és recontat per P. A., 584. «Tricipi» correspon a «Tricipitinum».
2. Recontant del «cerahí soldà», és a dir, Saladí, Pasqual és més extens que P. A., 79.
3. «Nichil inquit michi inexpectatum aut novum nuntias : ego...» Lib. v, cap. x.
4. «Aquest» és Thales. P. A., 80.

in libro *De vegetalibus mundi*, qui dehia : *vivo ut celum et spiciam nam substracto celo nisi ero*, e matà si mateix pensant que las animas eren perpetuas. ¶ Item Eraclit philosoff qui cum exia de casa plorava per la multitut que vehia mal viura, dihent que lo mon tostemps es en moviment e per conseguent res no podia esser dit ver e perço tostemps servave* silenci. Item altra ço es Geno qui negave lo mon haver mo- [b]
viment, del qual Valerius in .IIII°. Item Diascorides qui fou[1] lo libre de las qualitats. Item Orfeu del qual Ovidi in .x°. Item Tulli, Linus, Seneca, aquests son morals. Enolide *(sic)* geometre, Tholomeu astroloch, rey de Alexandria. Item Ipocras, Avinença *(sic)*, Galien fisichs. Averoys comentador de tota philosophia. E molts altres fingex Dant esser en aquesta companyia, Zenon, Oraci.

¶ LOS NOMS DELS INFAMATS DE LUXURIA [*f. clxxvii v.*]

. . . . . .

...¶ Item Francescha muller de Johan Ciot de Malatesta filla[2] de [*f. clxxviii v.*]
Guido de Ravenna, lo qual Johan matà la muller ab Pau germà de la muller per ço cum los trobà abdosos germà e germana jahents e comiscents axí com los coloms. Alguns dihen que Pau era germà de Johan, un aquests per occasió del libre de Galeot foren anemorats. ¶ Diu Galter : *amor est quedam passio innata procedens ex visione et inmoderata cogitacione forme alterius sexus; obquam quidem aliquis super omnia cupit alterius potiri amplexibus et omnia de utriusque voluntate ipsius amore precepta compleri.* ¶ E per co tals libres no deuen esser legits. ¶ Item Galeot per la sua industria feu venir Lançalot a un verger en lo qual ell sabia que era Cinevra reyna crech muller del rey Artus e una altra apellada Damma de Monealt. E fou que separada Damma la reyna e Lançalot anassen per lo verger, e Lançalot fregà's e avistà's(?) tant ab la reyna que ell besà Cinevra reyna, lo qual besament percebent Damma tussí mirant e gordant a ells rihent.[3] ¶ Dels sobre dits parle Dant lib. *Inferni* cap. v°. dihent:

1. En lloc de «feu».
2. Ms. «fillo».
3. En aquest episodi de Francesca de Rímini *(Infern*, v, 73-142), Pasqual se separa un xic de P. A., almenys de la lliçó Riccardiana (Vid. 88-89 i notes). I l'he triat per l'interès que pugui tenir-hi la reminiscència del *Lançalot*, amb la qüestió del bes, principalment. Sobre aquest punt vegeu

[v, 58-68] «Ella Samiramis, di cui si legge
Che succedete a Nino e fu suoposa;
Tenne le terra chal soldan corregge.
Laltre colei che sancise amorosa,
E rupe fede al conere di Sicheo;
Piu Cleopatras lusoriosa.
Elena vidi, per chui tanto reo
[b] Tempo* si uolçe, e uidi al grande Achille
Che con amor al fine conbatteo.
Uidi Paris, Tristano; e piu de mille
Ombre», etc.

¶ Ací parle Dant de amor carnal dihent:

[v, 100-106] «Amor, cal cor gentile ratto saprende,
Mi prese costui della bella persona
Chemmi fo tolta; el modo ancor mofende
amor ca nullo amato amer perdona,
Mi prese del costui piacer si forte
Che, come uedi, ancor no mabandona.
Amor conduse noi a vna morte.»

Son paraules de la dita Francescha, etc...

. . . . . .

[f. clxxxi v.] ¶ LO VUITEN[1] CERCLE DE INFERN ES AVARICIA

Avaricia en vuiten cercle es punida; en lo qual cercle, segons fictió de Dant, es president Plutó diable rey de infern, axí cum en los altres cercles dit es president algun dimoni : car en lo cercle dels philosoffs
[b] presidex Acheron, en lo* cercle dels luxuriosos Minos, en lo cercle dels gulosos Cerberus, en lo cercle dels accidiosos Asmodeus. ¶ En aquest cercle dels avariciosos Plutó; car cascun de aquests presidents representen lo modo diabolical del vici en lo cercle del qual presidexen. Un Plutó, del qual damont havem parlat, segons los poetas fou fill de Saturnus e de Cybelle. Aquest Plutó es dit deu de la terra e per ço Plutó es interpretat terra que es dita *dis* per ço cum las divi-

N. ZINGARELLI, *Le reminiscenze del «Lancelot»* en *Studi Danteschi diretti da Michele Barbi*, vol. I (1920), 73-90, i V. CRESCINI, *Il bacio di Ginevra e il bacio di Paolo*, Ibíd., III (1921), 5-57.

1. Ms. «seten».

cias, de la terra nexen. E per ço Plutó es dit *papa Satan* car es en lo regne de la terra e de infern principi e cap dels dimonis, un aquest Plutó significa la inclinació a las coses terrenals; e per ço diu Dant que en la entrada de aquest cercle trobà Plutó lo qual ab veu grossa dix : *papa Satan.*[1] ¶ En aquest cercle son punits los avariciosos e los prodigos, emperò mes los avariciosos que los prodigos, car jatsia avaricia e prodigalitat sien luny de la virtut (de la virtut), de liberalitat emperò mes es remoguda avaricia de la liberalitat que prodigalitat, car alguna conveniencia ha la prodigalitat ab la liberalitat que no ha avaricia, car la avaricia reté, lo prodig dona e distribueix, axí cum lo liberal, jatsia que lo liberal ab modo e mesura, lo prodigi *(sic)* sens modo e mesura. ¶ E per que la avaricia e la prodigalitat se corresponen en lunyar-se de la liberalitat per ço en un mateix cercle son punits e per ço la regla dels contraris pallex en aquests; que diu que si un dels* contraris es bo l'altra es mal, car aquests son [*f. clxxxii*] contraris, avaricia e prodigalitat, apar-ho que no poden esser ensemps e emperò cascun es mal car cascun es remogut de temperança e de liberalitat. ¶ La pena de aquests es revolver roques e grans pedres e ponderoses fins al mig del cercle e puys tornen-les aportar d'allà un les han preses e axí no cessen; car lo avaricios vol haver per distribuir e per conseguent ven quasi fins a la liberalitat per proposit, mes quant ha les riquesas no li basta lo voler de donar e axí primerament ven per proposit, vens fins al medi ço es la virtut, pux per imitació de proposit deperteix-se del medi. ¶ Semblantment lo prodig quant veu que tot quant hà ha despes vanement o sinó ha tot despes cogita que los bens temporals seus se aminven e dubtant que li bast ha proposit de aquí avant de distribuir moderadament, e axí va al medi, mes quant ha ço que desige o allò poch que ha, no li pot bastar lo cor que no ho despena a vanement e axi ven primerament fins al medi ço es fins a la virtut, pux per mutació de proposit remou-se de la virtut. ¶ De aquesta pena parla Ovidi lib. *Metham*, .1°. de un ladre robador que havia nom Ziziphus fill de Eal rey dels vents qui per avaricia los hostes gità per la cura[2] e per ço ha la pena que posa Ovidi; del

1. *Infern*, VII, 1.

2. «La cura o tura (?)» per «turri», de P. A., 98. En aquest no apareix el nom d'Ovidi. En tot el capítol (corresponent a *Infern*, VII, 1-96) són molts els préstecs que P. A., 97-100, fa al Pasqual, qui, però, posa també quelcom de la seva collita. Com sempre els textos citats d'autors pagans — Sèneca, Horaci, Virgili, Aristòtil (Etiques) — i àdhuc cristians — Boeci — solen ésser copiats, però apareixen bastant desfigurats en l'obra catalana respecte el seu model.

qual diu Senecha in tragediis, qui tants mals en lo mon fehia e ladur-
[b] nicis, (diu) que los deus irats posaren-lo en* infern en tal pena que continuadament prengués de la sumitut de .1. mont roques e portant-les sobre si les devallars fins baix e pux que les tornas alt puiar. Aquesta pena assats apar cogitant los treballs dels avariciosos, en adquirir, en retenir e·n despendre. Ab treball e anxietat las riquesas son adquirides, en temor possehides, en dolor omeses; un axí cum los qui per algunes anxietats son tornats folls no vehen(t) les coses per occasió de les quals son tornats folls mes solament vehen las fantasies de la llur passió, segons apar per moltes speriencias, axí la pensa del avaricios ligada e astricta per ligam de cupiditat tostemps aur [e] argent cogita e computa. Eccle : *Cuncti dies suis laboribus et ruinis pleni sunt.*[1] Oracius:

«Piger in curis mercator ad Indos
Per mar pauperiem fugiens per saxa per ignes.»[2]

¶ E per ço diu Oracio:

«Vilius argentum est auro virtutibus aurum.»[3]

de menys preu es l'argent que l'aur e l'aur que les virtuts; empero lo avaricios fa lo contrari. De aquests parle Virgili:

«Saxum ignem volunt alii radiisque rotarum
Destricti pendent»,[4] etc.,

comparant la llur tormentuosa percussió en aquells brassos de mar que didisen Calabra de Sicilia un perpetualment per lo vent occidental les undes se percuden unes ab altres incessantment segons aquell dit de Virgili:

«Dextrum Silla latus levum implicata Caridis.»[5]

Axí los avariciosos aportant aquelles roques fins al mig del cer-

1. «Cuncti dies ejus laboribus et aerumnis pleni sunt.» *Eccle.*, 2.23.
2. Impiger extremos curris mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignis».
Epist.. I, 45-46.
3. Epist., I, 52.
4. «Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
districti pendent : sedet aeterumque sedebit».
Aen., VI, 616-617.
5. «Dextrum Scylla latus, laevum implicata Charybdis».
Aen., III, 420.

cle e tornants uns ab altres* encontrant-se se percuden, car cum uns van, altres venen a l'encontra. ¶ Axí los avariciosos e prodigos quant alguns proposen acostar-se al medi altres se·n lunyen e axí encontrant-se se percuden ab les roques fogueiants. Aquestes roques son las laborioses cupiditats dels bens terrenals ab les quals son morts e romanen ab les dites cupiditats. ¶ Car cascun viciós roman ab aquella cupiditat de aquell vici en lo qual l'ome es mort o l'angel es cahegut. ¶ Car l'angel Luciffer roman ab lo desig de esser ugual ab Deu, lo lutxurios ab la cupiditat de delit carnal, lo gulos ab cupiditat de menjar e de beure, lo avaricios ab cupiditat d'aur e d'argent per retenir, lo prodigos per despendre deordonadament; les quals cupiditats tostemps axí son romanents que los dampnats tenen la llur cogitació incessantment aplicada en lo vici en lo qual per cupiditat eren en la llur vida e mort enbolcats. ¶ E cogitant com ho porien obtenir alló que desigen stants en infern, cogiten las maneres e mijans, los quals cogitaven en llur vida per obtenir lo llur mal proposit e per saciar la llur prava voluntat e cupiditat; axí cum fa lo foll quant per sobre de studi de haver alguna cosa torna foll stant en la follia, tostemps roman en fantasia de aquell studi de haver aquella, entant que quasi lo seu enteniment e fantasia no es entés sino en aquella cosa per la occasió de la qual es tornat foll. Axí cum aquell avaricios que cum la muller* li hagues dit que ell ab ella se havien menjat .I. gros capó, de dolor de tanta despesa tostemps dehia en son cor «tot, tot, tot» en tant que tant pres en la sua fantasia que tot lo capó era menjat que tornà imfirm e foll, que de la sua bocha ne del seu enteniment no·s podia partir aquest vocable «tot, tot» ne dehia alra quant lo interrogaren sino «tot». ¶ E crech que en infern en lo cercle de la avaricia tostemps romandrà en lo seu enteniment lo menjar de tot lo capó; e aprés que serà resuscitat per ventura dirà totstemps «tot, tot»[1] etc. E per ço cum los dampnats volran que llur cupiditat sia saciada, vehent que nunqua serà saciada romanen-ne en gran tristicia e torment. ¶ Inproperan los prodigs als avariciosos per que retenen. Aquest inproperar ans de la resurrecció es mental e no es alre sino que uns als altres vehen les cupiditats contraries, los avariciosos de haver per retenir, los prodigs de haver per discipar. ¶ *Tercio Eth.* : *Retinent arari non retinendam, atquirunt non adquirenda ut lusores et usurarii et meretrices; prodigi autem non danda. 4.° Eth.* : *prodigus autem in hiis peccat nec enim delectatur in quibus oportet neque ut oportet nec tristatur ut oportet.* Jer. v. : *Sunt in perpetuo modo impii insidiantes quasi*

[f. clxxxii v.] [b]

1. Aquest exemple no és en P. A.

aucupes[1] car axí cum los ocells son dits de rapina en gitar la vianda e no son dits liberals, axí los prodigs qui giten habundantment no son dits liberals mes de rapina. E axí dignament deuen esser cru-
[f. clxxxiii] ciats ab los avari*ciosos cogitant lo exces del dit medi de liberalitat, car segons lo philosoff : *virtus est medium duorum viciorum et duarum maliciarum; hoc quidem secundum superfluitatem hoc quidem secundum exhigenciam.* ¶ E per ço diu Senecha : *Nemo horum habet peccuniam*», «ne lo avariciós ha peccunia», car per molt que hage·n no ha res, ne lo prodich qui ho scampa res no ha. Diu lo philosoff : *Sicut extremi contendut de media regione sic medii de extremis*, car lo prodig es dit per lo avaricios larch, e lo prodig aquell qui es larch diu esser avar. E axí lo avar e lo prodig pequen en lo medi. ¶ Lo rey aquest Plutó es apellat lop segons apar per Dant en lo libre de Infern cap. .I. que diu que la avaricia es lupa ma...na[2] E Boecius : *Avaricia fervet alienarum opum violenter ereptor lupo similem dixeris.*[3] ¶ Diu Dant que aquesta bestia es sens pau e repos.[4] Boeci : *in explebilis avaricia divitum semper cupit nunquam saciatur nec Deum timet nec [re]-veretur hominem.* Eccle. : *unus est secundum non habet non filium non fratrem et tamen laborare non cessat nec saciantur oculi diviciorum nec cogitat dicens : «cui laboro».*[5] Lo avar sol vol esser en las riquesas, no·y vol companyia de fill ne de frare e no cessa treballar ne los ulls son saciats de riquesas ne cogita, dient «a qui treball». ¶ Diu Dant en lo primer capítol:

[I, 49-51] «E una lopa che di tutte brame
Sembraua carta nella sua magressa
Che molte gente fe ga uiuer grame.»

¶ Et in cap. .VII°. diu:

[*Infern*, VII, 8-9] «...Tuci maledicto lupo,
[b] Consuma dentro te colla tua rabbia*», etc.

1. «Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes...» Jer., 5.26.
2. *Infern*, I, 49 i ss.
3. Aquest text, igual que els dos següents, són en P. A., 34, en el comentari al cant primer.
4. *Infern*, I, 58.
5. «Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi ejus divitiis : nec recogitat dicens : cui laboro...» Eccle., 4.8.

En aquest peccat es gran multitud de clergues los quals fingex trobar Dant[1] en dit cercle maculats del vici de avaricia, lo qual es en ells orrible, sgordant perque son rasos de cabells e perque son clergues, un diu sant Jeronim : *cleros grece latine dicitur sors, idest «clerici» idest «electi in sorte»* car Deu ha elegits tots ells en seus. Los clergues son reys *quasi alios regentes* e per conseguent lo llur regne han en Deu. ¶ E per ço aporten corona de cabells car la rasura del llur cap es deposició de totes coses temporals e ... Jesucrist ço que dix a Pilat cum lo interrogà si era rey respos : *tu [dicis] quia rex sum ego; regnum meum non est de hoc mundo*[2] ¶ De aquests parle Dant cap. .VII°., ço es dels avaros,

[VII, 46-48] «Questi fur cherçi, che nonano coperchio
Piloso al chapo, e papi e cardinali,
In chui vsu auaricia il suo saperchio.»

¶ En lo dit capitol es feta menció per Virgili de fortuna car Dant interroga Virgili quina cosa es fortuna, e ell respon-li subtilment un diu:

[VII, 61-69] «Or puoi ueder, figliuol, la corta buffa
Di beni che sono comessi a la fortuna,
Perche lumana gente si rabuffa:
Che tutto loro che sutto la luna
E clega fu, di questa anime stranche
Non potrebbe farne posare vna.
Mestre, dissi lui, or midi anche:
Questa fortuna di chettu mi toche,
Che e, che beni del mondo assi tra branche.»

¶ DEL FRAU QUE ES SPECIA DE MALICIA[3] [f. excvii]

De la altra specia de malicia cové tractar que es frau la qual es gran bestia, entant que frau traspasse los monts cum frequentment per ambaxades [e] per letres molts fraus sien comesos en lo mon [e] les

1. *Infern*, VII, 37-48.
2. Joan., 18, 37 i 36.
3. Aquest capítol correspon a *Infern*, XVII, 1-27 i 106-111, bé que l'autor no fa sinó seguir el *Commentarium* de P. A., 181-186.

[b] ambaxades e las letres traspassen los monts. ¶ Item traspasse los murs* axí cum appar en la presó de Troya que per lo frau de Simon lo cavall fet de coure en lo qual era amagada la gent d'armes passà per los murs trencats de Troya. Item traspasse les armes axí cum appar en lo frau de Paris a Achilles, lo qual Paris fraudulosament percudí a Achilles e·l matà. ¶ Dant afigura lo frau a Gerion lo qual entre los pagants fou molt fraudolent e fou rey de Spanya, del qual parla Virgili. Aquest Gerion era dit haver tres cossos per ço cum havia tres regnas, e per ço cum frau es diuís en dit, cosa e fet, car tot frau o es fet en paraula o en la cosa o en obra, e per ço era finyit esser en part home e en part *stellio*, serpent, en part *scorpio*. ¶ En ço que lo frau es comés en paraula es dit home car parlar solament pertany al home. Es comés lo frau e[n] dit o per alcavoteria o per adulació o per scisma o per mal consell. Ps.:[1] *Domine libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa.* En ço que lo frau es comés en la cosa es dit *stellio* serpent, del qual es dit lo crim *stellionatus*, ço es frau e decepció, segons apar *in jure civili* c... Lo *stellio* es maculat de diverses colors, axí diversos fraus son fets en les coses axí cum en las mercaderies, symonias, ypocrisias, divinacions. ¶ En ço que lo frau es comés per fet es dit *scorpio* lo qual dona lesió, axí cum son barateries, furts, ledornicis, traydors; comparant Gerió a .I. animal apellat bivero lo qual pesca ab la coha metent-la en la aygua e menejant-la dins l'aygua de la graxea que es en la cuha hixen gotes a manera de oli
[f. cxcvii v.] e los pexos venen a las* gotes; lavors gire·s e pren lo pex : açò es en l'Alamanya superior. ¶ Dant en lo cap. .XVII°. posa la fabula de Feton del qual diu Ovidi in primo que fou fill del sol e fou improperat que no era son fill e ell de vergonya plorant dix-ho a la mare Climone. E [ella] dix al fill que anas al sol e que en senyal que era son fill li donas lo carro, e dix-li lo sol pare seu : «no curs mon fill de las paraules que à dites Epafilus»,[2] qui era fill de Jupiter. Lavors Feton cavalcà e pujà sobre lo karro e per l'aer ell anava e perque ell no·l sabia regir cremà totes les coses; per ço Jupiter lo fulminà e·l submergí en lo Padu e les germanes sues Eliades sepeliren-lu de lagremes aureas. Les quals sors foren aprés en arbres mudades. Pose mes avant la ystoria de Ycari fill de Dandalus *(sic)* molt ingenios, del qual havem parlat, qui fou[3] la vacca lignea, lo qual no podent scapar de las mans de Minos per ço cum tots los passos de la terra eren be

1. 119.2.
2. En lloc de «Epaphus».
3. Per «feu».

gordats fou[1] ales assí e a Ycari per les quals volàs en alt, e volant la pegua ab la qual se tenien les ales scalfà·s e foné·s e axí no podent volar e deffallint les ales cahech en la mar Ycarus. Lo pare, emperò, ço es Dandalus volant vengué a Cummas e aquí fou[1] temple a Jupiter e posà en lo dit temple les ales, del qual parla Virgili in cap. .XVII°. ¶ Diu Dant que volent entrar en les penes de frau se trobà entre los peccadors qui cometen frau en la usura e en los cambis. ¶ En les penes de frau presidex Gerion diable del qual havem parlat en lo present* capitol, car Gerion es pres per frau universalment. [b]

¶ DEL CERCLE DE LA YPOCRISIA[2] [f. ccv]

Ypocrisia es triple ; primerament cum algú denant los homens simula esser a Deu obedient, e en occult no tem offendre Deu; segonament cum algú en manifest fa bones obres perço que sia per los altres, sant reputat. ¶ Tercerament cum algú simula jaquir la menor ypocrisia per ço que cometa la maior, axí cum quant algú es interrogat si deiuna, respon : «Deu ho sab», per ço que per los altres no sia reputat ypocrita. Ypocrisia es de ocult vici simulada e callida palliació de virtuts e es dita *ab «epi» quod est «supra» et «crisis» quod est «aurum»*. Los* ypocrits en aquest cercle stan[t] coberts e van vestits [b] de vestidures pumbleas ponderosas, en la manera que posa Dant libro *Inferni* cap. .XXIIII°., dihent dels ypocrits:

[XXIII, 61-63] «Elli hauian cappe cum capucci bassi
Dinanci aglochi, fatti della taglia
Chenerogni per gli monassi fassi.»

Diu que son vestits a manera de mongos ab gran capa ab lo caparó bax fins als ulls, de part de dins son greus e de plum, etc., e axí apar que son vestits de diverses vestidures e axí ponderosos van planyent e plorant. Deut. : *«non induetis vestem que ex lino et lana contexta est.*[3] Glosa : *per linum cogitaciones superbe clause per lanam que est alba opera extra lucencia.* E per ço es proibit als claustrals portar-li de part de dins en la carn. De la blancor dix sant Pau

1. Per «feu.»
2. Cf. *Infern*, XXIII. També aquí En Pasqual segueix P. A., 214-216.
3. «Non indueris vestimento quod ex lana linoque contextum est.» Deut., 22.11.

quant era flagellat per lo príncep dels sacerdots : «*Percuciat te Deus, paries dealbata*»;[1] car axí cum la paret blancha es luhent de part de fora axí lo ypocrit cum dins sia criminos, se pinte esser religios de part de fora. ¶ De aquests diu Job : *Sub illo erunt radii solis et sternet sibi aurum quasi lutum.*[2] Matth. .VII°.[3] : *Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* ¶ Diu Dant que les vestidures dels ypocrits les foranes son semblants de palla, mes de dins son semblants en aquellas que Frederich emperador posava als criminosos de lesa magestat car fehie·ls vestir de plum e axí posar-los en .I. gran caldera e dejus gran foch, e axí lo cors ab lo plum se fonia. ¶ E açò es que diu Dant:

[XXIII, 64-66] «Di fuor dorati sonsi che glabalia;
[f ccv. v.] Ma dentro tutto piombo, e* graui tanto
Che Federigo le metthia di pagla.»

¶ Entre aquests es Cahifas del qual Johannes .XI., e Anna sogre d'ell, ab tots aquells del consell contra Jesucrist. Del qual Cahifas se maravella Virgili, de tal prophecia, cum dix: «*Expedit ut unus moriatur pro populo et non tota gens pereat.*»[4] E per ço maravella es que Cahifas no conegues açò que fou[5]; e per ço cum la llur ypocrisia prepondera a totes les altres per ço son per los altres ypocrits subpeditats subdent de la mentida del diable. Johannes .VIII°. : «*Ipse est mendax et pater mendacii.*»[6] ¶ Entre aquests son dos frares de Bononia, ço es Catelan de Catelans e Lodorich de Carbonensibus, la .I. guelffo e l'altre gibellí. E per ço que Florença per aquestas dues parts hagues pau los florentins elegiren en potestats aquests dos. E emperò en tal manera regiren cum alegres hagueren presa la senyoria, que per ells los Uberts ab tots los seus secaços foren de Florença expellits : ans de la senyoria anyells, dins la senyoria lops. De la materia dels ypocrits e de las llurs malediccions la Scriptura santa larguament parla.

1. «Percutiet te...», Act., 23.3.
2. «Sub ipso erunt radii solis...» Job., 41.21.
3. *V.* 15.
4. «...expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat». Joan, 11.50.
5. En lloc de «feu».
6. «...mendax est et pater ejus». Joan, 8.44.

INFERN

CANT I

En essê a mig camí de nostra vida
Em vaig trobar dins una selva obscura
La via dreturera havent jaquida.

Descriure l'aspredat i l'espessura
D'aquell feréstec bosc; o treball fort,
Car pensar-hi en renova la paüra!

Poc més amarg em fóra el de la mort;
Mes, per a dir del bé que vaig trobar-hi,
De l'altra cosa hauré de fer report.

No sé per quin paratge vaig entrar-hi:
Tan ple de son estava en aquell punt,
Quan vaig deixâ el camí del bon viari.

Mes, tot just arribat al peu d'un munt
(On per aquella part la vall termena
Que em causà tal esglai i tan profund),

Alçant els ulls, vaig veure sa carena
Ja esbandida dels raigs d'aquell planeta
Que dretament per tota via ens mena.

D'aleshoresençà fou més quieta
La por que al llac del cor m'era durada
Aquella nit d'angoixa tan estreta.

Com aquell que, afanyosa l'alenada,
Tantost eixit del mar, sobre la riba
Es gira i guaita l'espantosa onada,

Així l'ànima meva fugitiva
Es tombà enrera per reveure el pas
Del qual mai no n'eixí persona viva.

En havent reposat el meu cos las,
Reprenguí marxa pel desert ribatge,
Servant que el peu més baix més s'afermàs.

I, en començar pel rost el meu viatge,
Àgil i bellugosa una pantera
Se'm presentà de mostrejat pelatge

Que, dant voltes, seguia ma tresquera
Posant obstacles tals al meu camí,
Que, girant-me, molts cops em vaig fê enrera.

Era a hores primeres del matí,
I el sol muntava junt a aquells estels
Que amb ell estaven quan l'Amor Diví

Començà a moure la bellor dels cels;
I així, la bèstia de la pell bonica
Quasi no m'inspirava ja recels

En temps tan dolç i estació tan rica.
Però un lleó que aparegué després
Em tornà a por quan no en tenia mica.

S'hauria dit que contra mi vingués,
Alta la testa i rabiós de fam,
Tal que l'aire semblava que el temés.

I una lloba, que tota una feram
De desitjos portava en sa magresa
I a molta gent ha causat ja mal gam,

M'alarmà també tant, amb sa escomesa
I la paor que eixia de sa vista,
Que perdí l'esperança de l'altesa.

Com acabalador que, en fer revista
Dels temps de pèrdues i negoci en falla,
Tot ell per dintre plora i es contrista,

Tal sense pau la fera amb sa batalla
Em duia i, empaitant-me, a poc a poc
M'arronçava a la part on el sol calla.

Allà, als ulls (ja em trobava en un baix lloc)
Un ésser tan silent se'm fou ofert
Que creguí que ni veu tingués tampoc.

En llambregar-lo al mig del gran desert,
«Ten pietat de mi», li vaig cridâ
«Tant si ets ombra com si home cert!»

Va respondre'm : «No hom : home fuí ja.
Els meus pares, ambdós, foren lombards,
L'un i l'altra d'origen mantuà.

Nasquí *sub Julio*, bé que en dies tards,
I assolí Roma sots el bon August
En temps dels deus d'engany i males arts.

Era poeta i vaig cantâ aquell just,
Nat fill d'Anquises, que vingué de Troya
Després que en Il·lió tot fou combust.

Per què tornes a lloc que tant enoia?
Com no muntes la coma delitosa
Que és causa i fonament de tota joia?»

«Virgili, aquella font tan abundosa
Que expandeix de gai dir llarguíssim flum!»
Vaig exclamar, la cara ruborosa.

«O de tots els poetes flor i llum!
Valguin-me el llarg estudi i gran amor
Que em feren cercar sempre el teu volum.

Tu ets el mestre meu, el meu autor,
L'únic de qui imità ma ment devota
El bell estil que m'ha donat honor.

Mira la mala bèstia que em derrota,
Savi famós, i bat-la i do'm guiatge,
Que ella polsos i venes m'avalota».

«A tu et convé seguir altre viatge»
Va contestar-me aprés que em veu en plors,
«Si vols fugir d'aquest país salvatge.

La bèstia per qui fas tantes clamors
No deix que ningú passi per sa via,
Ans s'hi oposa i occeix el qui no es torç.

I tals caràcter i natura cria,
Que mai sa àvida gola creu rublerta
I com més draga més la fam l'atia.

Són molts els animals amb qui es concerta,
I més seran fins que vindrà el Llebrer
Que entre dolors ha de deixar-la erta.

Eix no viurà de terra ni diner;
Mes de saber, d'amor i de virtut.
Entre dos Feltros veurà el jorn primer.

La humil Itàlia d'ell haurà salut.
Com de la mort a ferro de Camil·la
I d'Eurial i Turn i Nis n'ha hagut.

Ell la lloba batrà de vil·la en vil·la
Fins que pugui gitar-la dins l'infern,
D'on la primera enveja va expel·lir-la.

Pel que a tu toca, crec de bon govern
Que, servint-te de guia ma persona,
Tramuntis d'aquest lloc per un d'etern

Que amb estridor desesperada sona,
On veuràs els antics esprits gements
Que criden demanant la mort segona.

Després veuràs aquells que estan contents
Dintre el foc, perquè esperen pervinença
Quan hora sia, a les beates gents;

I, si hi puges també, et darà assistença
Altra ànima més digna que la meva
Amb qui t'he de deixar a ma partença.

L'Emperador que allà mana i relleva,
Com que addicte a sa llei no em reconeix,
No vol que per mi s'entri a la Cort seva.

Per tot arreu impera; allà regeix;
Allà té sa gran Cort, son soli ric.
O benaventurats els que elegeix!

Jo fiu : «Poeta, et prego i et suplic,
Per aquell Déu mateix que has ignorat,
Que em treguis d'aquest dol i aquest fatic

I m'emmenis als llocs que has indicat.
Sí, vegi jo la porta de Sant Pere
I aquell món que m'has dit tan desolat.»

Ell prengué marxa i jo seguí darrera.

J. RUYRA, trad.

PURGATORI

CANT XXIX

Com dona enamorada en cant esclata,
I el fi de son cantar aital completa's;
Beati quorum tecta sunt peccata.

I com nimfes anant, un jorn, soletes
Pels salvatges ombrius, quals desitjant
Veure el Sol i quals d'ell fugir retretes;

Mogué's llavores, riu amunt, andant,
Per sa voreta, fent-li jo parella
Mon pas amb son breu pas companejant.

No n'havíem fet cent entre jo i ella,
Quan, les dues riberes daren volta,
I, envers llevant, trobí'm com la donzella.

No fou, tampoc, la caminada molta,
Quan, la dona gentil tota es girà,
Dient-me : «—Germà meu, mira i escolta».

I heu-se que sobte un resplendor brollà,
De totes bandes, per la gran floresta,
Tal que de llampegueig l'efecte em fa.

Mes, com llampeguejar sols un punt presta,
I aquell, a cada instant, més esplendia,
«Quina cosa» pensava «serà aquesta»?

I planava una dolça melodia
Per l'aire lluminós, tant, que amb bon zel
Jo l'ardiment d'una Eva reprenia;

Que allà on obeiren Terra i Cel
Sola la fembra, de bell nou formada,
Estar-se, no sofrí, sota cap vel,

Quan si, sota eix, humil s'hagués estada,
Jo hauria abans sentit eixes delícies
inefables, i aprés manta vegada.

Mentre jo perseguia les primícies
Del pler etern, amb l'ànima sospesa,
I encara cobejós de més letícies,

Davant nosaltres, tal com flama encesa,
Es tornà l'aire, sots les rames santes,
I del dolç so la càntiga era entesa.

Si mai de fam, O Verges sacrosantes!
De vetlla i fret s'és vist, per vós sofreixi
Mercè os deman, punyit per raons tantes.

Cal que abeurar, de mi Helicona es deixi,
I, que m'ajudi Urània, amb el seu chor,
Amb forts pensars que en versos ofereixi.

Poc mes enllà, set arbres bastits d'or
Em semblen, lluny, fingint-ho el llarg trajecte
D'entre ells i jo, que em causa tal error.

Mes quan tan breu fou ja son distar, recte,
Que l'objecte comú que al sentí enganya
De cap llur acte em pren per lluny, l'efecte,

Virtut per qui raó el discurs afanya,
Que ells eren canelobres descobrí,
I que, d'Hosanna el cant, els acompanya.

Flamejar sobre el bell arnès vegí,
I, molt més clar que Lluna en Cel serè
A mitja nit, del mes al mig camí,

I jo d'admiració, em vaig girar, plè,
Al bon Virgili, i son sentir m'exposa
L'esguard, d'astorament no menys replè.

D'ací, en les altes llums ma vista es posa,
Les que venien amb tant lent avenç
Que el pas guanyara els de novella esposa.

I la Dona em cridà : «Com sols t'encens
Atret d'afecte d'eixos vius clarors
I a lo que ve darrera no hi atens?»

Llavores vegí gent, com llurs senyors
Venint, aprés, amb blanca vestidura;
Jamai al món s'han vistes tals blancors!

L'aigua esplendia a la mà esquerra, pura,
I, el meu costat esquerra, així em rendia
Mirant-hi, com l'espill fa amb la figura.

Quan en punt arribí en la vora mia
Que purament el riu ens separava,
Per esguardar millor em detenia;

I l'ordre de flamelles avançava,
Deixant en l'aire de colors tal to
Que esteses banderoles figurava.

Tant, que en l'aire distintes veia jo,
Clares, set llistes que els colors lluïen
Que en fa arc el Sol, i Dèlia cinturó.

Tals estendards enrera s'estenien,
Mes que mos ulls; i, en quant en ço, puc dir-hi,
Els llums, de mi deu passos distarien.

Sota aquell Cel gentil vegí venir-hi
Vint-i-quatre ancians, en dos fileres,
Amb llurs fronts coronats de flors de lliri,

I tots cantaven : «Beneïda, tu eres,
D'Adam entre les filles, beneïdes
Sien per sempre tes belleses veres».

Aprés que aquell herbei de flors garrides
Que m'eren a l'enfront, a l'altra banda,
Foren lliures de gents tan escollides,

Com, en Cel, llum de llum segueix per tanda,
Quatre animals seguien, d'ells arrera;
Cascun amb verdes fulles s'engarlanda,

I cascun amb sis ales plomat era,
D'Argos cascuna ploma, amb ulls, par viure,
Que ells foren, a ésser vius, d'aital manera.

No esmerçaré, llur forma per descriure,
Rimes, lector, distint tasca captiu
Em té, i no puc d'aquesta gaire escriure.

Mes a Ezequiel llegeix, que és qui els descriu
Com de la regió freda, ell els veié
Venir amb vent i núvol i foc viu.

Els quals en sos escrits trobaràs bé
Tals com ells eren, sols que en llur plomatge
Joan va amb mi, i amb l'altre no convé.

I aquests quatre flanquegen el paratge
Que un carro de dos rodes, triomfal, pren,
Que, tirat d'un grifó, ve fent son viatge,

I ambdues ales ben amunt estén
Entre la mitjançana i les sis llistes
I així, amb ses ales, sens ferir-les, fen.

I muntaven més alt que nostres vistes;
Tenia membres d'or sa part d'ocell
Blanques les altres i de vermell mixtes.

Roma jamai amb carro, així, tan bell
A l'Africa ni a August pogué alegrar,
I el del Sol fóra pobre al costat d'ell;

El del Sol que, desviant-se va cremar,
Devota orant la Terra, quan secreta,
Júpiter sa justícia va mostrar.

Dançant, tres dones prop la roda dreta
Venien tan vermella l'una essent,
Que no es veuria al foc sa forma neta,

L'altra com si la carn i ossos, talment
Tingués fets d'esmeragdes estimades;
La terça com neu pura al bell caient.

I per la blanca semblen ja menades
I ja per la vermella; al cant d'aquesta
Les altres van, ja llestes, ja pausades.

De banda esquerra, quatre feien festa,
porpra vestint; seguint, en la llur dança,
a una d'elles que té tres ulls en testa.

Aprés del chor descrit que allí s'avança
vegí dos vells en l'hàbit ben dispars,
mes, en posat honest, d'igual semblança.

Mostrava's l'un, quelcún dels familiars
d'Hipòcrates el Gran; que la natura
crià pels animals d'ella més cars.

Mostrava en l'altre, sa contrària cura
una espasa punyent i rutilant,
tal, que d'ençà del riu donà'm paüra.

Aprés quatre en vegí, d'humil semblant
i darrera de tots un vell tot sol,
venir, dormint, amb faç de vident sant.

I aquestos set com el primer estol,
vestien; mes de lliri les flors belles
engarlandant els caps no els hi fan voi.

Mes sols les roses, i altres flors vermelles;
jurat s'hauria, vistes molt d'enllà,
que ardien, tots, dessobre de les colles.

I quan el carro a mon davant parà,
un tro s'oí, i a aquella gent tan digna
d'avançar més apar que se els vedà;
parant-se ací, com la primera insigna.

† ANTONI D'ESPONA I DE NUIX, trad.

PARADÍS

CANT XXXI

Doncs en forma talment de blanca rosa
M'apareixia la milícia santa[1]
Que Crist en la sang seua es féu esposa.

Mes l'host angelical, qui veu i canta[2]
La glòria de l'Etern qui l'enamora
I la bondat que Ell li ha feta tanta,

Com un eixam d'abelles qui s'enflora
Una vegada i torna altra vegada
On amb delícia néctar elabora;

Així baixava a la gran flor ornada
De tantes fulles, i d'allà ascendia
Vers on l'Amor etern té sa morada.

Cada àngel rostre de foc viu tenia,
Les ales d'or i el reste de blancura
Tal que qualsevol neu enfosquiria.

Ells baixant a la flor a fer pastura
De fila en fila, aletejant, alçaven
Ço que en treien de pau i d'ardor pura.

1. La milícia santa és aquí l'aplec dels escollits, això és, de les ànimes humanes salvades i posseïdores de la vida celestial, les quals, eficaçment redimides per la sang de Jesucrist, constitueixen la Iglésia triomfant, sa definitiva Esposa.

2. L'host angelical *(l'altra milizia)* és l'exèrcit dels àngels benaventurats posseïdors també de la glòria.

I encar que sobre aquella flor passaven
En multitud immensa, voladora,
La vista i l'esplendor no n'ocultaven.

Car és la llum de Déu penetradora
Per l'univers endins, segons deu ser-hi,
I no pot res tapar ço que esplendora.

Tot aquell sant i gaudiós imperi,
Poblat de gent antiga i gent novella,
Vista i amor a un Punt té sens misteri.[1]

O trina llum que l'únic Sol destella
A l'ull de tots els Sants, i els assacia,
Guaita aquí baix nostra borrasca vella!

Si la bàrbara turba, quan venia
De les platges on Elix llum debana
Amb son fill fent la volta cada dia,[2]

Veient Roma i sa pompa sobirana
S'embadalia, el temps que el Laterà[3]
Prengué el damunt de tota cosa humana;

1. Aquest Punt és la Unitat i Trinitat de Déu, vist tal com és en Sí mateix, visió en què consisteix la felicitat essencial de la vida eterna.

2. Al·ludeix a la invasió dels bàrbars qui destruïren l'imperi romà. Per expressar que procedien del Nord, el poeta fa ús d'una referència astronòmica i mitològica. *Elix* era una nimfa transformada en la constel·lació *Orsa major*, així com el seu fill fou transformat en la constel·lació *Bootes* o *Arcturus*, segons la fàbula. Com aquestes constel·lacions volten cada dia sense pondre's sobre les terres boreals, indiquen el país d'on procedien els bàrbars.

3. Laterà (Latran) Palau que Constantí donà a sant Silvestre, papa, adjunt a la basílica del Salvador i al baptisteri de sant Joan que el mateix emperador féu construir *in Laterano*. A la fi de l'imperi d'Occident fou quan el Pontificat romà romangué al *damunt de tota cosa humana*.

Jo, qui al Regne diví des de l'humà,
A l'etern des del temps arribat era
I de Florència a un poble just i sà,[1]

Quina estupor deguí sentir sobrera!
Cert, entre allò i el goig que em produia,
Sols d'estar mut i sord trobí manera.

I com un pelegrí qui s'extasia
Dins el bell temple del seu vot, mirant,
Desitjós de contar allò com sia;

Així jo en la llum viva passejant
Mos ulls qui per la rosa divagaven,
Ara avall, ara amunt tot repassant,

Veia rostres qui amor encomanaven,
Orlant amb claror d'altri llur somrís,
I actituds de puresa que encantaven.

La forma general del Paradís
Ja tota el meu esguard hagué compresa,
Sens encara fixar-me en lloc precís;

I ja em girava amb voluntat encesa
Vers ma companya, a preguntar-li aposta
Coses en què la ment era sospesa.

Una cercava, i altre em féu resposta;
Creia veure Beatriu, i vegí un frare
Vestit com l'alta gent qui a Déu s'acosta.

1. Amb aquesta contraposició extrema entre Florència i el *poble just i sà* del paradís, el poeta florentí fustiga el poble revoltós de la seva pàtria qui l'havia proscrit.

Difús tenia als ulls i per la cara
Un goig benigne, i amb suau manera
Me rebé com escau a un tendre pare.

«I ella a on és,?» vaig dir-li sens espera.
« Per dur-te fins la meta desitjada,
Beatriu m'ha enviat del lloc on era.

I si tu mires a la terça estada
Del grau suprem, tu la veuràs segura
Al trone a on sos mèrits l'han alçada. »

Sense respondre, els ulls girí a l'altura,
I la vaig veure allà, fent-se corona
Dels raigs eterns de la Bellesa pura.

De l'espai, on el tro i el llamp se dóna,
L'ull d'un mortal tan llargament no dista
Quan per naufragi mar endins s'afona,

Com Beatriu distava de ma vista;
Però no hi feia res : la seva imatge
M'arribava d'obstacles desprovista.

«O tu, en qui ma esperança pren coratge
I sofrires abans, per ma salut,
Acompanyar-me a l'infernal viatge!

Si a veure tantes coses so vingut,
De ton poder, de ta bondat, i ajuda
Jo hi reconec la gràcia i la virtut.

D'esclau, la llibertat m'has obtinguda
Per tots aquells camins, per tota via
Que a conseguir això fos ben lleguda.

Guarda en mi els dons de ta llarguesa pia,
I aquesta ànima meva que has fet sana
En sortir de mon cos plaent te sia!»

Talment preguí; i ella, tan llunyana
Com pareixia, somrigué, em mirà...
Després girant-se a l'eternal fontana.

Llavores em digué el Sant ancià:
«Per tal que bé terminis ton camí,
Com prec de sant amor m'ho comanà;

Vola amb els ulls per aqueix gran jardí,
Car mirar-lo et farà vista potent
Per remuntar-la dins al raig diví.

La Regina del cel, per qui d'ardent
Amor m'abraç, ens en farà la gràcia,
Puix so Bernat el seu fidel sirvent.»[1]

Com aquell qui tal volta de Croàcia
Ve a contemplar la *Vera-Icona* nostra,[2]
No content del relat que se n'hi fàcia,

I diu en si mateix, quan se li mostra:
«Senyor meu Jesucrist, Déu humanat,
Doncs així fou la fesomia vostra?»

Tal era jo mirant la caritat
Viva d'aquell que en la mortal estada
Contemplant par que el cel ja hagués gustat.

1. El mel·lifluent doctor sant Bernat, oracle del seu temps, abat de Claravall, insigne per sos escrits i per ses gestes, per son esperit contemplatiu i per sa tendra devoció a Maria Santíssima.

2. Vera-Icona (Verònica = Vera imatge) és la Santa Faç del Salvador que, segons tradició, romangué estampada a les tres dobles d'un vel amb el qual una piadosa dona li eixugà la suor i la sang pel camí del Calvari. El poeta es refereix a la Santa Faç que es conserva a Roma.

« Fillet de gràcia, no et serà mostrada
Tota eixa glòria » deia el sacerdot
« Mentres ta vista a baix sia inclinada.

Esguarda els cercles, fins al més remot,
Per tal que vegis seure la Regina
De qui aquest regne és súbdit i devot. »

Jo alcí els ulls : com a l'hora matutina
La part oriental de l'horitzó
Venç en claror la banda ponentina,

Així, fent des d'abaix ascenció
Amb mos ulls, columbrí part de l'esfera
Que en llum vencia l'oposat cantó.

I com vers on el carro ardent s'espera
Que malguià Faetont, l'espai s'inflama[1]
Perdent tot altre llum sa clarendera;

Així aquella pacífica oriflama[2]
S'aviva al bell-mig, i esmortuïa
A l'entorn per igual tota altra flama.

I allà, amb ales obertes, distingia
Més de mil àngels, jubilant vivíssims,
Cada un distint en brill i en fesomia.

A llur vol, a llurs càntics suavíssims,
Somreia una Beutat que amb sa presència
Omplia tots els Sants de goigs puríssims.

1. El carro del Sol, que Febus Apol·ló guiava, segons la mitologia, una volta que intentà guiar-lo Faetont produí un desastre.

2. L'oriflama era la bandera dels antics reis de França. Aquí es pren pel fons d'àuria claror a on se destaca la figura de Maria Verge; per això ne diu el poeta *pacífica oriflama* en contraposició a la bandera de guerra.

Si jo tenia en dir tanta potència
Com en l'imaginar, no gosaria
Tan sols cantar sa mínima excel·lència.

Bernat, veient que jo mos ulls tenia
En sa cèlica Amor clavats i atents,
Amb tal afecte els seus li dirigia,
Que els meus per contemplar féu més ardents.

ORACIÓ DE SANT BERNAT A MARIA

(Començ del cant XXXIII)

O Verge-Mare, filla del teu Fill,
Humil i excelsa més que criatura,
Del consell eternal terme i espill!

Aquella ets que l'humanal natura
Ennoblires talment, que son Autor
No es desdenyà de fer-se sa factura.

Dins tes entranyes s'encengué l'Amor
Del qual per obra aquí en pau sobirana
Germinà aquesta rosa d'esplendor.*

Al cel per tots ets llum meridiana
De caritat, i a baix entre els mortals
Ets d'esperança vívida fontana.

O Senyora!, tan gran ets i tant vals,
Que qui vol gràcia i tu no recorre,
Desig sens ales fa volar en fals.

* La rosa és la glòria dels benaventurats, segons la descriu el cant XXXI.

La teva gran bondat no sols socorre
Als qui et supliquen, ans bé molt sovint
Lliberalment al suplicar precorre.

Misericòrdia i pietat unint
Amb majestat, poder, magnificència,
En tu hi ha tot el bé que anà espargint
Dins tot quant ha criat l'Omnipotència!

M. COSTA I LLOBERA, prev., tr.

EL NEXE DEL DANT AMB VIRGILI

I

Després d'Horaci i de Virgili l'ànima romana, minada per tanta senyoria i pels caràcters dissolvents que aquesta comporta, davalla de mica en mica fins a restar liquidat el fort relleu humà que hom veu en totes les seves obres. Coincidint amb aquest estat psicològic, el Cristianisme munta des de les catacumbes als esplendors de la terra i els envaeix del tot amb illuminacions d'ultratomba. El món ha pres una direcció novella ben distinta de la romana, direcció que en el radi acadèmic triga a pendre una integració i sistematització perfecta a causa de dos fenòmens previs que hauran de depurar les masses llatines : un de caràcter religiós que té com a característica una munió ingent i secular de disgregacions del sentit tradicional, reaccionant contra les quals, l'Església fixa i poleix separadament les irradiacions de la Revelació en quant cristal·litzen en la societat : la llum potent del Cristianisme ha estat ocasió de força penombres de les quals — cada vegada més enrarides — esclataran illuminacions homogènies i convergents amb l'Evangeli. Però, mentrestant, serven als esperits d'Europa en fondes crisis, i perdurables, de disgregació. L'altre fenòmen tany a l'esfera civil i ofereix dins ella un perfecte paral·lelisme amb la crisi moral. Allaus de bàrbars de tota mena — gods i àrabs — passen a sang i a foc per les terres llatines, les desvinculen de la unitat romana i ocasionant llur reacció, les llancen en definitiva vers una centració natural que s'ofereix amb vius fulgors durant l'Edat mitjana.

La crisi moral és la primera, com l'ordre espiritual passa sempre davant en tota restauració sanitosa de la qual és penyora.

La seva intrínseca valor i els trasbalsaments civils li donen alhora una veritable preponderància : per això aquella època pot ésser anomenada del sentiment cristià a causa de la prevalença bíblica i mística.

Però arriba un moment en què la maror minva i per fi s'esvaeix. Llavors l'home llatí torna a treure el cap i s'asseu, bo i prenent l'actitud de la Minerva arcaica d'Atenes. El laic, per bé que una mica tard, comença de respirar a ple pulmó i esclata amb sentit fondament humà : els cants del joglar són substituïts pels cants àulics d'amor dels trobadors amb tal puixança que repercuteixen en les més altes esferes espirituals: sant Francesc canta a *Madona Povertà*. El monjo i el clergue senten també la necessitat de respirar l'aire lliure; les foscors del claustre romànic i el ressò proper del dia novíssim són afeblits per les llums a vessar i l'amplitud dels claustres gòtics i pel ple desenrotllament de la fórmula de sant Pau : τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν *(Rom.*, XII, 1), o, com diem nosaltres : «siau raonables».

Comença, doncs, el renaixement expansionant-se l'home cap en dalt, conforme a l'ambient de l'època. Els grans Mestres de l'Escolasticisme, al comentari ascètic i místic de les Escriptures, prefereixen l'aplicació de la raó humana a l'esbrinament de les veritats en aquelles encloses i, adalerats, cerquen elements de tota mena, sien del món cristià, sien de l'antic paganisme, sien per mediació dels àrabs. La raó vol donar-se compte de tot i, mitjançant una depuració prèvia, abillar acadèmicament les disciplines humanes. Sant Tomàs, en el pròleg de la *Summa Theologica*, remarca les extraordinàries deficiències dels qui el precediren, i sant Bonaventura, al començament de la seva obra capital, el *Breviloqui* (pròleg 6, n.º 5), constata sense temences ni reserves que els teòlegs novells del seu temps s'allunyaven de les Escriptures a causa del mètode amb què eren tractades.

Davant d'aquesta ascensió potent, i mai més no igualada, l'home civil, per les lleis que aviat remembrarem, acaba fusionant-s'hi : l'amor per l'amor va minvant en les contrades més selectes, i cerca en els esplendors de la filosofia peripatètica i en les disquisicions dels teòlegs una idealització substantiva dels fenòmens

humans, que, a poc a poc, i vencent naturals resistències, l'amaren de vida novella : l'home es torna més divinal perquè la revelació més s'humanitza.

Tal és el moment en què el Dant comença a escriure versos, constituït per una acció tradicionalista i una altra d'aglomeració als ideals novells. Ambdós corrents cristal·litzaven a Itàlia en sengles escoles, això és:

a) La *Siciliana* que ben aviat es va espargir pel Mitjorn d'Itàlia i per la Toscana. D'ella foren considerats caps el notari Jaume de Lentini a Sicília i Bonagiunta de Lucca a Toscana i llur característica principal raïa a una adaptació de les maneres internes i externes dels trobadors de Provença. Malgrat d'això, les idealitats filosòfiques de la llur època havien també envaït aquest corrent fins el punt d'haver hom pogut escriure que el Lentini fou, més un filosof que raonava sobre l'amor, que no pas un enamorat que cantés la seva passió.

El contrast que Dant se sent fer amb aquesta escola com fonamentada en l'artifici i el convencionalisme i el blasme que per això li mereix, es veuen ben clars en el cant XXIV del Purgatori (52 i seg.). Diu el Dant a Bonagiunta:

«Ed io a lui : Io mi son un che, quando
Amore spira, noto, ed a quel modo
Che detta dentro, vo significando.»

Respon Bonagiunta:

«O frate, issa vegg'io, diss'egli, il nodo
Che il Notaio, e Guittone, e me ritenne
Di qua dal dolce stil nuovo, ch'i'odo.
Io veggio ben come le vostre penne
Diretro al dittator sen vanno strette;
Che delle nostre certo non avenne.
E qual più a gradire oltre si mette
Non vede più dall'uno all'altro stilo.»

b) L'escola *doctrinal* impulsada eficaçment per Guiu d'Arezzo i portada a gran altura per Guiu Guinizzelli. El primer la féu

brillar per tota la Toscana, i el segon per Bolonya, després d'haver deixat l'escola provençal amb la qual s'havia empalmat. Aquest corrent volgué rompre amb els convencionalismes i féu passar a la poesia una elevada interpretació imaginativa i sentimental de les orientacions filosòfiques de la seva època, començant per l'amor i estenent-les fins a les matèries que en són més allunyades, com ara la política.

Tal prevalença de la naturalitat i de la idealitat filosòfica es captaren una fonda simpatia del Dant, principalment vers Guiu Guinizzelli *(maximus Guido-De Vulg. Eloq.*, I, XV) la formació filosòfica del qual a la Universitat de Bolonya servava una perfecta germanor amb la del poeta de Florència. Per això en el cant XXVI del Purgatori (97 i segs.) en reconèixer el Dant a Guiu esclata dient:

«Quand'io udi'nomar sè stesso il padre
Mio e degli altri miei miglior, che mai
Rime d'amore usar dolci e leggiadre.
.....
... Li dolci detti vostri
Che quanto durerà l'uso moderno
Faranno cari ancora i loro inchiostri.»

A aquests dos corrents va seguir-ne un tercer, o sigui *l'escola florentina* irradiació de la doctrinal, que alçapremada pel sentiment de l'amor personificada en la dona la idealitzava alhora i la menava vers les més sublims esferes filosòfiques i teològiques. Així l'ambient ultraterrenal de l'Edat mitjana anava envaint i elevant el radi de la vida civil i literària. El Dant en fou el tany més superb, però, home vessant naturalitat, va compendre també les beutats dels trobadors de Provença. Tenim el convenciment íntim que en la gentilesa, en la finor i en la collocació de les seves concepcions el Dant tingué molt present al poeta de Riberac. Que el Dant era originàriament un trobador ho denuncia ben clar la Beatriu que exalça per manera teològica[1] i ho confirma la predilecció que el Dant sentia vers Arnau Daniel con-

1. V. *Vita di Dante Alighieri*, del P. Stefano Ignudi, p. 14 (Florència, 1921).

siderat per ell, i fins molt més endavant per la generalitat dels escriptors com el mestre per antonomàsia de la poesia[1] en vulgar.

En efecte, en el llibre II, cap. 2 del seu opuscle *De Vulgari Eloquentia*, el Dant remembra com a conreadors màxims de la poesia en vulgar a Bertran de Born, Arnau Daniel i Guerau de Bornell («si bene recolimus illustres viros invenimus vulgariter poetasse, scilicet Bertramum de Bornio, arma : Arnaldum Danielem amorem : Gerardum de Bornello rectitudinem»). Més endavant (II, 11) confessa haver seguit a Arnau Daniel : «et huiusmodi stanaeti usus est fere in omnibus contionibus suis Arnaldus Danielis et nos eum secuti sumus cum diximus».

«Al poco giorno, ed al gran cerchio d'ombra.»

Però on hom veu ben clarament l'adhesió del Dant a Daniel i la predilecció que per ell sentia és en la *Divina Commedia*. En efecte : d'aquells tres poetes provençals abans esmentats al·ludeix només, i encara amb veritable descurança, a Guerau de Bornell *(quel di Lemosí)*. De Bertran de Born en parla en el *Inferno* (XXVIII, 112-142), i tan sols com a sembrador de discòrdies. Però quan se tracta d'Arnau Daniel el posa molt per damunt de l'escola doctrinal. D'ell fa dir a Guiu Guinizzelli:

«O frate, disse, questi ch'io ti scerno
Col dito (e additò un spirto innanzi)
Fu miglior fabbro del parlar materno
Versi d'amore e prose di romanzi
Soverchiò tutti; e lascia dir gli stolti
Che quel di Lemosì credon ch'avanzi.
A voce più ch'al ver drizzan li volti
E così ferman sua opinione
Prima ch'arte o ragion per lor s'ascolti.»
(Purgatori, XXVI, 115-123)

1. També el Petrarca escrivia:

«Fra tutti il primo Arnaldo Daniello
Gran maestro d'Amor, ch'alla sua terra
Ancor fa onor col suo dir strano e bello.»
(Trionfo d'Amore, III)

i al final dispensa a Arnau Daniel l'honor de parlar en la seva llengua.

Així, en la mentalitat del Dant i a manera de propedèutica, triomfen dos corrents, un intern filosòfic irradiat de l'*escola doctrinal* i cristal·litzat pel mateix Dant en Guiu Guinizzelli; i un altre d'estrictament artístic imaginatiu encarnat en la persona d'Arnau Daniel. El *substractum*, doncs, del procés literari del Dant serva inicialment una perfecta analogia amb el tarannà ascensional de la filosofia escolàstica. Ço que foren Alain de Lille, sant Anselm, Pere Llombart i fins Alexandre d'Hales per a sant Tomàs, sant Bonaventura i Duns Escot, ho foren per al Dant la tradició artística de Provença i l'orientació filosòfica de l'escola doctrinal italiana.

II

Fetes a faisó de preàmbul aquestes consideracions, podem entrar de ple en l'estudi de l'evolució del Dant vers Virgili. No analitzarem pas aquest aspecte davallant tan sols a la crítica textual i a la col·lació de passatges, car tal camí ens esclariria la perifèria de la qüestió, però no ens en revelaria l'íntima contextura ni les causes internes que és el que aquí cerquem. Seguint, doncs, aquesta finalitat, i com a ràpids prolegòmens d'ella, cal remembrar molt breument tres principis o normes que regeixen l'economia humana.

a) *Horror a la dissociació.* — Aquesta llei immanent de les coses la veiem ja formulada al començ del *Gènesi* (II, 18); colpidora en l'artística explanació del caos feta per sant Agustí en l'últim llibre de les seves *Confessions* : denunciada amb subtil discreció per la ment romana (sant Benet, *Regula*, cap. I) i analitzada per sant Tomàs en la *Summa* (2.ª q. CLXXXVIII, art. 8). sant Bonaventura, bo i allegant a Sèneca, arribà escriure que un Déu sens pluralitat personal seria un Déu sense joia (I *Sent.*, dist. II, art. únic, q. II, fund. I). I l'esforç més genial i suggestiu que hom ha fet en la humanitat vers la dissociació permanent — parlo de la Cartoixa — no ha pogut estatuir-la sinó d'un mode ben relatiu i amb fortes atenuacions.

b) *Impulsió dels esperits vers llurs semblants*, que constitueix una de les múltiples derivacions de la unitat còsmica, i en definitiva origina la convergència eficient de les masses, entre elles dispars, en una finalitat suprema.

c) *La llei de l'ambient.* — L'aplec d'idees i de procediments de tota mena que imperen en un moment i en un lloc, estructuren l'home d'aquell moment i d'aquell lloc, segons el grau que ell ha obtingut en la indefinida jerarquia humana, com a cristal·lització definitiva respecte del moment anterior, i com a norma transitòria i preludi del moment posterior en el qual és denunciada millor la seva puixança espiritual. La humanitat va sempre endavant, però a base de venir sempre d'endarrera. Per això la seva marxa és forastera a tota generació espontània i engranada alhora amb les causes eficients que li són superiors.

A la llum d'aquestes normes farem ara d'analitzar l'ascensió del Dant.

Ell és format en la filosofia i teologia escolàstiques que aprèn a les escoles monacals *(Convito*, II, 13), nivelladores novelles de la idealitat racional del seu temps, i n'amara tota la seva persona segons que hom pot veure en la *Divina Commedia;* per això porta el corrent doctrinal al límit màxim de perfecció.

Però el Dant és alhora profundament artista : les més altes esferes de la teologia que ell conreava en un moment, com havem dit, de plena ascensió humana, no tenen aleshores precedents humans de la mateixa elevació literària que ell ha escollit, i comporten alhora la impulsió del progrés. Isolat no ha de viure; crear tota la llei concreta de sa actuació és absurd. Un geni com ell, atiat alhora per sa formació trobadoresca i doctrinal, cercarà, doncs, el seu geni semblant que no trobaria pas endavant, sinó endarrera. Així acomplirà la seva tasca amb la continuïtat necessària en tota disciplina. A això l'emmena també l'exemplarisme dels grans escolàstics que durant una crisi igual s'empalmaven amb Aristòtil, llur semblant.

El Dant i els escolàstics senten darrera llur la buidor del trencament de la tradició acadèmica romana. Dant es lliga, doncs, amb la més semblant i gloriosa representació de les belles lletres en el món llatí, transportant-la altra vegada a la vida

després de segles que no havia parlat en el radi que li pertocava. Raó tenia el poeta de Florència en escriure de Virgili que

«... per lungo silenzio parea fioco.»

Dant es creia ésser un geni i semblant a Virgili:[1]

«Che non soccorri quei che t'amò tanto
Ch'uscìo per te della volgare schiera?»
(Infern, II, 104-105).

i en altre lloc el nomena *(Purgatori*, VII, 17):

«O gloria de'Latin ... per cui
Mostrò ciò che potea la lingua nostra.»

En l'*Infern* (VI, 97-102) parlant de l'acolliment que li feren Homer, Horaci, Ovidi i Lucà, llavors que acompanyat de Virgili els troba, diu:

«Da ch'ebber ragionato insieme alquanto
Volsersi a me con salutevol cenno
E'l mio maestro sorrisse di tanto.
E più d'onore ancora assai mi fenno;
Ch'essi mi fecer della loro schiera
Si ch'io fui sesto tra cotanto senno.»

Però aquesta elevació l'atribuïa Dant a haver-se submergit en els textos de Virgili que amb antusiasme estudià força temps:

«Vagliami il lungo studio e'l grande amore
Che m'han fatto cercar lo tuo volume»

fins a poder-lo anomenar el seu mestre i autor per antonomàsia:

«Tu se'lo mio maestro e'l mio autore»

1. Una bella dissertació escrita per A. Pavanello sobre les vegades que Dant esmenta a Virgili i els títols que li dóna pot hom veure en *Atti e Memorie della Accademia Virgiliana di Mantova* (volum corresponent a l'any 1905, pp. 410-418).

i a confessar que d'ell sol brollava son bell estil:

«Tu se'solo colui, da cui io tolsi
Lo bello stile che m'ha fatto onore.»

La tasca del Dant en Virgili és tan intensa, que confessa saber-se l'*Eneida* de cor *(Infern,* XX, 112-114):

«... e così canta
L'alta mia tragedia in alcun loco:
Ben lo sai tu, che la sai tutta quanta.»

Una tal actuació hom veu així mateix, per bé que prematurament (1260) en els treballs escultòrics de Nicolau de Pisa, i més endavant Nicolau Machiavelli, en els seus *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio,* raonarà la necessitat d'estudiar la ciència política esguardant els models romans.

El Dant tenia encara amb Virgili una altra semblança. Les idees ultraterrenals i filosòfiques eren el tema literari de l'ambient medieval, en les quals molts d'altres ja s'havien assajat. Virgili, per la seva part, en concretava i cristal·litzava les del paganisme en un cant, de fama filosòfica, el VI, de la seva *Eneida,*[1] on, com és sabut, reconta el viatge d'Eneas a ultratomba. Aquesta coincidència material lligava bé amb l'època del Dant, amb la seva propedèutica i les seves tendències personals i ben segur amb l'estat del seu esperit, que acabava de llançar-li. No pas sens fonament i amb relació a l'edat que tenia quan va començar a escriure la *Divina Commedia,* hom ha retret el conegut dístic continuat en Isaïes (XXXVIII, 10):

«Ego dixi : In dimidio dierum meorum
Vadam ad portas inferi...»

Donat ja a aquesta tasca de reconstrucció, el Dant serva el mateix procediment que sant Tomàs, sant Bonaventura i

1. «Totus quidem Vergilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior est : et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam philosophorum, theologorum, Aegyptiorum...» *(Servii Comm.,* vol. II, fasc. 1. Leipzig, 1889.)

Duns Escot respecte d'Aristòtil. L'home que parlava de la seva sanitat i naturalitat a Guiu Guinizzelli entra a l'Infern de Virgili amb Virgili; de moment el segueix sovint, encara que molt lliurement, però aviat, i com l'infant de la seva mare, se n'allunya transformant-ho tot amb altres innombrables esplendors que li suggereixen la seva imaginació i el progrés religiós de la seva època. Cal que ens parem, almenys una mica, en aquest procés inicial i extern.

No lluny de l'infern el Dant hi posa una selva fosca que emmena de dret vers aquell, talment com la que descriu Virgili a mode d'avant-vestíbul del seu infern : el parlament d'Eneas a la Sibilla (VI, 166 i seg.) i el del Dant a Virgili (II, 10 i seg.) respecte els motius de visitar l'infern tenen una perfecta analogia interna : l'entrada d'Eneas i el Dant són exactes. La Sibilla diu a Virgili (260-261):

«Tuque invade viam vaginaque eripe ferrum
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.»

I Virgili a Dant (III, 14-15):

«Qui si convien lasciar ogni sospetto
Ogni viltà convien che qui sia morta.»

Eneas arriba a l'Aqueront i es troba amb la figura de Caró (298-304):

«Portitor has horrendas aquas et flumina servat
Terribili squalore, Charon, cui plurima mento
Canities inculta iacet, stant lumina flamma
Sordidus ex umeris nodo dependet amictus...
Ipse ratem conto subigit velisque ministrat...
Iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.»

El Dant, en el mateix estat, el pinta així (III, 83, 97-99):

«Un vecchio blanco per antico pelo...
...le lanose gote
Al nocchier della livida palude
Che intorno agli occhi avea di fiamme ruote.»

Virgili ens descriu com es llancen les ànimes frec a frec del riu desitjoses d'ésser transportades per Caró (305-316):

«Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae
Impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum
Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis, nunc hos, nunc accipit illos,
Ast alios longe submotos arcet harena.»

El Dant transporta i transforma aquest passatge bo i donant-li una alta il·luminació cristiana (III, 112-117; 121-126):

«Come d'autunno si levan le foglie
L'una appresso dell'altra, infin che'l ramo
Rende alla terra tutte le sue spoglie;
Similmente il mal seme d'Adamo
Gittansi di quel lito ad una ad una
Per cenni, com'augel per suo richiamo...
Quelli che muoion nell'ira di Dio
Tutti convengon qui d'ogni paese:
E pronti son al traspassar lo rio
Chè la divina giustizia gli sprona
Si, che la tema si volge in desio.»

Caró, fortament contrariat en veure Eneas, l'escomet dient (388-397):

«Quisquis es armatus qui nostra ad flumina tendis
Fare age quid venias, iam istinc, et comprime gressum
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporae
Corpora viva nefas Stygia vectare carina, etc.»

Però la Sibilla raona la visita d'Eneas amb aquestes paraules (399-407):

«Nullae hic insidiae tales, (absiste moveri)
Nec vim tela ferunt : licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exsanguis terreat umbras
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantae pietatis imago
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas...»

Aleshores Caró es calma (407-408):

«... Tumida ex ira tum corda residunt
Nec plura his...»

Paral·lelament Caró, en veure el Dant, s'esbrava dient (88-93):

«E tu, che se'costì, anima viva
Partiti di cotesti che son morti.
Ma poi ch'éi vide ch'io non mi partiva
Disse : Per altre vie, per altri porti
Verrai a piaggia, non qui, per passare:
Più leve legno convien che ti porti.»

Virgili, allegant l'abstracte filosòfic del ramell que portava Eneas *(si te fata vocant*, 146), defensa al poeta de Florència (94-96):

«E'il Duca a lui : Caron non ti crucciare:
Vuolsi così colà, dove si puote
Ciò che si vuole, e più, non dimandare.»

Després d'aquestes paraules Caró es dóna:

«Quinci fur quete le lanose gote
Al nocchier della livida palude.»

Caró transporta a Eneas (412-414):

«... accipit alveo
Ingentem Aeneam. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis et multam accepit rimosa paludem.»

El Dant difereix aquest passatge fins que navega pel Stix (VIII, 25-27):

«Lo Duca mio discese nella barca
E poi mi fece entrare appresso lui
E sol, quand'io fui dentro, parve carca.»

I així es va allunyant, a poc a poc, de Virgili bastint a la llum de la teologia cristiana i de la història una obra absolutament novella i, en el seu gènere literari, incomparable.

Cert que ben sovint fa relluir nombrosos elements virgilians com ara el del túmul de Polidor *(Eneida,* III) que havem estudiat amb tota amplitud en el número extraordinari dedicat al Dant per *Estudios Franciscanos* (oct. i des. 1921), però els transforma de tal manera que són a la *Divina Comèdia* el que la potència i la matèria prima a l'acte i la forma substancial de la filosofia aristotèlica.

El poema del Dant és una obra absolutament novella : per això no podem pas admetre el que deia G. Pascoli[1] que el Dant «qualche cosa v'infranse e abbaté e aggiunse e mutò» a l'infern de Virgili. Els esplendors substantius de la *Divina Comèdia* són tan diferents dels de l'*Eneida* com la teologia cristiana de la pagana, com la política i la història de l'Edat mitjana i la de l'imperi romà, com l'art subtil, obert i joiós del temps del Dant i la força ingent i abrumadora de les arts de Roma.

És clar que el Dant trobà a l'*Eneida* els perns elementals de la seva obra; aquest és precisament un dels mèrits més grossos del poeta de Florència, només superat pels innombrables aspectes progressius que va saber empeltar-li. I per tal que el lector

1. *Atti e Memorie della R. Accademia Virgiliana di Mantova* (vol. V, p. II, pp. 193-1913).

pugui fer per ell mateix una comparança entre ambdues obres i mesurar amb més exactitud el just mèrit del Dant, anem a cloure aquest estudi fixant-nos lleugerament en l'estructura elemental de l'infern de Virgili. En ell hom distingeix:

a) Un *pre-infern* com a la *Divina Comèdia*, que comença passat el riu Aqueront i és dividit en cinc compartiments que responen a la idea de la mort prematura (nens; condemnats a mort injustament; suïcides; dones mortes per causa de l'amor; herois morts a la guerra). És presidit per Minos (426-547).

b) L'*infern*, o sigui el Tàrtar, del qual és jutge Radamant (548-627). Correspon a l'infern pròpiament dit del Dant, i com el d'aquest s'enfonza a manera de precipici cap al centre de la terra; «a picco» diu el Sabbadini:

> «bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras
> quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.»

Idea substancialment homèrica i que la teologia escolàstica[1] permeté servar en la *Divina Comèdia*.

c) El *Purgatori* (739-742) que brolla de la filosofia platònica. Ensutzades les ànimes per llur vida terrenal han de satisfer als deus.

> «Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
> supplicia expendunt, aliae panduntur inanes
> suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
> infectum eluitur scelus aut exuritur igni.»

Després de la qual cosa van als,

1. «Dicere possumus infernum locum esse corporem, sub terra habentem situm» S. Bonaventura (IV. *Sent.* dist. XLIV, p. II, art. I. quaest 1), i en els *dubia* de la distinció XLVIII diu al final: «non est intelligendum quod infernus sit sub terra, quasi sit in *alia superficie* terrae nobis opposita, cui nos sumus inferiores, sicut et ipsa nobis, sed intelligendum est infernum esse *sub terra;* verumtamen possibile est quod infernus habeat aliquod amplum os, et si sol revolveretur, possibili esset, quod aliquando eis beneficium lucis praeberet.» (*Opera omnia*, vol. IV. Quaracchi, 1889.)

d) *Camps Elisis* (638 i seg.):

«... sedesque beatas
largior hic campos aether et lumine vestit
purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.»

en els quals la Sibil·la, com a guiadora d'Eneas, és substituïda, segons la doctrina de Plató, per Museu i després per Anquises.

e) Els *nou cercles* de l'infern (438-439):

«Tristisque palus inamabilis undae
Alligat et noviens Styx interfusa coercet.»

que Donat glossa així : «earum reditum animarum prohibebat lex, retinebat palus odiosa et claudebat Styx, quas eas omni ex parte noviens circumdederat».[1]

f) Els *parlaments i la manera llur* amb la gent d'ultratomba (Palinur, Dido, Deifobus, Sibil·la, Museu, Anquises, etc.).

g) La teoria filosòfica de la *punició en el Tàrtar*, les menes de crims punits i les diverses formes, talment dantesques, del càstic (566-627).

h) L'*aspecte històric del món* concretat, com en el Dant, i cristal·litzat en reis i emperadors (756 i següents).

PERE M. BORDOY-TORRENTS

1. *Interpretationes Vergilianae* (vol. I, p. 564. Teubner, 1905).

*EL NACIONALISME I L'INTERNACIONALISME DE DANT**

I. — EL CONCEPTE DE NACIONALITAT

El concepte de nacionalitat, tal com l'entenem avui, és una idea moderna. I fins arribaré a dir que és una idea exclusivament occidental. Un francès, un italià, un català, tindran cadascú la noció exacta de la seva nacionalitat. Però jo no us garanteixo pas que la tingui amb igual claredat un habitant del Càucas o de l'Afganistan.

En la idea de nacionalitat concretem les personalitats col·lectives o els agrupaments humans que tenen un origen comú, que parlen un mateix llenguatge, que viuen dins una mateixa tradició i amb uns mateixos sentiments. Aqueixes personalitats col·lectives són, generalment, el resultat d'una estabilitat política més o menys llarga, durant la qual ha estat possible la cristal·lització del sentiment nacional.

Però no tots els pobles han arribat al grau de condensació necessari perquè la cristal·lització es produeixi. I encara que alguns posseeixin els elements indispensables per a ésser una nacionalitat, el llur sentiment nacional és vagorós i indecís, i la llur consciència col·lectiva és nul·la. La majoria dels pobles musulmans, per exemple, es troba encara avui en aquest cas.

El concepte que, en els temps antics, tancava la paraula «nació» era molt més restringit que avui. Gairebé era un concepte local. Així pogué donar-se el nom de nació a cada una de les ciutats que formaven la Hèl·lade, sense que això destruís el sentiment nacional o pròpiament ètnic que era comú a tots els grecs. Aquest concepte localista perdurava en la Itàlia

* Conferència llegida a l'Ateneu Barcelonès en 17 d'abril 1921.

medieval. El mateix Dant posà per títol al seu poema les paraules següents : *Incipit Comoedia Dantis Allagherii Florentini Natione non moribus.* «Comença la Comèdia de Dant Alighieri, florentí de nació, no de costums.» En dir-se florentí de nació, el poeta no vol donar-se altre qualificació que la de «ciutadà de Florència». Amb la paraula «nació» no expressa pas un concepte de nacionalitat, com fem nosaltres, sinó simplement un concepte de ciutadania.

En els temps medievals no existia el concepte de nació. I pel damunt del concepte de ciutadania, que tenia molt d'exclusiu i era, en aquest sentit, fomentat pel feudalisme, els homes sols se sentien solidaris els uns dels altres pel lligam de la religió. Més enllà de les fronteres de l'Estat, sols hi havia, aquí, la Cristianitat, allà l'Islam, i per tot arreu, esporàdicament, el judaisme.

Si és cert que amb la fallida de l'Imperi d'Occident s'havia interromput, a la península apenina, la cristal·lització del sentiment nacional itàlic, la Itàlia nació existia ja, però no en la consciència dels italians, sinó com un fet natural, perquè les nacions són, abans que tot, fets naturals, dels que moltes vegades els homes no en tenen una visió clara. I en aquest cas no s'hi trobava solament la Itàlia, sinó la major part de l'Europa medieval. És el cas que hem retret dels pobles musulmans d'avui dia, en els qui no ha cristal·litzat encara el sentiment de la nacionalitat.

II. — LA ITÀLIA CAÒTICA

Quan Dant Alighieri es trobà mesclat en les disputes polítiques dels seus conciutadans, el poble italià no havia sortit encara de la tenebra bàrbara. Políticament, la península era un mosaic de petits Estats, que enlloc d'agermanar-se, s'hostilitzaven. I quan aqueixes repúbliques no estaven en guerra amb el veí, atiaven a dins de casa la discòrdia. La Itàlia era, com diu el poeta,

«nave sanza nocchiere in gran tempesta.»[1]

1. Purgatori, VI, 77.

La mateixa «selva selvatge» dels primers versos de la *Commedia* representen, en dir de Fraticelli,[1] el desordre moral i polític d'Itàlia.

En aquest desordre, en aquesta tempestat, naufragava el sentiment de la italianitat i només suraven els personalismes ambiciosos, els interessos de classe o d'estament, i les passions locals, baixes i enverinades.

> «Che le città d'Italia tutte piene
> son di tiranni»,[2]

llegim encara en el poema dantesc. I com que les ciutats d'Itàlia eren plenes de tirans, aquests tirans impedien la consolidació d'un sentiment i d'un voler collectius, pels quals es manifestés la nacionalitat italiana.

Cal tenir ben present l'estat caòtic en què es trobava la Itàlia a les darreries del XIII.en segle i als començos del XIV.e per a compendre que la italianitat, ni com a sentiment ni com a ideal polític, no es podia manifestar. Artur Farinelli escriu[3] que Dant no es sentia italià, sinó florentí. Una cosa semblant es podria dir de tots els seus contemporanis, car aquesta carència de sentiment nacional era cosa dels temps. Nosaltres mateixos, ¿gosaríem dir, en parlar de la Catalunya del segle XIII.e, que hi havia un sentiment de catalanitat anàleg al que observem avui dia? No ho juraríem pas, i això que precisament fou llavors quan Catalunya assolí la seva màxima cohesió nacional.

III. — LA COMUNITAT DE LLENGUATGE

Artur Farinelli[4] escriu que Dant «no tenia, no podia tenir encara el concepte d'Itàlia nació; en son ideal no podia concebre aqueixa unitat desitjada per molts en el decurs dels segles

1. *Dell' Allegoria del Poema di Dante.*
2. Purgatori, VI, 124, 125.
3. *Petrarca e i primordi dell' umanesimo in Italia.*
4. Op. cit.

i realitzada amb els sacrificis que tots sabem durant la passada centúria». Si Dant, com molt bé diu el professor de la Universitat de Torino, no tenia el concepte d'Itàlia nació, ¿per què els italians l'anomenen avui *il gran padre Alighieri*?

Per alguna cosa són poetes els poetes; és a dir, per alguna cosa són vidents. Dant no té el concepte de nacionalitat, ni ell podia crear el concepte d'allò que la natura no havia acabat encara d'arrodonir; però té clarament la visió d'una Itàlia única, unida per un llaç indestructible : el llenguatge. «He recorregut com a pelegrí, gairebé com a mendicant, les regions on es parla la meva llengua natal», afirma en el *Convito*. Això, que ell diu en parlar-nos del seu exili, ens prova que pel damunt de la seva pàtria local florentina té la percepció, si no el sentiment, d'una pàtria major.

«Vegé Dant que les llengües fan nacions — observa Uc Foscolo[1] – i que moltes províncies que no formen una nació no poden assolir mai un llenguatge propi.» Si el sentiment de la nacionalitat té una de les seves fonts més pures i inestroncables en la comunitat de llenguatge, reflexe i instrument alhora d'una comunitat d'esperit, el gran florentí experimentà aquest sentiment en son grau màxim, car l'objecte que es proposà en escriure son tractat de la llengua vulgar no fou altre que el d'induir a tots els escriptors italians a què usessin una mateixa parla, que el poeta no anomenarà pas toscana, ni siciliana, ni bolonyesa, sinó simplement, genèricament italiana. Un dels capítols del seu *Vulgari Eloquio*[2] té el títol següent : «De excellentia vulgaris eloquentiae, et quod communis est omnibus Italicis». Clarament agermana aquí Dant a tots els italians pel llur parlar, «quod in qualibet redolet civitate nec cubat in ulla», *que en totes les ciutats es troba, però que no reposa en cap d'elles*. En el capítol següent afirma, en el títol : «Quod idiomata italica ad unum reducuntur», ço és, *que els idiomes itàlics es redueixen a un sol*.

Aquestes afirmacions de gramàtic podrien deixar-nos freds, si en un altre lloc el poeta no ens parlés de la parla italiana amb

1. *Discorso sul testo del poema di Dante*, CXXV.
2. Llibre I, cap. XVI.

veritable *intelletto d'amore*, per a usar una frase ben seva. És amb intel·ligència d'amor, i amb intel·ligència i amor a l'ensems, és amb veritable passió nacional, que des de les pàgines del *Convito*[1] fa la més valenta defensa de la seva llengua vernàcula contra la llengua provençal, que en aquells temps dominava en les corts principesques i entre la societat culta; en la qual cosa, com ell mateix afirma, Dant seguia l'exemple d'un autor llatí de l'antiguitat, que blasmava als erudits romans que preferien la llengua grega a la parla vulgar del Laci.

Quina lliçó més edificant, la que ens dóna el poeta! Més de quatre que, per parlar-nos de la formosor, de l'harmonia i d'altres qualitats no massa provades de certa llengua que no és la nostra, retreuen imaginaris defectes al parlar catalanesc, presentant-lo als ulls del món com una llengua grollera, pròpia, només, dels tuguris i de les marmanyeres, o tot lo més dels caravanserralls, haurien d'escoltar ço que l'Alighieri escriu en defensa de l'italià. També el vulgar italià era titllat de barroer per la pròpia gent que el parlava. Dant respon a aquesta acusació dient que si en alguna cosa és vil, «només ho és quan sona en la boca meretriu dels adúlters»[2] que en aquell concepte la tenen.

Si tenim tot això present, sota el punt de vista del llenguatge haurem de considerar l'Alighieri, malgrat el seu localisme estret, com el primer nacionalitzador de la Itàlia, per tal com proclama la necessitat d'unificar l'idioma literari de totes les terres itàliques, per a convertir-lo en instrument espiritual comú, cosa que ell mateix realitzarà magníficament amb la seva triologia immortal.

IV. — LA INTEGRITAT ITALIANA

Que la italianitat de Dant era pura i integral ho prova aquell passatge del *Convito* expressament escrit «a perpètua infàmia i confusió d'aquells malvats italians que alaben el llen-

1. Caps. X i XI.
2. *Convito*. Llibre I, cap. XI.

guatge dels altres i menyspreen el llenguatge propi».[1] Ell exclou de les terres d'Itàlia tota parla forastera, com acabem de veure. Però aquestes terres itàliques, ¿quins límits tenien, per al poeta? Dant empra sovint l'adjectiu «llatí» com a sinònim de «italià». ¿És que confonia aquestes dues nocions? Ja veurem que no. Si la Itàlia formava, per a ell, una unitat lingüística ben definida, la Itàlia, el

«bel paese, là dove il si suona»[2]

era, també, per a ell, una unitat territorial perfectament delimitada, asseguda a la falda dels Apenins, que són, per al poeta,

«lo dosso d'Italia».[3]

Però l'Alighieri no limita la territorialitat italiana al continent; en son tractat de la llengua vulgar parla del sicilià com d'una forma dialectal de la seva llengua; i en la *Commedia*, debatent-se en la pega bullent de la gehena, trobem dos personatges de Sardenya, en boca d'un dels quals el poeta posa una expressió sarda. Ans de trobar aquests dos personatges, Virgili pregunta si en aquell lloc pestifer hi ha algun italià castigat. Se li respon que sí; i se li mostren a Fra Gomita i a Miquel Zanche,[4] tots dos sards, com s'ha dit. Per aquest passatge es palesa que el poeta sentia la italianitat d'aquella illa, com sentia també la italianitat de Pola, aqueixa ciutat, que fins ara fa poc ha estat irredenta, quan escriu:

«Pola, presso del Quarnaro,
che Italia chiude e i suoi termini bagna.»[5]

Remarquem aquestes paraules de tan clara precisió : «el Quarnaro tanca la Itàlia i banya els seus límits». ¿No és, per

1. Llibre I, cap. XI.
2. Infern, XXXIII, 80.
3. Purgatori, XXX, 86.
4. Infern, XXII, 81 i ss.
5. Infern, IX, 113, 114.

ventura, aquest, el suprem argument dels italians d'avui, que han fet tota mena d'esforços per a incorporar a la pàtria la costa dàlmata?

La llengua i la territorialitat haurien de palesar a l'esperit de Dant l'existència d'una condició d'ordre superior a la ciutadania florentina, ço és, la italianitat. I si bé el poeta confon sovint, per acostumada sinonímia dels vocables, italianitat i llatinitat, distingeix perfectament cada una d'aquestes dues modalitats. Tenia el sentiment de la llatinitat, per damunt del de la italianitat, quan en el *Vulgari Eloquio*[1] parla d'un idioma que en son temps es trobava dividit en tres, els quals es distingeixen per la manera d'afirmar : l'un diu *oc*, l'altre diu *oil*, l'altre diu *si*. Després de fer aquesta classificació, el gramàtic refereix que els pobles que d'aitals llenguatges usen són els espanyols, els francesos i els italians.

Com es veu, Dant atribueix tan als catalans, que fou l'únic poble ibèric que pertanyia a les llengües d'oc, com als llenguadocians de la Gàlia Narbonesa, el títol exclusiu d'espanyol. Perdonem-li aquest erro que ell mateix corregeix tot seguit en delimitar geogràficament els dominis territorials de cada una d'aquestes tres llengües vernàcules, i remarquem com el seu esperit agermana els pobles llatins en un origen comú, però no s'oblida d'establir entre ells diversitats lingüístiques delimitades. I és en aquestes diversitats lingüístiques, precisament, on cada poble fonamentarà la seva nacionalitat.

V. — EL CONTRARI D'UN NACIONALISTA

Hi havia, doncs, en l'esperit de Dant, plena consciència de la italianitat, d'una italianitat pura i integral. El que no hi havia, perquè els temps no ho comportaven, era la noció d'una possible, d'una necessària, d'una fatal solidaritat entre els homes que es sentirien plens d'aquella italianitat.

Són molts els italians moderns, començant per Guiseppe

1. Llibre I, cap. VIII.

Mazzini, que consideren el gran florentí com el fundador, si més no, de la unitat espiritual d'Itàlia, ço és, com el primer nacionalista italià. Però jo us diré que Dant estava lluny d'ésser un nacionalista, en el sentit que per nosaltres té aquest adjectiu. Potser era, precisament, tot el contrari d'un nacionalista.

Si el partit güelf, sota la blanca senyera del papa, pot encarnar, per ventura, als ulls de l'historiador un nacionalisme italià, molt vagorós encara, però iniciat i propulsat ja per l'hegemonia de la Roma medieval, Dant, que fou güelf en sa joventut i que combaté, amb les armes a la mà, per la causa güelfa, deserta d'aquest partit i devé son enemic irreconciliable. Però no rau aquí, precisament, son esperit o sa conducta anti-nacionalista, sinó en el menyspreu constant que de la gent i de les coses d'Itàlia fa, i en el pessimisme amb què considera l'esdevenidor d'Itàlia, si aquesta s'ha de fiar dels italians. En això, per fortuna, el gran poeta s'equivocava.

Cap autor no ha insultat amb més violència a sos propis connacionals. Les injúries, no les reserva pas Dant als seus ingrats florentins; no és el despit del desterrat solament, ço que el fa vituperar, sinó son humor altiu, son caràcter feréstec i orgullós, que no perdona ni dissimula res. Poques són les terres d'Itàlia que s'han lliurat de son menyspreu. Fàcilment extrauríem de la *Commedia* una garba d'improperis de totes colors i per a tots els gustos, adreçats a nombroses ciutats i regions italianes. Pels estrangers també n'hi havia i els catalans vàrem heure la nostra part.[1] Però no és el cas de dreçar ara aquest florilegi d'insults i retreure'ls un per un, per pura curiositat literària; però sí cal senyalar el fet, per tal com és un fet contrari a l'esperit nacionalista o simplement d'exaltació nacional.[2]

1. Paradís, VIII, 77.

2. Maquiavel confirma el que venim dient quan, en son *Dialogo sopra la lingua*, escriu el següent : «Dante, il quale in ogni parte mostrò d'essere per ingegno, per dottrina, e per giudizio uomo eccellente, eccettochè dove egli ebbe a ragionar della patria sua, la quale fuori di ogni umanità e filosofico istituto perseguitò con ogni specie d'ingiuria, e non potendo altro fare che infamarla, accusò quella di ogni vizio, dannò gli uomini, biasimò il sito, disse male de' costumi, e delle leggi di lei, e questo fece non sola in una parte della sua Cantica, ma in tutta, e diversamente, e in diversi modo.»

Sabem, o tots hauríem de saber, que es serveix molt millor a la pàtria retreient-li els defectes i les tares, perquè pugui corregir-se'n, que no pas adreçant-li himnes i cremant-li encens a tothora. Pot ésser més bon patriota aquell que blasma de sos nacionals quan es desvien de la *diritta via* que aquell que els alaba incondicionalment, sense donar-se compte que ses alabances contribuiran segurament a la perdició de la seva pàtria. Però Dant no està en aquest cas. Les seves formidables ires no són solament per als tirans que infestaven les terres d'Itàlia, sinó també pels pobles que vivien sota l'opressió d'aquells tirans, i que, certament, no mereixien ni la tirania, que prou se'n devien doldre, ni l'anatematització del poeta. I aquestes ires, no les hi dicta pas el desig d'un millorament o d'una correcció, sinó l'odi polític, l'odi moltes vegades personal contra un cap de partit o de facció. Ja veurem més endavant que Dant no era, malgrat això, un nihilista ni un pessimista, i que també pensava en el benestar dels homes. Però si l'altruisme li inspirà diversos passatges de sos tractats polítics i filosòfics i més d'un vers admirable del seu poema, l'odi de partit el tornà implacable contra els seus enemics.

Per altra banda : ¿què cosa més contrària a l'esperit nacionalista que la seva constant apellació a l'estranger, no solament perquè deslliurés la Itàlia de sos tirans, sinó perquè se n'apoderés i la dominés? I remarqui's bé que mentre Dante és severíssim amb tothom, fins amb sos mateixos amics, fins amb aquell inefable Brunetto Latini, que li féu de pare espiritual i a qui posa, en l'Infern, en el lloc més infame que troba,[1] s'humilia i es doblega com un cortesà qualsevol davant la majestat d'un príncep forà,

> «dell' alto Arrigo, ch'a drizzare Italia
> verrà, in prima ch'ella sia disposta».[2]

Potser si que fou només davant d'aquest enemic d'Itàlia, davant d'aquest trivial i vanitós Enric VII d'Alemanya que Dant va sentir en realitat una fe italiana, integralment i purament

1. Infern, xv, 30 i seg.
2. Paradís, xxx, 137, 138.

nacional. Però jo no ho arribo a creure, malgrat que, evidentment, l'Imperi que Dant desitjava havia de basar-se en la territorialitat italiana. En la famosa carta que, entre 1310 i 1311, adreçava el poeta als prínceps i pobles d'Itàlia exhortant-los a què es mostressin fidels a l'emperador, el poeta es nomena a si mateix *humil italià*; però aquest humil italià s'entrega en cos i ànima a un magnat estranger quan aquest estranger entra a Itàlia en so de guerra. Jo no diré pas que això fos traidoria a la pàtria, car en aquells temps, com es desprèn del que s'ha dit de bon principi, la pàtria era una cosa molt aleatòria. Dant fou venjatiu i violent : això ho reconeix tothom; però no se'l pot acusar de traidor. El que vull remarcar amb el que vinc dient, és que el poeta, amb la seva actuació política i amb la passió partidista que anima més d'un passatge de la *Commedia*, obrava d'una faisó contrària a com hauria hagut d'obrar, en aquells temps i tot, un italià que hagués posposat el sentiment de la italianitat a tot altre sentiment polític.

VI. — INTERNACIONALISME

No existint, en aquells temps, el nacionalisme, tampoc podia existir l'internacionalisme — car l'internacionalisme, tal com avui l'entenem, pressuposa l'existència de diversos nacionalismes que desitgen, no pas fondre, sinó harmonitzar llurs característiques. En la ment de Dant, ni s'hi veslluma aquest concepte que, no res menys, ja trobem en el nostre Ramon Llull, anterior al poeta florentí.

Ramon Llull preconitza una mena de federació voluntària de tots els pobles cristians, i en això és un perfecte internacionalista, car reconeixent l'existència de diverses unitats estatals, que nosaltres, avui, apellarem nacionals, proclama la necessitat de què aquestes unitats s'acoblin i s'agermanin lliurement, no per a finalitats de conquesta, sinó per a tendir al major benestar i a la major cultura de la Cristianitat. Naturalment, Ramon Llull ignora també el fet viu de la nacionalitat, segons el concepte que nosaltres ens en fem; per ell, els homes es divideixen en

cristians, mahometans i jueus; potser ni té, com hem vist que tenia Dant, la percepció d'una unitat etnogràtica delimitada pel llenguatge; però en el sentit de voler agrupar els homes per Estats voluntàriament federats, el gran mallorquí és un precursor, títol que no podem pas donar a l'Alighieri sense reserves.

Tal com avui l'entenem, l'internacionalisme és una concepció tota espiritual i moral, que no es fonamenta en cap interès mesquí, en cap ambició territorial ni econòmica, en cap prurit de puixança, en cap exclusivisme nacional; el seu interès, és el màxim benestar dels homes, és que la justícia i l'equitat regnin en les societats humanes. Aquesta ideologia no pot professar-se sense un sentiment en certa manera religiós, que agermani a tots els homes dins una mateixa llei d'amor. L'esperit místic i profundament cristià de Ramon Llull pressentia aquesta germanor, avui tan desitjada pels internacionalistes purs.

Dant només sent la germanor universal en pura teoria; no la sent pas d'una manera humana i pràctica; almenys, no la sent pas a la manera de Ramon Llull, i menys encara a la manera franciscana, per molt que en son *Paradís* exalti les virtuts del «Poverello» d'Assís. El mateix Carlyle, que veu en Dante el poeta del Cristianisme, reconeix que l'autor de la *Commedia* «no se'ns presenta pas inspirat per un esperit vast i eminentment catòlic, sinó més aviat per l'estret esperit del sectari, cosa que en part por atribuir-se molt bé a influència dels temps, a l'educació i situació de sa persona, i en part també a la natural disposició del seu caràcter.»[1] Pel damunt de la nació, Dant ni preveu ni desitja una comunitat de pobles lliures i agermanats. Ço que ell vol establir — ço que ell vol restaurar — és l'Imperi.

El que Dant desitja en la seva consciència, com observa molt bé Farinelli,[2] «és la majestat, la solidesa i integritat de l'Imperi». I ho desitja, no pas com un apòstol desinteressat d'una causa humanitària, sinó com el més acèrrim sectari d'un partit que desitja la puixança d'un monarca i la sumissió incon-

1. *The Heros*, cap. III.
2. Op. cit.

dicional de sos vassalls. El seu imperialisme no és el resultat d'un nacionalisme que s'expansiona, no és la darrera i agressiva fase d'un nacionalisme pletòric, sinó senzillament l'adhesió a un interès dinàstic. Dant hauria pogut vesllumar l'imperialisme, cosa que ja s'ha fet en els temps moderns, com a síntesi entre patriotisme i universalisme. Però el seu patriotisme era exclusivament florentí, i el seu universalisme era tan teòric i tan poc humà, que aquesta síntesi de què hem parlat era impossible en el seu esperit.

VII. — LA UTOPIA DANTESCA

Amb tot, si Dant no podia ésser un internacionalista, era si, com es dedueix del que s'acaba de dir, un universalista — però no per sentiment, sinó per pura racionalitat. Amb l'aspecte polític de Dant passa el mateix que amb son aspecte cristià. Dant no fou mai un místic, diguin el que vulguin Carlyle i altres comentaristes; però fou un teòleg. El teòleg raona la seva fe, llavors que el místic no la raona, sinó que la sent profundament. Així mateix Dant raona son credo polític però de raonament en raonament arriba a caure en la utopia.

El que sense escrúpols i de conjunt podem anomenar utopia dantesca, és clarament exposada en el llibre III de son tractat *De Monarchia*.[1] Allí se'ns diu que essent l'home «entre tots els altres éssers, l'únic que participa de la corruptibilitat i de la incorruptibilitat», és, també, de tots els éssers, «l'únic que està subjecte a dues finalitats», a dos destins, que són : la ventura o felicitat

1. Comentant aquesta obra, el P. Stefano Ignudi escriu, en son treball *Il sistema politico di Dante Alighieri*, el que segueix : «Buona la tesi del primo libro, fondata in natura, che il mondo è chiamato ad unità di civile reggimento. — Troppo spinta la tesi che la forma di questa mondiale unità consista in un monarca universale; più conforme all' andamento delle umane cose pare che consista ne' concordi poliarchi. — Sbagliata l'idea che per unità di principio reggitore del mondo non possa intendersi altro che l'universale monarca. — Esagerate le insistenti dimostrazioni della quasi infallibile giustizia di quest' uomo, e della sua necessità pel bene del mondo; e fastidiosissimo importunamente Dante nel volercelo imporre a tutti i costi, dopo averci fatta la bocca dolce col premettere che farà vedere la monarchia secondo il tipo e l'intenzione che ne ha.»

d'aquesta vida, i la beatitud de la vida eterna. Segons aquestes dues finalitats, l'home «té necessitat de dues direccions», de dues autoritats supremes, és a dir, de la del summe pontífex, «que per revelació emmena la generació humana a la felicitat espiritual», i la de l'emperador, «el qual, segons els ensenyaments filosòfics, emmena els homes vers la felicitat temporal». L'Església i l'Imperi — una Església universal i un Imperi universal — vet-aquí la fórmula dantesca. Una Església catòlica i un Imperi catòlic, en el sentit primitiu de la paraula. És a dir, un poder espiritual ecumènic i un poder polític també ecumènic perfectament distingits i determinats.

Aquestes idees no les trobem solament en el tractat *De Monarchia*, d'on són extretes, sinó que les sentim vibrar, a cada pas, en la trilogia. La teoria dels dos guies de la humanitat és palesa en aquells versos que diuen:

> «Soleva Roma, che il buon mondo feo,
> due soli aver, che l'una e l'altra strada
> facean vedere, e del mondo e di Deo.
> L'un l'altro ha spento».[1]

Aquests dos sols, aquests dos guies, més encara que Virgili i Beatriu, en qui, per altra banda, podem personificar perfectament el seny humà i la ciència divina, són els qui realment acompanyen el poeta a travers els mons d'ultra-tomba, car l'allegoria de la *Commedia*, com observa molt bé Fraticelli, no és altra cosa, en el fons, que el romiatge de l'home que «del desordre i de la barbàrie vol elevar-se a l'ordre i a la civilitat»,[2] ordre i civilitat que, a son juí, sols poden assolir-se dins les lleis establertes per la revelació divina i per la filosofia natural.

Tan ferma és la seva convicció de què el suprem bé dels homes rau exclusivament en la intangibilitat de la majestat divina i de la majestat humana, o imperial, que quan el poeta arriba a la darrera jornada de son romiatge per l'Infern, i ens descriu el soli de Llucifer i la seva testa triple i trifàcia, veiem

1. Purgatori, XVI, 106 a 109.
2. Op. cit.

que amb cada una de les seves tres boques, el monarca de la «ciutat dolorosa» està trossejant un pecador distint. Amb la boca del mig, Llucifer tortura a Judes Iscariot, traidor a la majestat divina; amb les altres dues boques dóna turment a Brutus i a Cassius, traidors a Cèssar, o sigui a la majestat humana o imperial. L'autoritat imperial, segons Dant,[1] és volguda per Déu com a necessària al benestar de la humanitat. «No ens hem d'admirar — observa Scartazzini[2] — si el poeta condemna així als dos caps de la conjura contra Cèssar.» Nosaltres considerem a Cassius i a Brutus com a dos martres de la llibertat; però per Dant, afegeix l'autor citat, «la mateixa llibertat és inalienable a l'autoritat imperial». Cèssar no fou mai als ulls de Dant un tirà, i així veiem que no el condemna pas, sinó que el posa en els llims, entre Homer i Virgili, en el lloc que reserva als grans homes de l'antiguitat que no coneegueren la llei de Crist.

Aquesta idealitat era d'una perfecta lògica en un pensador com l'Alighieri, i en un temps en què, com observa Farinelli,[3] hom considerava que la veritable pàtria per als homes no era pas en la terra, sinó en el cel, i en el que «l'ideal reposava, no pas ençà, sinó enllà de la vida». Un positivista d'avui dia, desoint la veu de tot sentiment i oblidant-se de totes les lleis socials i biològiques, podria afirmar que l'única pàtria de l'home és el món. Però això Dant ja ho va escriure fa cinc centúries i mitja, arribant a aital conclusió per molts altres camins. En son tractat *De Vulgari Eloquio*, diu el poeta : «Nosaltres, per a qui el món és la pàtria, com l'aigua ho és per als peixos. Encara que abans d'haver tingut dents haguem begut l'aigua de l'Arno; encara que el nostre amor a Florència hagi arribat a l'extrem de sofrir un exili injust per estimar-la massa, fem callar la nostra sensibilitat i preferim apoiar nostre juí en la nostra raó. Cert és que en l'ordre de la nostra satisfacció i repòs material no hi ha en la terra altre lloc més delectable que la nostra Florència; però recorrent les obres dels poetes i d'altres autors que pintaren el món en son conjunt o en sos detalls; raonant amb el pensament sobre les

1. *De Mon.* III, 16.
2. Commentari als versos 55-67 del cant XXXIV de l'Infern.
3. Op. cit.

diverses posicions de les comarques, el lloc que ocupen d'un pol a l'altre i amb relació amb l'Equador, jutgem i pensem fermament que hi ha comarques i ciutats més illustres i delitoses que la Toscana i Florència, d'on soc originari i ciutadà, i la major part de les nacions i races aventatgen als llatins per la delicadesa i utilitat de les parles llurs.»[1].

Deixant de banda la part que el despit pugui tenir en la pàgina transcrita, en ella veiem clarament el concepte que Dant tenia de la pàtria i del món. El seu patriotisme és local; el seu universalisme és cosmopolita. Era, genuïnament, un ciutadà, car el seu nacionalisme no anava més enllà de la ciutat; i era, també genuïnament, un catòlic, en el sentit civil i primitiu de la paraula. I aquesta idealitat tenia dues modalitats ben definides : la política, concretada en l'Imperi; i la moral, concretada en l'Església.

Vet-aquí la utopia dantesca : la reducció de tots els fets i de totes les possibilitats polítiques i socials al comú denominador de l'Imperi i de l'Església. Per això, perquè oblida Dant en ses teories els fets naturals que tan la geografia com la història ens expliquen; perquè redueix el problema del benestar de la societat i de la justícia humana a una senzilla dualitat de poders, podem qualificar son sistema d'utopia; una utopia tota racional, tota filosòfica, si voleu, però utopia a la fi.

VIII. — CONCLUSIÓ

En aquest caràcter utòpic radica, precisament, la valor representativa de les idees polítiques i de les suggestions patriòtiques o cosmopolites de Dant. Aquest caràcter utòpic no és cap desmèrit, ans al contrari, car no hi ha cap sistema polític o social que no tingui el seu caire d'utopia, si és que vol dur-se a la pràctica amb tota rigidesa.

Dant no pot sentir el nacionalisme estatal, per tal com és aquesta una concepció posterior a la seva època. Però Dant, ja

1. Cap. I, 6.

ho hem vist, basa el seu profund italianisme en un fet etnogràfic de tanta importància com és la comunitat de llenguatge. Per això sos compatriotes, amb força raó, el nomenen *il gran padre Alighier*. El seu universalisme, com acabem de veure, és cosmopolita, caòtic i tot, si goso a dir-ho; caòtic i absolut, car tendeix a subjectar tots els homes dessota d'un sol poder; però més d'una vegada es trasllueix en les seves *Epístoles*[1] que aquest imperi universal del que tantes excellències diu en la seva *De Monarchia*, no abasta més enllà de les terres italianes. Sovint el poeta parla de tots els homes, i Dant va saber perfectament que els homes, en la terra, formaven molts pobles distints, disseminats per regions vastíssimes; però en el seu pensament, quan parla, en ses epístoles, de l'Imperi, es veu clar que damunt de la terra no hi ha més homes que els italians, o si voleu, els llatins, com moltes vegades anomena, per antonomàsia, els seus compatriotes. L'imperi somniat, l'imperi aclamat, és l'imperi romà, que, com tots sabem, no fou ni de molt ecumènic, és a dir, que no abastà pas totes les terres poblades, encara que comprengués en els temps de la seva màxima puixança, totes les regions que per pur eufemisme solem anomenar civilitzades.

Així, malgrat les seves idees polítiques, i, sobretot, malgrat el seu partidisme Dant resulta ser, en el fons, un nacionalista. No pas un nacionalista a la manera de Petrarca, qui ja veslluma la Itàlia futura i glateix per la seva grandesa, sinó un nacionalista gairebé inconscient, profundament penetrat del que forma la substancialitat del sentiment patri. No d'altra manera podien sentir la italianitat tots els seus contemporanis; i en això Dant fou un home del seu temps, molt del seu temps, exclusivament del seu temps.

En el que ja no ho fou, en el que s'avançà extraordinàriament als corrents ideals de la seva època, fou en el seu cosmopolitisme.[2] El seu cosmopolitisme no podia pas pendre la forma

1. Epístoles als prínceps i pobles d'Itàlia i epístoles als florentins.

2. Que l'Alighieri pot considerar-se com un precursor del cosmopolitisme modern, ho afirmava ja en 1899 el P. Stefano Ignudi, quan en son notable estudi sobre les idees polítiques de Dante, escrivia : «Ecco come i popoli non per libera volontà umana, come nelle confederazioni o alleanze propriamente dette, ma per il naturale movimento progressivo con cui si

internacionalista actual, per la senzilla raó de què, essent la nació, tal com l'entenem avui, una pura entelèquia, no podia néixer la teoria de l'internacionalisme. Però si el seu cosmopolitisme no és encara un pas cap aquest internacionalisme, és ja un vesllum cap a l'universalisme. Amb la seva teoria dels dos guies de la humanitat estableix una idea que practicament ha costat molt d'arrelar en l'Europa occidental : la distinció entre les funcions de l'Església i les de l'Estat. Ell volia separar el poder espiritual del poder terrenal, i si concretava en una sola autoritat aquest darrer poder, era per a superar els antagonismes locals mitjançant els quals es manifestava, en el seu temps, el patriotisme. I en això, potser només en això, Dant ja és un internacionalista. En això el poeta s'avança de cinc centúries als seus contemporanis. En això Dant és un home actual, de la nostra actualitat.

I diguem, per acabar, que tenint ben present aquest intent seu, de superar els antagonismes locals sense contrariar-los en tot allò en què s'ajuntin a la llei natural; tenint en compte el seu esforç sillogístic per a trobar teòricament un règim polític i moral que convingui a tots els homes, sense distinció, i que a tots procuri el benestar i l'equitat; bé podem perdonar-li tot el que hi ha d'utopia i de prejudici en les seves teories i tot el que hi ha d'apassionat i de fantasiós en els seus raonaments polítics que no solament omplen pàgines enteres de les seves obres menors, sinó que inspiren, vivifiquen i expliquen moltes vegades el seu poema cabdal.

ALFONS MASERAS

sviluppano, tendono a formare quel complesso che si chiama società etnarchica o internazionale; la società di cui precisamente tratta Dante nel primo *De Monarchia*, e che appartiene quindi al ben essere o perfezione del mondo.»

COMENTARI

El Centenari del Dant. — No precisament pel lloc envejable que el Dant ocupa entre els gerarques de la cultura humana, sinó per l'alta substantivitat del seu poema, era difícil que Quaderns d'Estudi es desinteressés del centenari del gran Poeta.

Desvetllada des de fa pocs anys la intel·ligència catalana ha assolit ja brillants posicions en les ciències de la matèria i de la quantitat. Però aquesta ascensió té un esplendorós cimell i definitiu grau en la cultura d'aquells pobles que han arribat a una equilibrada serenor de llur esperit : el conreu de les ciències filosòfiques, clau definitiva de la ment humana, i així com montícul des d'on l'home esguarda, en plec, les causes internes i externes dels éssers, i, per tant, llurs relacions, posicions i convergències augmentades en intensitat per mants punts de contacte que, com a novella auba ratificant, esclaten avui de les ciències experimentals.

El Dant personifica aquesta idealogia en sa cristal·lització més depurada i perfecta : per això Quaderns d'Estudi, havia de presentar-lo com model selecte per aidar l'esperit a passar de l'aspecte extern del llibre — tan necessari com instrumental — a l'interior i més positiu; i de les disciplines que atenyen les formes artificials i les materials de la natura — tan inferiors com indispensables a la convivència humana — a les lleis internes dels éssers i a l'economia general i finalista que, bo i guiant, les impulsa, segons llurs respectives concrecions, a una fita comú.

L'home és veritable dominador llavors que, acomodant-se a la realitat, té la visió interna i l'essencial d'ella a la manera imperialista.

Seguint aquesta orientació, el present número preté d'ésser un veritable *curset* de Dant estudiat sota els seus principals aspectes, a l'ensems que un sospesament de les verificacions catalanes de la ment dantina en els nostres avantpassats i en els contemporanis, i un assaig de reacció constructiva germinada a les llums del poeta de Florència.

Imp. de la Casa de Caritat
Montalegre, 5 : Barcelona

ARNAU DE VILANOVA

CONFESSIÓ DE BARCELONA

PUBLICADA PER

RAMON D'ALÒS

BARCELONA
CONSELL DE PEDAGOGIA
DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA
1921

ARNAU DE VILANOVA

CONFESSIÓ DE BARCELONA

PUBLICADA PER

RAMON D'ALÒS

BARCELONA
CONSELL DE PEDAGOGIA
DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA
1921

Aquest treball fou repartit amb el número de QUADERNS D'ESTUDI
corresponent al núm. 47, abril-juny 1921

La bibliografia de les obres en vulgar d'Arnau de Vilanova és ara per ara curta i no gaire fixada. Efectivament, són poques les que han arribat als nostres dies, i sols tenim dades d'algunes més que són registrades en la Sentència condemnatòria de proposicions herètiques seves, emesa a Tarragona, en 6 de novembre de 1316, per una reunió d'eclesiàstics regulars i seculars.[1] L'ordre comminatòria obligant sots pena d'excomunió a la remesa dels exemplars dels llibres condemnats, pot explicar la pèrdua de la major part d'aquelles obres teològiques — o pseudo-teològiques — tingudes per herètiques. Respecte els llibres de medicina que certament no eren escrits, com els anteriors, per servir d'arma de propaganda i de combat, serien compostos en llengua llatina, la qual cosa no exclou, és clar, l'existència d'algun text en vulgar.[2] La mateixa reputació del metge *de reis i de papes*, la seva anomenada dintre la ciència mèdica de l'època, poden explicar també que, escrites o no en català les seves obres de medicina i en general les de ciència, fossin més conegudes arreu del món en la llengua sàvia.

1. Es pot llegir en VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, XIX, 321-328, i en MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, III (ed. definitiva, de 1918), CXXIII-CXXIX. — Cal també tenir present les citacions, en general ben poc precises, d'obres en vulgar, que es llegeixen en l'Inventari dels objectes d'En Vilanova fet a la seva mort. Vid. CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Vilanova* en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (Madrid, 1903), IX, 189-203.

2. En el Ms. Barb. lat. 311 de la Biblioteca Vaticana hi ha una versió catalana, original o traducció, del *Regimen sanitatis ad inclytum regem Aragonum directum et ordinatum (Histoire Littéraire de la France*, XXVIII, 55). Vid. J. PIJOAN, *Miniaturas españolas en manuscritos de la Biblioteca Vaticana*, en *Cuadernos de Trabajos* de l'Escola Espanyola de Roma, II (1914), 14. — Demés, En Bastero cita el *Regiment qui's deu tenir en temps d'epidemia* com existent també en la Biblioteca Vaticana (TORRES AMAT, *Memorias... de los escritores catalanes*, 663).

A la bona amistat de Mn. Manuel Betí, ardit escorcollador d'arxius i historiador, actualment arxiprest de la vila de Sant Mateu, en el regne de València, dec, fa alguns anys, la notícia d'existir a l'arxiu arxiprestal de Morella dos tractadets catalans de Mestre Arnau. D'un d'ells, demés, — el que avui publico — em tregué, l'any 1914, una còpia, gentilesa que agraeixo aquí públicament. Els lectors del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* hi hauran llegit la descripció dels rics manuscrits on es contenen les esmentades obres, feta pel mateix Mn. Betí.[1]

Els dos tractats són completament inèdits quant al text en català, i un d'ells, la Confessió de Barcelona, del tot nou. Són citats, però, en la Sentència de Tarragona : El Sermó de Mestre Arnau de Vilanova d'un dels mss. de Morella[2] i que comença amb les paraules «Tots aquells qui volen fer vida espiritual» no és més que la Informatio Beguinorum vel lectio Narbone (inc. : *«Cunctis vivere volentibus»)*. En llatí, sota el mateix títol, però en estat fragmentari, es troba a Roma en el Ms. Vat. lat. 3824 i ha estat publicat per En Finke, qui el creu escrit per Arnau de Vilanova abans de l'agost de 1305.[3] En tenim també una versió italiana en un ms. quatrecentista de la collecció Magliabechiana (ara formant part de la Biblioteca Nacional de Florència), l'existència de la qual — junt amb altre del llibre Ad priorissam vel de caritate, també citada en la Sentència de Tarragona[4] — va donar a conèixer Filippo Tocco.[5] És de desitjar que la versió catalana susdita es publiqui aviat.

La segona obreta de Morella s'és conservada inclosa en una còpia del segle XV d'un acte notarial autoritzat per Bartomeu

1. *Notes de dos manuscrits de l'Arxiu de l'Arxiprestal de Morella (Butlletí*, 1917, IV, 46-67).

2. BETÍ, *Notes de dos manuscrits*, 67.

3. FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII* (Münster i W., 1902), CXXVI, CCI-CCII.

4. Segons la Sentència, començava amb les paraules «Beneyt et loat sia de Jesuchrist». Potser sigui la mateixa obra núm. 316 de l'Inventari dels seus objectes, ja esmentat : «Item tractatum de caritate in romancio et papiro».

5. *Due opuscoli inediti di Arnoldo da Villanova* en *Archivio Storico Italiano* (1886), XVIII, 459-460, i en *Studi Francescani* (Napoli, 1909), 223-226.

Marca, notari de Barcelona, en presència de la cort reial de Jaume II, i a requesta d'Arnau de Vilanova desitjós que les seves paraules no poguessin ésser tergiversades pels seus detractors. És un procediment que va usar en diverses ocasions. El títol llatí, segons el ms. de Morella,[1] és : Super facto adventus Antechristi, corresponent en realitat a una bona part del seu contingut. He cregut, però, més convenient de batejar-la amb el nom de Confessió de Barcelona per distingir-la d'altres obres d'Arnau de Vilanova d'assumpte semblant, principalment del tractat De tempore adventus Antichristi (anys 1297, 1300).[2] Ultra existir aquesta raó, també aquell títol es dedueix del context de l'obra, que cal relacionar, per altra part, amb la Confessió de Lleyda (Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum).[3]

La Confessió de Barcelona amb la seva data de 11 de juliol de 1305, dóna nova llum sobre l'Itinerari d'Arnau de Vilanova, avui ja bastant fixat, si més no per ço que es refereix als últims temps de la seva agitada vida.[4] L'any anterior, després de la protesta feta per ell en 18 de juliol davant del Camarlenc del Col·legi Cardenalici, a Perusa[5] — on va ésser detingut com en altres ocasions pels Papes Bonifaci VIII i Benet XI i anteriorment, encara, a París — havia passat ja abans del 6 d'octu-

1. BETÍ, *Noticies de dos manuscrits...*, 57.

2. Ms. Vat. lat. 3824 ja citat. El publica En FINKE, *Bonifaz*, CXIX, CXXIX-CLXIX.

3. En el mateix ms. de la Vaticana. FINKE, *Bonifaz*, CXXII.

4. Vegeu, entre altres, a part de MENÉNDEZ-PELAYO, i FINKE (op. cit. i *Acta Aragonensia*, Berlín-Leipzig, 1908, passim) el llibre de P. DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe* (Berlín-Leipzig, 1909), basat sobretot en els treballs d'En Finke.

També en la revista dels *Estudis Universitaris Catalans* (any III, 1909), vaig començar a publicar una *Col·lecció de documents relatius a Arnau de Vilanova* per servir a la fixació del seu Itinerari. Vaig sospendre'n aviat la publicació per raó d'haver fet noves troballes de documents que alteraven l'ordre dels ja donats i per tal com la precipitació amb què vaig iniciar la sèrie fou causa de datar erradament algun document. Més endavant, potser a no trigar gaire, la començaré de bell nou, amb més materials. Entretant, he volgut donar aquest text, per descàrrec de la meva consciència, perquè no vull privar els estudiosos de conèixer quelcom del que tinc arreplegat sobre En Vilanova.

5. Publicada per RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval*, I, 33-38, i per FINKE, *Bonifaz*, CXCII-CXCVII.

bre[1] a la cort de Frederic II, el seu devot deixeble en cabòries espiritualistes. La seva estada a Sicília no deuria ésser molt llarga, potser sols el temps d'escriure per al germà de Jaume II un pla de govern sota el títol d'Allocutio christiani, si és que en realitat va ésser composta aleshores.[2] El cert és que en 6 d'abril de 1305 ja era de tornada als estats de la Corona d'Aragó, segons lletra de Jaume II, qui tot alegrant-se de la seva arribada, el crida a la seva presència reclamant els seus auxilis medicals.[3] En 5 de juny, vigília de la Pentecosta, si hem de creure el que es llegeix en el comentari de la coneguda Dansa[4] atribuïda al comte-rei, era a Montpeller. Després en perdíem el rastre fins a trobar-lo el 24 d'agost a Bordeus davant de Clement V,[5] en 13 de setembre a Tolosa,[6] etc. Aquesta darrera llacuna es redueix ara amb la coneixença de la data del 11 de juliol que, com he vist, porta la Confessió de Barcelona.

A part d'això, és prou interessant aquesta obra, inèdita i desconeguda, com he dit abans, sols citada breument per la Sentència de 1316[7] i tal vegada registrada en l'Inventari dels objectes d'Arnau de Vilanova,[8] perquè sigui publicada. No tracto, però, de comentar-ne les idees escatològiques i espiritualistes ja conegudes per altres escrits semblants al contingut dels quals poca

1. FINKE, *Acta Aragonensia*, 873.
2. FINKE, *Bonifaz*, CXXIV, CXCVII-CCI.
3. FINKE, *Acta Aragonensia*, 873.
4. Publicada per C. DE LOLLIS, *Ballata alla Vergine di Giacomo II d'Aragona* en la *Revue des Langues Romanes*, XXXI, 289-295. Aquella data podria també haver-hi estat posada a manera de colofó clouent una part del ms. Vat. lat. 3824 on es troba.
5. Presentatio facta Burdegalis coram Summo Pontifice domino Clementi quinto. FINKE, *Bonifaz*, CXXVI, CCII-CCXI.
6. FINKE, *Acta Aragonensia*, 873.
7. «Item damnamus libellos, qui incipiunt : 'Davant vos, senyor En Jacme, per la gracia de Deu rey d'Aragó, propos yo Mestre A.' Item qui incipit : 'Cant fui Avynó' [El Rahonament d'Avinyó]. Item qui incipit : 'Entés per vostres paraules'. Item qui intitulatur : 'Responsio contra Bn. Sicardi' In omnibus enim istis de propinquo adventu Antichristi et determinato tempore finis mundi temerarie et erronee locutus est contra Scripturam Sacram et doctores ejus sive expositores, et in quibusdam quae in hiis libellis dixit, jam apparuit falsus denunciator.»
8. Núm. 64 : «Item responsio questionis catholice ad cives Barchinone, in papiro.»

cosa nova hi afegeix.[1] Em basta, per donar-la a conèixer, el fet de que sigui escrita en llengua catalana ultra el seu valor autobiogràfic, quant a la seva vida i obres pròpies que ell hi esmenta. Això darrer succeeix amb una gran part dels llibres teològics d'En Vilanova.

En la Confessió de Barcelona comença queixant-se de la guerra que li fan els seus detractors als quals desafia amb aquella arrogància tan característica seva. Fet a prova de persecucions a elles fa referència, fent constar d'haver exposat les seves doctrines davant del Papa i en diversos indrets de la Cristiandat. Quant a l'Església de Roma diu que la seva «doctrina ha reebuda e retenguda e no hi ha res damnat», però això no és cert; si no altra cosa, ell hauria de recordar les vegades que havia estat empresonat o retingut en la cort pontifícia. Segueix la relació d'una sèrie de proposicions que ell confessa haver dites i en les quals s'exposen les seves idees escatològiques que apareixen en mants tractats seus. Amb tossuderia s'esforça en voler demostrar la proximitat de l'actuació de l'Antecrist, la qual fixa per aquell segle, bé que aquí no indica l'any precís com feu altres vegades. Igualment escomet d'una manera terrible contra els mals religiosos, atribuint-los tot una sèrie de vicis *(spurcitiae)* com havia fet en la Confessio Ilerdensis. Ultra aquesta obra, ell en cita altres de seves. Cal esmentar, demés, les fonts de què es val per a fonamentar les seves doctrines religioso-reformistes o espiritualistes i escatològiques : Són diversos textos de la Sagrada Escriptura (Ezequiel, Daniel, Sant Pau, Sant Mateu, Apocalipsis), i les revelacions i profecies — autèntiques o apòcrifes — de Sant Metodi, Sant Ciril, Sant Eusebi, Santa Hildegardis, les Sibiles, etc. En general, no fa més que repetir el que havia dit en obres anteriors amb semblants errors o iguals, amb les mateixes gosadies i acritud de llenguatge. No fou tampoc aquesta la darrera ve-

1. El darrer que ha comentat aquestes idees espiritualistes i escatològiques d'Arnau de Vilanova, és el P. Josep M.ª Pou, O. F. M., en un bell estudi, en curs de publicació, sobre *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)* en *Archivo Ibero-Americano*, XI (1909) i ss. Les pàgines dedicades a En Vilanova cal tenir-les en compte, per tal com, ultra ésser un bon resum de tota la literatura pertocant el caire teològic d'Arnau de Vilanova, aporten noves observacions i esclareixen punts foscos de la biografia.

gada que fuetejà els vicis que ell veia ensenyorits de la cristiandat i que anuncià els temps de l'Antecrist.

En la puntuació del text i en altres retocs (accentuació d'alguns mots, ús regular de *u* i *v* i de la *i* i la *j)* he fet allò que m'ha semblat estrictament necessari per a la més fàcil lectura i comprensió d'aquesta obra que, com totes les altres en vulgar de l'inquiet visionari, està escrita amb traça especial en una prosa elegant i popular, fàcil i de lectura atractívola, que fa sensible la pèrdua d'altres llibres semblants del mateix autor.

Barcelona, 1.r de juny de 1921.

[CONFESSIÓ DE BARCELONA]

Magister Arnaldus de Villanova super factum adventus Antechristi. [f. 1]

Noverint universi quod die dominica mane ante horam tercie que fuit .v°. idus julii anno Domini .mccc. quinto, coram illustrissimo domino Jacobo Dei gracia rege Aragonum ipso stante pro tribunali intra palacium suum in Civitate Barchinone et coram testibus infrascriptis et pluribus aliis ibidem existentibus et coram me Bartholomeo Marcha notario Barchinone ad hoc specialiter per infrascriptum magistrum Arnaldum vocato et rogato, venerabilis et discretus magister Arnaldus de Villanova presencialiter ac personaliter legit de verbo ad verbum omnia et singula infrascripta ordinata, contenta, scripta in quodam libro papireo quem michi tradidit coram dicto domino rege et coram infrascriptis testibus et omnibus aliis qui ibidem presentes erant. Series cuius libri talis est:

Davant vos molt alt e clar senyor en Jachme per la gracia de nostre senyor Jhesuchrist rey de Aragó propós yo mestre A. de Vilanova que en la vostra senyoria he trobat que alcuns homens de stament reglar se sforcen de contrastar açò que yo he denunciat e denunciu encara en l'esglesia de Roma e en les altres parts de christians; e jatsie açò que tot quant yo denunciu ne dic en la veritat evangelical haia mès en scrit e presentat ab cartes publiques als prelats de santa mare Sglesia los quals poden e deuen jutjar de tota doctrina evangelical. E sia cert que la sglesia de Roma ha vist e reebut e segellat en son tresaur .xi. obres[1] e moltes cartes publiques les quals sobre aquesta materia he scrites e fetes fer en diverses lochs, axí que totes aquelles scriptures he retengudes a sa coneixença e a son juhí de la qual cosa crech que vos siau certifficat per vostres missatgers (h)o·us porets certifficar per carta publicha quant vos placie. Encara sie cert que yo ab cartes publiques requir los prelats e jutges de santa Sglesia qui requiren tots cels qui volran

1. Vegeu la llista que l'autor mateix en dóna en l'esmentada *Protesta* de Perusa, de 18 de juliol de 1304 (FINKE, *Bonifaz*, i RUBIÓ, loc. cit. Més endavant també en fa un altra en la *Presentació* de Burdeus, de 24 d'agost de 1305 (FINKE, *Bonifaz*, CCII-CCXI).

contrastar a veure los meus denunciaments que·ls ho donen per scrit e que·ls facen saber que yo ·m so obligat a ells de respondre sens tot diffugi e sens tota malicia totes vegades que·m daran per scrit la impugnacio dels adversariis, les quals coses deuen esser bastants a refrenar e a retenir tots cels qui han en si veritat de religió catholicha e perfecció christiana que contra caritat e justicia no contrasten a negú. E·ls damunt dits adversaris se sforcen de contrastar palesament contra caritat e contra justicia : Contra caritat car de ço que proposen contra mi neguna vegada no han comunicat ni per paraula ni per scrit privadament per mi informar a informar e a entendre si per ventura fallia per ignorancia a la qual cosa son tenguts no tansolament per deute d'amistat mas per lur offici e per deute de religio. Contra justicia contrasten en .iii. maneres : La primera car fan prejudici a la sglesia de Roma que la mia doctrina ha reebuda e retenguda e no·y ha res dampnat. E fan prejudici a tots los prelats als quals totes les scriptures he presentades e apertament mostren en aquest menyspreu e en aquest vituperi que no tenen la sglesia de Roma per mare e per maestre ne·ls prelats de santa Sglesia per ordinaris ne per savis mas per spaventables de null e per ydiotes. La .iiª. manera perque contrasten contra justicia es car ço que yo dich he donat e do per scrit a cells qui·u poden e deuen entendre e coneixer e jutjar, e ells ço que dien, dien davant lo poble qui no·u
f. 1 v.] pot entendre ni·u pot jutjar e al ‖ qual no deuen res proposar, segons que mane lo Appostol, que entendre no puguen e que no tinguen profit a amar Nostre Senyor e a squivar peccat. Encara naffren justicia en altra manera car cert es que negun dret ni neguna raho divinal o humanal no soffir ni atorgue que neguna persona sia condamnada o diffamada de qualque colpa o de qual deffalliment entró que ella mateixa ho hage confessat o per certs documents ne sia vençuda. Donques, com los damunt dits me diffamen e mes criden publicament abans que m'agen vençut? Car cert es e manifest que ells no cellen justicia ni veritat. E com tot hom puixe entendre e coneixer per aquesta manera de contrastar que·ls damunt dits adversaris no contrasten per maniffestar la veritat mas per strenyer e abcegar e diffamar la mia persona entre lo poble tant que al menys lo poble tingue en sospita de dir qualsque errors o vanitats e majorment car ells als lochs no maniffesten ço que yo dich, ans me carreguen ço que anch yo no dix ni scrich, per aquesta rahó a honor de nostre senyor Jhesuchrist e a edyfficament de vos e de totes vostres gents; vull en romanç vos e tota la moltitut de la vostra senyoria certifficar ab aquest present scrit en sentencia breu ço que yo he denunciat e denunciu a tots los christians, per tal que negun adversari no·ls puixa

metre vexigues per lanternes ne donar a entendre falsos e enichs allevaments. E·n així com en los anys passats fuy en Leyda [e] confessí en latí ab carta publicha davant tots los prelats del Consili de tot ço que havia scrit sobre aquesta materia tro a aquell dia, tot així ho vull fer ara davant vos en romanç.

E confés primerament que he scrit que en lo temps que l'aveniment d'Antechrist se acostarà tant que si les persones vivien per cors comú de natura porien atenyer aquell temps serà necesari als cristians que ells hagen sabuda d'aquell temps per ço que·s guarnesquen pus diligentment que en altre temps de dues coses : Primerament de la veritat de nostre senyor Jhesuchrist de saber-la complidament e clara e de fermar-la en lur cor per ço car l'enemich damunt dit se sforçarà ab totes maestries foragitar-la de tots los christians e de estrenyer en lurs coratges. La 2ª cosa de que·s deuen guardar es força e ardiment de cor per totes virtuts et specialment per virtut de caritat e d'amor de Nostre Senyor e per virtut de menysprear tota la vida corporal e tots los bens d'aquest segle per tal que puguen soferre e menysprear la persecució que aquell darà a tots aquells qui Jhesuchrist aoraran.

Aprés açò confés e he scrit que tota persona que digués ni affermàs que no serà obs als christians que hagen sabuda special del damunt dit temps o serie exida de seny o seria dels correus principals d'Antechrist los quals per giny o per força o maestria del diable pugnaran que·l poble dels cristians cagen en aquella persecució en descuyt per tal que desguarnits los puscha trobar aquell enemich e leugerament vençre e trestornar. E daran a entendre al poble que aquell temps no porà esser sabut per los christians.

Aprés açò confés haver scrit que nostre senyor Jhesuchrist que tan gran amor mostrà als seus que lur formà, lur natura pres e per ells volch soferre tan cruel e tan vil mort en ella per ço com sabia que gran obs los era quant que aquell temps s'acostà·s que ·n haguessen sabuda special, per la sua gran amor volch-los revelar en special aquell temps en que·l damunt dit enemich regnarà. E tota persona que dixés ni afermàs que Nostre Senyor hage dit en neguna scriptura que aquells temps no ·ls seria revelat, o seria nici o ignorant en les scriptures ‖ de Deus, o serie enemich seu, o heretge en dues maneres: [f. 2] La primera car li carregam minva de saber, o minva d'amor, o de cura de guardar los seus. La segona car de dret en dret contrastaria a la santa Scriptura a la qual en alcuna part no es contengut que anch Nostre Senyor digués ni afermàs expressament ni alcun sant que·l temps d'Antechrist no seria revelat james a alcuna persona. E es cert que contrari hic es contengut expressament segons que ja serà maniffestat.

Aprés açò confés haver scrit que Nostre Senyor ha revelat aquell temps en les santes Scriptures. Primerament en la general, special e principal, ço es, en la Biblia e apres en les specials e accessoris les quals son autenticades per la sglesia de Roma e per los Sants Pares. E per donar a entendre als seus que gran obs los era que alcuna vegada o alcuna sahó haguessen special e clara sabuda d'aquell temps volch-lo revelar en les damunt dites scriptures en totes aquelles maneres per les quals los devia profitar l'enformament d'aquell temps, ço es, per compte e per diversitat de temps e per les calitats dels staments e de les persones que ja serie declarat.

Aprés açò confés haver scrit que'l temps del damunt dit enemich serà de infra aquest centenar que ara corre e que d'açò fan fe moltes revelacions autentiques:

Primerament la revelació de Daniel al qual per compte de dies fou revelat lo temps damunt [dit] quan(t) dix que d'aquell temps lo qual del tot cessaria lo sacriffici de la lig entró en lo temps en lo qual la abhominació, ço es Antechrist, serie posada en desolació dels feels, correrien .mccxc.,[1] e segons que [en] la scriptura de la Biblia mateixa s'espon en diverses lochs en aquella revelació pren lo Sant Sperit [lo dia] per any. E maiorment car per altra manera no poría esser verifficada la dita prophecia de dret en dret e de fi en fi. Al qual enteniment quant contrastà lo collegi dels teologians de Paris[2] atorgo e regonech que no·y contrastaria per error ni per falsedat que contengués mas per temeritat, ço es, car jutjaven(t) altre cuydament que hom mullerat denuncias ni scrivis ço que ells no havien denunciat ni scrit, e d'aquesta sentencia o d'aquest juhí se certiffichà l'esglesia de Roma per cartes publiques les quals apparen encara. L'altra scriptura que·n fa fe es la revelació de sent Methodi martir al qual fon revelat lo damunt dit temps per compte de millenars segons que sen[t] Jeronim el maestre de les stories, e altres savis li porten testimoni. L'altra scriptura qui·n fa fe es la revelació de sent Ciril no pas lo martir mas lo hermità lo qual es molt solemne en la sglesia de Roma e en tots los antichs monestirs de sen[t] Benet. E la qual revelació glosaren aquells mateixos doctors qui principalment glosaren la Biblia, en la qual scriptura es revelat lo damunt dit temps per

1. *Dan.* 12.11.

2. A. de V. aprofità l'avinentesa d'ésser tramès (1299) a París, com representant de Jaume II, per presentar als teòlegs d'aquella ciutat el seu tractat *De tempore adventus Antechristi*, que havia compost, en part, en 1297. Res no obtingué, sinó ésser detingut, acusat i obligat a sotscriure una condemna del seu llibre, tot això seguit de les seves corresponents protestes. Vegeu, sobre aquesta estada a París, entre altres, DIEPGEN, op. cit., cap. I.

compte dels anys de Nostre Senyor Jhesuchrist e d'alcuns papes. L'altra scriptura es la revelació de sent Eusebi lo qual per compte dels anys de Nostre Senyor Jhesuchrist e per alscuns acciden[t]s de regions e de terres notiffique lo temps damunt dit. L'altra scriptura es la revelació de huna santa monja en Alamanya la qual en totes ses revelacions les quals scrisch de sa ma per manament e per administració del Sant Sperit, canoniquà lo papa sent Eugeni, e les quals revelacions son molt solemnes en la sglesia de Roma e en tots los antichs monestirs de sent Benet en Alamanya e han nom les revelacions de senta Aldegardis. Les altres scriptures son ‖ les pro- [f. a v.]
phecies d'aquelles dues donzelles gentils ço es, Erith[r]ea e Albanea* les quals son autenticades per sent Agostí e sent Ysedor, e son comptades entre los sants per ço car prophetaren de nostre senyor Jhesucrist així clarament com los Evangelistes scrigueren e en la fe d'aquell qui prophetaren moriren; en les quals prophecies per los accidents dels Grechs e dels Romans e dels Cecilians donen coneixença special del damunt dit temps, e ab totes les altres damunt dites s'acorden en açò, que·l damunt dit enemich deu regnar** personalment en aquest centenar en que som entrats de .v. anys en ça.

Aprés açò confés haver scrit que Nostre Senyor done a coneixer lo damunt dit temps, quant a sa propinquitat, en altres dos lochs en la Biblia e la hon es en la revelació de l'Apochalipsi en la qual diu apertament que Antechrist regnarà personalment en lo .vi. temps de la Sglesia temporal.[1] En la qual revelació es declarat que lo primer temps de la Sglesia de nostre senyor Jhesucrist fo lo temps en lo qual principalment floriren los Appostols. Lo segon aprés fo aquell en lo qual principalment floriren los Martirs. Lo terç fo aquell en lo qual principalment floriren los Doctors. Lo quart fo aquell en lo qual principalment floriren los Heremites. Lo .v. fo aquell en lo qual principalment floriren los Claustrals qui renunciaren a propri mas no a comú. Lo .vi. temps es aquell en lo qual principalment floriren los Claustrals qui renunciaren a propi e a comú, així com començaren sent Domingo e sent Francesch. Lo .vii. temps de la Sglesia serà aquell qui·s seguirà aprés la mort d'Antechrist. Dich, donques, que com la revelació de l'Apochalipsi denuncia appertament que Antechrist regnarà en lo .vi. temps de la Sglesia e sia cert que ara siam en aquell temps, es cert que·l temps d'aquell enemich es prop. L'altre loch de la Biblia en lo qual Nostre Senyor done

* Albunea?
** Al marge «*alias* nexer».

1. *Apoc.* 6.

coneixença certa d'aquell temps que es prop e quaix a les portes son les Epistoles de sent Pau en les quals lo done a coneixer per les calitats dels staments dels christians e de les persones, car en la epistola .ii.ª dels staments dels christians e de les persones que tramès als Thesalonisenses diu així : «faç-vos a saber que·l dia del juhí no vindrà entró que·l fill de perdició sia revelat e destruhit per nostre senyor Jhesuchrist e ja sabets per ço que·us dix mentres que era entre vos e·us prehicaria quant trigarà lo seu aveniment. E faç-vos a saber que la sua iniquitat ja regna amagadament en lo poble dels christians, així que tan hi regnarà entró que del mig dels christians nexerà palesament aquella iniquitat.»[1] Lo mig dels christians es dit aquell stament del qual així com del cor hixen totes les virtuts de vida corporal en tots los membres, tot així d'aquell hixen o deuen exir totes les virtuts de vida spiritual, primerament per exemple e aprés per doctrina. E aprés aquelles paraules diu sent Pau, quant la iniquitat nexerà palesament d'aquell mig o d'aquell cor dels christians lavores se revelarà lo fill de perdició. E poria hom duptar quals seran les sues iniquitats aquelles que regnaran en aquell temps en los christians e com coneixera hom aquell mijà, per ço en la Epistola segona que ell trames a sent Thimotheu[2] allí declara dien[t] així: «Sapies que en los darrers dies seran los temps perillosos per ço car los homens no amaran sino a si mateys e seran cobeus e altius e ergulloses e maldigols, desobedients a lurs maiors, desconeixents e orreus e sens amor e sens pau, allevadors de crims e incontinents e sens tota suavesa e sens tota benignitat e traydors e contrastadors
[f. 3] e cechs ignorants e imflamats o fastigoses e amadors de delits car ‖ nals mes que de Nostre Senyor, e faran(t) semblant de pietat», ço es, segons que diu la glosa, vindran en abit de religió mas de caritat no·n hauran gens, e aquets aytals, scrivia diligentment car d'aquets seran aquells qui trencharan les cases o·ls alberchs, les fembres de poch recapte e de poch seny carregades de peccats menaran així com a catives a lur guisa e aquests seran aquells qui contrastaran a la veritat així com los encantadors de Pharaó contrastaren a Moyses. Mas finalment lur oradura o iniquitat serà coneguda per los cristians e no profitaran, ço es, vindran a derrochament e menyspreu.» En aquestes paraules damunt dites apertament denuncia sent Pau, ço es saber quals iniquitats e malees e vicis deuen regnar en los christians generalment en lo temps que·l damunt dit enemich deu esser revelat e l'altra cosa que·l stament en lo qual aquestes iniquitats seran pus

1. 2 *Thes.* 2.
2. 3.1-5.

greus e pus perilloses serà stament de falsos religiosos los quals sembraran en lo poble dels christians los vicis e les iniquitats d'Antechrist e cobrir-s'an ab abit o semblant de religió e ab pensa de saviesa del saber de Nostre Senyor, e d'aquest aytals parla Nostre Senyor en l'*Apochalipsi* specialment en dos lochs e en la hun los compara a bestia pujant de la terra segons que es declarat en lo *Libre dels falses religioses*.[1] E diu axí,[2] que enganaran lo poble dels christians per ço car hauran en parença los dos corns del angel, ço es, les dues excellencies e perfeccions de nostre senyor Jhesuchrist ço es sentedat de vida e de saber la veritat de Deu : axí per aquestes dues parences o semblances hauran auctoritat de parlar entre·l poble lo qual los creurà e·ls portarà reverencia e·ls tembrà pensan[t] e creen[t] que aquestes dues perfeccions de Jhesuchrist sien en ells les quals mostraran en parença entró que per totes parts sia tenguda lur falsia e lur iniquitat. En l'altre loch[3] en que parle Nostre Senyor en lo *Apochalipsi* diu que seran lagostes que scuriran lo sol ço es la vida e la veritat de Jhesuchrist e guascaran los fruyts spirituals en los cristians gitant per la bocha fochs d'ira e de menaces e ffum d'escandol e de diffamació e soffre de pudor e de carnals cobeiaments concebiments e desigs, e aqui mateix diu que aquestes lagostes haurien proprietat de scurpió lepan[t] ab la lengua e ferin[t] ab la coha, ço es saber que en presencia de hom plasenteiarien per sostraer e en absencia diffamarien e nourien.

Aprés açò confés haver scrit que per ço car nostre senyor Jhesuchrist sabie e conexie que la perversitat e la malesa d'aquests falses religioses farien perillar lo poble simple que·s guayt diligenment d'aquells, e diu axí en l'Avangeli de sent Matheu[4] : «guardats-vos e guaytats-vos dels falses prophetes qui vindran a vos ab falses vestidures d'ovelles», ço es diu la glosa «en semblant de religió e la yns ab lur coratge seran lops rabats ço es plens de cobesa e d'enteniment e desig de sostraer los bens temporals». La segona cosa de que son curos[es] es de donar doctrina e informament com puguen esser coneguts per tal que negú no·s leix a ells enganar; e aquesta doctrina dona complidament ço es primerament en general la dona en lo damunt dit Evangeli aprés les paraules damunt dites quan(t)

1. Potser es l'esmentada *Confessió de Lleyda*? El seu títol en la versió llatina és, com es recordarà : *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudo-religiosorum*. És una de les diverses diatribes contra religiosos que va escriure Arnau de Vilanova.
2. Cf. *Apoc.*, 13.11.
3. *Apoc.*, 9.
4. 7.15.

dix : «als fruyts que faran* a les obres e conversació los coneixerets en les sues paraules pençades».[1] Mas açò que pertany a verdader e fi religios ço es que face obres de caritat e castedat e humilitat e de justicia e de saviesa que sia leal e verdader de fet e de paraula e per lo contrari de la huna e de aquestes coses porà coneixer cascú certament que es religios fals, trufà e enemich de la veritat de nostre senyor Jhesuchrist. En special dona doctrina de coneixer-los en molts lochs en lo Vell e en lo Novell Testament. Mas propriament e larga en lo .ix. capitol de Ezechiel.

Mas per ço car sabie que alscuns falsaris enemichs de la sua veritat porien dir que allò no dehie propriament per los falses prophetes o falses religioses d'aquest temps, per ço en les revelacions de
[f. 3 v.] sent Ciril e de senta ‖ Aldegardis volch specialment en menut comptar e denunciar les perversitats e les maleses que regnarien en los falses religioses e doctors d'aquest temps. E no tansolament los dona a coneixer per açò mas encara per l'abit corporal. E quant a les perversitats que expresse en la revelació de sent Ciril confés yo que .xxi. n'escrich en la *Confessió* que fiu en Leyda davant los prelats e lexí·n huna la qual despuys hic enadí quant fuy en cort de Roma[2] : E la primera d'aquelles .xxii. es que volenters se lunyaran de lur cella e de lur monestir. La segona es que hiran vagan[t] per les corts dels grans senyors. La 3.ª que ardidament e sens tota vergonya envejaran ço que pertany [a] altruy dret. La 4.ª que scorquaran e despullaran sostraen[t] los simples e los nicis e badochs d'altruy senyoria. La 5.ª es que entre si mateys se gloriffiçaran axí com robadors de la caça o del percaç que farà cascú a son collegi. La 6.ª que mesten-se(?) entre si mateys en lurs collegis seran ociosos e vagarosos e defora daran a entendre que no cessen orar o studiar o fer qualsque bones obres. La 7.ª es que allegaran que sofferen gran fretura e gran pobresa per Jhesuchrist per tal que pus fortment puixen sostraure e tirar. La 8.ª es que entre si se sforcen de viure bastament e delicadament. La 9.ª es que seran cobeus e desigoses de grans honors e de grans dignitats. La 10.ª es que seran altius de cor e ergullosos per linatge d'on seran o per la sciencia que hauran. La 11.ª es que noxardament tiraran a si altruys ovelles o parroquians. La 12.ª es que entre si diran mal la hun del altre e s'allevaran ca-

* Ms. «farets».

1. Cf. *Matth.*, 7.16.

2. Aquí afegeix, potser, les perversitats 7, 8, 21, en la *Confessió de Lleyda* no havent esmentat més que 19 *spurcitiae*. Vid. MENÉNDEZ PELAYO, op. cit., 202.

lumnies o falsos crims o colpes. La 13.ª es que ab ginys e ab falses maestries enganaran les vidues. La 14.ª es que vendran los sacrifficis e·ls metran a encant. La 15.ª es que·ls malats vesitaran curosament per cobesa e no per caritat. La 16.ª es que entre si mateys s'alegraran de la mort de aquells que elegiran entre ells lur sepultura. La 17.ª es que ab art mentiran per enganar e mentir permetran que poden absolre de peccats e de liurar de purgatori. La 18.ª es que en publich se guabaran de sciencia e de virtuts les quals no seran en ells mas ab vent de perleria e ab ufana [h]o affermaran. La 19.ª es que entre si mateys seran plens de flama e d'ardor e de luxuria. La 20.ª es que sobre tots homens seran avars e tinents e richs. La 21.ª es que de ço que per titol de pobresa e de meniquesa hauran guanyat faran alts bastiments e de gran messió. La 22.ª que es real e cap de totes les altres, es que·s lunyaran de la via e de les peades de lur pare spiritual, ço es de lur fundador e de lur orde car neguna cura no hauran de seguir ni de resemblar en abstinencies e oracions e humilitat e paciencia e suavesa e temprament e caritat e altres virtuts. Per totes aquestes perversitats en la revelació de sent Ciril done Nostre Senyor doctrina de coneixer certament los falsos religiosos d'aquest temps. E per mills coneixer expressament nomena les colors de lur abit així com negre e blanch e altres colors segons que ja he tochat expresament en la fi del libre que scrich contra ells Thomatistes.[1]

Així mateix per lurs perversitats los done a coneixer en la revelació de santa Aldegardis per menut e largament. E per ço car en les altres scriptures que he scrites o fetes no·y son les paraules d'aquella revelació ací les posaré en latí així com jahen lla e puxes al mills que poré aromançar-les-he. Lo latí es aytal[1] : «Insurgent gentes que comedunt peccata populi tenentes ordinem mendicum,* ambulantes sine rubore, invenientes mala nova, et a sapientibus et Christi fidelibus ordo perversus maledicetur, fortes et sani cessabunt a laboribus et vaccabunt ocio assumentes pocius exemplum mendi-

* Al marge «mendicantium».

1. *Gladius jugulans Thomatistas* (1304). Vid. MENÉNDEZ PELAYO, op. cit., 208, i FINKE, *Bonifaz*, p. CXXIII.

1. No es troba aquest text en el llibre *Scivias sive visionum ac revelationum libri tres* (MIGNE, *P. L.*, CXCVII), sinó que es tracta d'una de les revelacions que hom ha atribuït falsament a la Santa germànica. Sols he pogut tenir a la vista la versió de FABRITIUS-MANSI, *Bibl. lat. mediae et infimae aetatis*, III, 243 (Florentia, 1858) la qual ofereix variants respecte la present, que és tota plena d'errades, però que dono copiada al peu de la lletra.

[f. 4] candi studebunt nimium qualiter ‖ doctoribus veritatis perverse resistant et cum potentibus innocentes destruant et peccatores seducant propter necesitatem vite et mundi dilectionem. Radicabit in eis diabolus quatuor vitia, adulacionem, invidiam, ypocresim, detraccionem : adulacionem ut eis largius detur, invidia[m] quando(?) dabitur aliis et non eis, ipocresim ut placeant per simulaciones, detraccionem ut se ipsos commendent et alios vituperent, propter laudes hominum et seduccionem simplicium, sine devocione et sine exemplo martiri, predicabunt incesanter principibus secularibus abstraentes sacramenta a veriis pastoribus, rapientes elemosinas pauperum, infirmorum et miserorum, trahentes eos in multitudinem populi sui. Contrahentes familiaritates mulierum, instruentes eas qualiter maritos et amicos blande decipiant et res proprias eis furtive tribuant. Tollent etiam res infinitas et male acquisitas, dicentes : 'date nobis et nos orabimus pro vobis' uti aliorum vicia tergant et suorum obliviscantur. Eu etiam tollent res miseris si a raptoribus spoliatoribus, predonibus, proditoribus, furibus, latronibus, sacrilegis, usurariis, feneratoribus, fornicatoribus, adulteriis, hereticis, scismaticis, apostaticis, a mulieribus luxuriosis, perjuriis, mercatoribus falsis, judicibus, a militibus, tirannis et principibus contra legem venientibus et a multis perversis propter suasionem diaboli et dulcedinem peccati et vitam delicatam et breve transitorium in sacietatem et dampnacionem eternam omnia erunt eis aperta. Populus vero de die in diem durior erit et nequior et cum expertus erit seduccionibus eorum cessabit dare et tunc ibunt circa domos famelici sicut canes rabidi submissis occulis contrahentes cervices sicut turtures ut pane sacientur. Tunc clamabit populus, dicens : 've vobis fili meroris vos mundus seduxit diabolus infrenabit ora vestra caro vestra publica, corde vestro sine sapore, mens vestra fuit vaga, oculi vestri delectabantur in vanitatibus, venter delicatus dulcia fercula petivit pedes vestri veloces ad currendum in malum. Mementote cum eratis beati emulatores pauperes divites, simplices parentes, devoti adulatores, sancti ypocrite, mendaci superbi, petitores effrontes, doctores instabiles, martires delicati, confessores lucey, humiles elati, pii duri, dulces calumniatores, pasciffici persecutores, amatores invidi, venditores indulgenciarum, ordinatores comodi, conspiratores clapulosi, desideratores honoris, mercatores domorum, seminatores discordiarum hedifficatores in altum, et cum altius ascendere non poteratis tunc cecidistis sicut Simon Magus cujus per oracionem Appostolorum Dominus ossa contriviit et plaga crudeli percussit. Sic ordo vester contritum est propter seducciones et iniquitates vestras. Ite doctores perversitatis, patres pravitatis, filii iniquitatis, scienciam viarum

vestrarum scire nolumus.» Vol dir : «entre los cristians s'elevaran gents que·s menjaran los peccats del poble e tindran orde de mendigar e seran desvergonyts e trobaran o fenyeran en les persones novells mals e falliments e lur orde perversa serà malahita per los savis e per los feels de Nostre Senyor e staran forts e delitoses e amaran mes star en va e menjar que treballar per viure, fortment s'estudiaran com pusquen en tort o en traves [resistir] aquells que mostraran veritat e com pusquen ab los poderosos destrouir los innocens e enganar los maiors per la necesitat de la vida temporal e per l'amor d'aquest segle. Rahigarà e plantarà fermament en ells lo diable .iiii. vicis, ço es : adulació e lausengeria e enveja e ypocrasia e detracció ço es mal dir d'altri. La adulació per tal que hom los do pus largament. La enveja quant hom darà a altres e no a ells. La ypocrasia per tal que placien ab parença de sentedat. La detracció per tal que loen si mateys e vituperen altres. Encara mes per tal que sien loats e puguen enganar los simples prehicaran sens devoció e sens tot exemple e martiri e maiorment als princeps per tal que a lurs pastors los pugue sostraer. Encara mes arraparan les almoynes dels pobres malats e mesquins e tirar-les-han a lur multitut. Faran sen de haver familiaritat ab les fembres e ‖ mostrar-los-han enganar blanden[t] e amoxan[t] [f. 4 v.] lurs marits e lurs amichs per tal que furtivament los donen ço que han. Penran sens mesura e sens reteniment les coses mal guanyades dient : 'dat-les-nos e nos pregarem per vos', e ne·us daran a coneixer que·ls altruys vicis volran torquar, e·lls lurs propris oblidar. Pendran les coses dels malvats ço es dels robadors e dels ladres e de vedats e de usure[r]s o logre[r]s e fornicadors adultres e heretges e scismatichs e apostates e de vils fembres e de mercaders perjurs e de falses jutges e de cruels cavallers e de princeps vinents contra la lig e de moltes altres perverses persones e totes les coses de les persones damunt dites los seran bones e agradables per lo ..... del diable e per lo plaer del peccat e per la amor de la vida delicada e per tal que·s pusquen sadollar dels bens que breument trespassen e no hauran cura de la damnació eterna e veus veuran(?) per les damunt dites coses. Lo poble de dia en dia tornarà pus dur e pus squiu ve[r]s ells. E quan(t) haurà provat los lurs engans cessarà de donar e lavores iran en torn les cases famolents com a cans rabiosos e banyaran los hulls e torçran lo coll com tortra per tal que hom los sadol de pa. Lavores cridarà lo poble contra ells e dirà : 'malahits siats fills de tristor car lo segle vos ha enganats e·l diable ha enfrenades vostres boques e feu que la vostra carn fos publica ço es abandonada a tot delit e els vostres coratges desaborrits e les vostres penses vages e que los vostres hulls se delitassen en vanitats e·l vostre ventre fos delicat

e disiderant dolces viandes e que·ls vostres peus correguessen a mal afer. Menbren-vos les vostres perversitats ço es quan(t) ereu benanats envegoses(?) pobres abundants, simples poderosos, devots lausengers, savis ypocrits, menichs ergullosos, questors desvergonyts, doctors sens fermetat de bon exemple, martirs delicats, Confessors bregoses, orreus, homils altius, piadoses plens de duresa, allevadors de crims e diffamadors, plahibles perseguidors, amichs envejoses, venedors de perdó, ordenadors e consellers a vostre profit, sospiradors ab ventre farsit e ple, desijadors de honor, mercaders de matrimonis, sembradors de discordies, bastidors d'alts edifficis. E quan(t) no pogués pus alt pujar lavores caygués així com Simon Magus lo qual Nostre Senyor ferí e baté per oracions dels seus Appostols, tot així la vostra orde es abatuda per los vostres engans e per les vostres iniquitats, vets-vos en* doctors de perversitat, pares de malvestat, fills de iniquitat car no volem saber la sciencia de les vostres carreres.»

Aprés açò confés haver scrit que per les damunt dites perversitats porà hom coneixer dels falses religioses que molt perillosament falsaran e pervertran la veritat angelical, ço es la vida e la doctrina de nostre senyor Jhesuchrist e en obres e en paraules o en fets o en dits. En fets car pus curoses seran de vesitar los richs que·ls pobres e de tirar e reebre los fills dels richs e poderoses que dels pobres e dels desapoderats e deurien fer lo contrari segons la veritat evangelical. Encara mes los damunt dits faran constitucions entre sí que no reeben en lurs collegis sinó richs e poderoses e homens de paratge soptils e aguts de enteniment e rebujaran los devots qui son de bona vida e de bona conversació sino han neguna de aquelles .iiii. coses. Encara mes per los pobres qui no seran de lur collegi james no perca[ça]ran e tart apenes degun subsidi temporal, en que falsen la doctrina de sent Pau que diu que negun dels ministres de l'Evangeli no deu percaçar mes son profit que altruy. Encara
[f. 5] mes que per sagrament ‖ e altres convinences ginyosament se faran obligar les persones setglars e elegiran lurs sepultures entre ells o a fer-los qualque servi o qualque regoneixença e axi moxardament sostrahen la libertat a altruys ovelles e el dret a lurs pastors. Encara mes sens tot temprament e sens humilitat e suavesa e soven[t] per força leven los cossos dels deffunts e meten en pleyt los hereus en juhí en cort temporal. Item ab pedres e ab barres e ab bastons e ab forces manuals s'esforcen soven[t] d'aver e guanyar lur enteniment e no dupten offendre lurs adversaris ab desonrres e vituperis e diffamacions e soven[t] ab violencia de mans. Item la pe-

* anats-vos-en?

cunia que·ls serà liurada o comanada per restituhir converteixen en lurs vies. Item lurs parents e lurs acostats meten avant e son curoses de promoure segons la vanitat del segle e no segons la perfecció [ev]angelical(?). Item fan comandes e deponits(?) de diners ab mercaders e ab cambiadors e ab altres persones per multiplicar. Item molt mes studien en questions e en sophismes de logica e de natures e en sciencies seglars que en lo test de la Biblia. Item aquells que son pus parlers e pus desvergonyats e pus desvergonyoses fan questors e no han cura de squivar scandel e mal exemple. Item en lurs adversitats ni serven ni mostren paciencia ni suavesa ni caritat ni humilitat ni temprament mas ira e furor e reebetat e així com deurien pregar per cells qui·ls dirien o·ls farien greuges ells los accusen e se·n clamen(t) e·ls persegueixen e·ls alleven crims. Item si alcú los repren o·ls note de falsa prehicació e de falsa doctrina sopte li allevaran qualque crim o l'enculparan dient que es ypocrita e hom de mal sperit e de mala vida e per tal que·l pusquen accusar o calumniar no retrauran les paraules d'aquell adretament ne sancera, trenchar-les-han o pervertran o mudaran e de si mateys trauran o allegaran testimonis per confermar lurs dits, no confessaran ni regoneixeran ab humilitat lur error per donar bon exemple als errants, ans sens vergonya així com fembra publica [h]o scondiran e·u negaran jatsie açò que en presencia de molts hagen fallit o si negar no·u poden, sforçar-s'an de palliar e mantenir ab parleries e ab quabs e ab crits e ab totes altres maestries de persona obstinada e desvergonyada axi com putana. Item volen haver libertat o franquesa de parlar a lur guisa en lur sermó e no sofferen que negú los reprena ni·ls contrast sa rahó e cobrense ab aytal rahó dien[t] que si negú los reprenie ni·ls contrastave lo poble no hauria devoció en lur prehic e així perdrien lo fruyt de la predicació la qual rahó es sofisticada e plena d'enguan car devoció de poble no deu esser tolta a verdader prehicador e ordenat, e açò serie error, mas a prehicador fals e desordenat si hom no li tolie la devoció del poble serie maior error e no tansolament deu esser tolta a ell qui false la paraula de Jhesucrist de fet, mas encara [a] aquel que la falsa en parlar. E tot prelat que fos necligent a tolre a son poble aytal prehicador no farie lo servi de deu Jhesuchrist feelment car propriament pertany a son offici guardar aquells que li son comanats que per corrompuda prehicació no puguen esser decebuts ni torbats, per que si sabia ni entenie que·l prehicador fos destemprat e desordenat per viciosa* perleria no·l deu ni·l pot sofferir sens offensa de Deu e sens blasme e tacha de la veritat [ev]angelical, car cert es que

* verinosa?

aytal prehicador no ediffique lo poble en la religió christiana ans enderroque l'edifficat. Encara fan maior perversitat car si negun los
[f. 5 v.] denunciava davant lo bisbe o·l pastor del poble ‖ per la veritat [ev]angelical que haurien falsada en sermó o en altre colloqui e el pastor los appellava o·ls citava per açò no han vergonya de allegar privilegi de excepció e de ffranquesa dien[t] que·l bisbe no·ls pot citar ni destrenyer, la qual allegació es plena de monçonega e de frau e de verí de heretgia car en prejudici de la veritat evangelical ço es de nostre senyor Jhesuchrist no es attorgat privilegi a neguns staments ni a negunes persones ni·l Vicari de Jhesuchrist porie donar o attorgar aytal privilegi per ço car no pot res fer que sia contra Jhesuchrist, car aytal poder no dona anch Nostre Senyor a son Vicari ans es cert que la veritat sua ha aytal privilegi que tota persona de qualque condició sie pot denunciar davant bisbe o altre prelat o princep catholich tots los falsaris d'aquella veritat de qualque stament o de qualque grau sien e aytal denunciador o acusador per aytal cosa no deu esser squivat ni treballat ni perseguit, e aquells qui·u farien serien maniffests enemichs de la veritat de nostre senyor Jhesuchrist e mantenidors de heretgia la qual no poria esser decaçada si tot cristià no podia los falsaris denunciar : en totes aquestes maneres es cert que falsen e perverteixen los falses religioses e falses doctors de la lig christiana la veritat evangelical de fet e de obra. Atresí la falsen en dit e en paraula per moltes maneres dien[t] e aferman[t] moltes errors e moltes monçonegues a les quals a confermar alleguen falsament moltes auctoritats al poble qui no·u pot jutgar ni coneixer e juren e guaben e fenyen e alleven diverses coses ab maestriada cuberta e ab soptils abelliments, de les quals coses he scrits molts exemplis specialment en .iiii. obres ço es en aquell libre que es appellat *Apolegia*[1] e en aquell qui es appellat *Eulogi*[2] e en les *Denunciacions* fetes en Gerona[3] contra frare Bernat de Pugcercós e en la *Confessió* que fiu en Leyda davant los prelats; entre les quals es hun exemple, aquest que totes revelacions particulars scrites o no scrites diran que son fetes per sperit maligne e no hauran vergonya de dir monçonega jatsia açò que clarament puga tot hom coneixer lo contrari per dues coses ; La huna car serà de tals coses sdevenidores que neguna persona no les pot saber abans que sdevinguen. L'altra car maniffestament aquelles revelacions daran a coneixer e les falla-

1. *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum...* (1302). FINKE, *Bonifaz*, CXX i CLXIII-CLXXII.

2. *Eulogium* (1304). FINKE, *Bonifaz*, CXXI.

3. Aquestes denunciacions foren tres (any 1302?) : MENÉNDEZ PELAYO, op. cit., 200; FINKE, *Bonifaz*, CXXII i CLXXII-CLXXVII.

cies e les perversitats del maligne sperit les quals ell mateix no descobrirà car seria contra sí. E aquesta rahó per qui los damunt dits per ço com son plens de maligne sperit e ministres seus menyspreen e dampnen lo poble. Aytals revelacions e maiorment quant saben que descubren lurs malvestats e morden lurs naffres e quant les poden haver cremen-les e abceguen per tal que james no sien vistes.

Atresí confés haver scrit que dels falses religioses e dels falses doctors de la lig en los quals regnaran les perversitats damunt dites s'estendrà e s'escamparà la corrupció e la maldat per lur exemple e per lur comunitat a tots los staments dels christians.

Encara confés haver scrit quals son les perversitats per les quals certament poran coneixer dels qui amaran la veritat de nostre senyor Jhesuchrist quant s'es lunyat cascun stament d'aquella veritat així que maniffestament e certa poran coneixer de cascun stament ço es del sobirà entró al iusà si son ministres o membres de nostre senyor Jhesuchrist o d'Antechrist o si son ‖ temple o sglesia d'aquest o d'aquell [f. 6] o si nomenen e colen Jhesuchrist per us tansolament o per veritat. E aytant com los staments son pus alts així com de papa e de cardenals e tots prelats e tots clergues e tots princeps e tots barons e així com se segueixen tro als troters e a les serventes de cuyna e lavadores tant pus nomenadament he scrit e maniffestat les abhominacions per les quals certament seran coneguts los cambre[r]s d'Antechrist, per tal que largament sia coneguda la paraula de sent Pau[1] damunt dita ço es a saber que quant lo fill de perdició deurà esser revelat regnaran en tots staments e maiorment en lo pus comú ab abominables perversitats quedarà entrada leugera en lo poble dels cristians al damunt dit enemich.

Encara confés haver scrit que les lagostes damunt dites dintre .x. anys seran caçades e gitades de tot lo poble dels cristians així que en neguna part no gosaran appareixer. Car segons que es scrit en les revelacions damunt dites Deu lavores trametrà als christians pastor e vicari seu qui açò complirà e refermarà la veritat e la quaritat del christianisme.

E així, senyor, dich que tot ço que yo principalment he denunciat e vaig denuncian[t] per tots los catholichs es ço que damunt he conffessat en aquest scrit. Perque reguir-vos que aquesta mia confessió façats registrar per vostres notaris e divulgar per tota vostra senyoria per tal que negun falsari no pogues allevar falsies ni enganar vostre poble e diffamar vostra casa.

E a cautela per tal que aquesta mia confessió no puscha esser

1. 2 *Thes*, 2.

mudada o trenchada o viciada o encamarada, reguir-vos, En Berthomeu Marcha per auctoritat real publich notari de Barcelona que aquesta mia confessió axí com la he legida en aquest present scrit metats en forma publicha e vull que façats copia a tots cells que la·us demanaran.

Cui lecture et presentacioni facte per dictum magistrum Arnaldum coram dicto domino rege ut predicitur, presentes fuerunt nobilis Fernandus filius illustris domini regis Maioricarum, nobilis Guillermus de Montechateno, venerabilis prior Montis de casano, Albertus de Mediona, Artaldus de Aslor, nobilis Petrus de Queralto, Bernardus de Fenollario, Bernardus de Sarriano, Petrus de Monellis, Bernardus de Adversere*, Petrus Lupeti scriptores domini regis, magister Ermengaudus,[1] magister Bernardus Martini fisici domini regis, Bertraudus Arberti jurisperiti, Gaucerandus de Noguera, Guillermus Alomari cives Barchinone, Michael de Anticha, notarius ejusdem civitatis et quamplurimi alii qui ibidem presentes erant.

Sig ✠ num mei Bartholomei Marche publici Barchinone notarii qui ad instanciam et requisicionem dicti venerabilis et discreti magistri Arnaldi de Vilanova predicte propossicioni denunciacioni et confessioni facte per ipsum magistrum Arnaldum coram dicto illustrissimo domino rege Aragonum interfui et tam de mandato dicti domini regis quam dicti discreti
[*f. 6 v.*] magistri ‖ Arnaldi omnia supradicta in formam publicam redigi in presentis duobus pergamenis, tenor ipsorum pergamenorum, scilicet, primi incipit: «Noverint universi» et finit «tribuant», et tenor contentus in secundo pergameno incipit et finit «erant»; et tandem omnia et singula scribi feci et clausi cum litteris appositis in tercia linea primi pergameni in loco ubi dicitur «denunciu» et in .xxiii. ejusdem pergameni in loco ubi scribitur «enemich» et rasis et emendatis in .xxxii. linea ejusdem primi pergameni ubi dicitur «doctors»; die et anno et locho declaratis et contentis in prima linea primi pergameni.»

* Aversone?

1. Ermengol Blasii, metge.